

ISSN 2307-8030 (PRINT)
ISSN 2664-3545 (ONLINE)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»**

**SCIENTIFIC BULLETIN
OF KHERSON STATE UNIVERSITY.
SERIES «ECONOMIC SCIENCES»**

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Випуск 44

Херсон
2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Шашкова Ніна Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, менеджменту та адміністрування (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Заступник головного редактора:

Тюхтенко Наталія Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, менеджменту та адміністрування (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Відповідальний секретар:

Синякова Катерина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та адміністрування (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Члени редакційної колегії:

Гарафоновна Ольга Іванівна – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна).

Гаргасас Аудріюс (Gargasas Audrius) – доктор економіки, професор (Університет Олександра Стульгінскіса, Каунас, Литовська Республіка).

Грачик-Кухарська Магдалена (Magdalena Graczyk-Kucharska) – доктор філософії, доцент (Познанський університет технологій (Poznan University of Technology), Познань, Республіка Польща).

Доброшек Юстина (Dobroszek Justyna) – доктор філософії, доцент, (Лодзьський університет (University of Lodz), Лодзь, Республіка Польща).

Кобець Віталій Миколайович – доктор економічних наук, доцент, проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Козловський Віктор (Viktor Kozlovskij) – доктор філософії, лектор (Університет прикладних наук (University of Applied Sciences), Вільнюс, Литовська Республіка).

Кузнєцов Едуард Анатолійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інновацій (Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Одеса, Україна).

Макаренко Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, менеджменту та адміністрування (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Мохненко Андрій Сергійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та підприємництва (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Назарова Галина Валентинівна – доктор економічних наук, професор, професор, завідувач кафедри економіки та соціальних наук (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, Україна).

Осадча Тетяна Станіславівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку та підприємництва (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Рошенкевіч Марія (Rosienkiewicz Maria) – доктор філософії, доцент, (Вроцлавський університет наук та технологій (Wroclaw University of Science and Technology), Вроцлав, Республіка Польща).

Савіна Галина Григорівна – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Херсонський національний технічний університет, Херсон, Україна).

Соловійов Андрій Ігорович – доктор економічних наук, доцент, декан факультету бізнесу і права (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Ушкаренко Юлія Вікторівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки, менеджменту та адміністрування (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Фітім Деарі (Fitim Deari) – доктор філософії, доцент (Південно-Східний Європейський університет (South East European University), Тетово, Республіка Північна Македонія).

Шебаніна Олена В'ячеславівна – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики і математичного моделювання (Миколаївський державний аграрний університет, Миколаїв, Україна).

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»

є фаховим виданням (категорія "Б") на підставі Наказу МОН України

№ 409 від 17.03.2020 року (додаток 1)

Затверджено відповідно до рішення вченої ради

Херсонського державного університету

(протокол від 20.12.2021 р. № 8)

Науковий збірник включено до наукометричної бази даних

Index Copernicus (Республіка Польща)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 23953-13793ПР,
видане Міністерством юстиції України 26.04.2019 р.

Електронна сторінка видання: ej.journal.kspu.edu

DOI: 10.32999/ksu2307-8030

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Гарник О.А.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЮДИНИ: ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ.....5

СЕКЦІЯ 2

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Zhang Lei, Maslak Nataliia

RISK ASSESSMENT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT
OF CHINESE AGRICULTURAL ENTERPRISES.....12

Іноземцева Є.О.

ГЕНЕЗИ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО ІНВЕСТУВАННЯ
У МІЖНАРОДНОМУ РУСІ КАПІТАЛУ.....18

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Дерій Ж.В., Конопля Н.В., Меметов А.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АПК УКРАЇНИ.....24

Трут О.О.

УПРАВЛІНСЬКЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА
ПРОФЕСІЙНОЇ, НАУКОВОЇ ТА ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ30

СЕКЦІЯ 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Голобородько А.Ю.

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ
ЦИФРОВОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА.....36

Ситник Н.І.

ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ПЕРЕВАГИ Й ОБМЕЖЕННЯ.....43

Харченко М.В., Цимбалістова О.А., Черніхова О.С.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ
НА РИНКУ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ.....49

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Матьовка Т.В.

ПОТРЕБИ У МІЖСЕКТОРНОМУ ПАРТНЕРСТВІ ГРОМАД РЕГІОНУ.....57

Полозова Т.В., Колупаєва І.В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ
У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....66

СЕКЦІЯ 6

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Дубовіч І.А., Фомічева Т.Є., Васишин Х.Р.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ
НА ТЕРИТОРІЇ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ.....75

СЕКЦІЯ 7

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Гонак І.М.

РИЗИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТНОГО БІЗНЕСУ.....81

CONTENTS

SECTION 1

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Harnyk Olena

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF FORMATION
OF THE CONCEPT OF ECONOMIC MAN: EVOLUTION OF DEVELOPMENT.....5

SECTION 2

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Zhang Lei, Maslak Nataliia

RISK ASSESSMENT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT
OF CHINESE AGRICULTURAL ENTERPRISES.....12

Inozemtseva Yevgeniya

GENESIS OF THE GENDER SENSITIVE INVESTMENT
IN THE GLOBAL CAPITAL FLOW.....18

SECTION 3

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Derii Zhanna, Konoplia Nataliia, Memetov Aiiar

STRATEGIC DIRECTIONS DIGITALIZATION
OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE.....24

Trut Olha

MANAGEMENT CONSULTING AS A COMPONENT
OF PROFESSIONAL, SCIENTIFIC AND TECHNICAL ACTIVITY OF UKRAINE.....30

SECTION 4

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Goloborodko Alona

APPROACHES TO DEFINING THE ESSENCE
OF DIGITAL STRATEGIC PARTNERSHIP36

Sytnik Natalia

DESIGN THINKING: CONCEPTUAL FRAMEWORK,
ADVANTAGES AND RESTRICTIONS.....43

Kharchenko Maryna, Tsymbalistova Olena, Chernikhova Olena

DIGITAL TRANSFORMATION OF LOGISTICS BUSINESS PROCESSES
IN THE AIR TRANSPORT MARKET.....49

SECTION 5

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Matovka Tetiana

NEEDS FOR INTERSECTORAL PARTNERSHIP
OF COMMUNITIES IN THE REGION.....57

Polozova Tetiana, Kolupaieva Irina

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYSIS OF EXPORT
OF GOODS AND SERVICES IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT.....66

SECTION 6

ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Dubovich Ion, Fomicheva Tatyana, Vasylyshyn Khrystyna

CURRENT PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT ON THE TERRITORY
OF THE UKRAINIAN CARPATHIANS FOREST FUND75

SECTION 7

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Honak Ihor

THE RISKS OF OPERATING A CRYPTOCURRENCY BUSINESS.....81

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-1

УДК 330.16

Гарник О.А.*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
та соціально-поведінкових наук**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1079-2569>E-mail: garnuk_elena@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЮДИНИ: ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто еволюцію формування підходів до визначення сутності людини в економіці. Охарактеризовано теоретичні засади концепції «економічної людини» та показано її відповідність сучасним процесам. Проаналізовано сприйняття моделі «економічної людини» в економічному дискурсі. Порівняльне аналізування поглядів різних економічних шкіл на місце і роль людини в економіці дає можливість стверджувати те, що економічна людина розглядалася не як фактичний суб'єкт, який володіє волею, приймає конкретні господарські рішення, а як пасивний носій тієї чи іншої соціальної ролі. Лише в останні роки з'явилася низка праць економістів, соціологів, філософів, у яких людина економічна розглядається як сукупність економічних потреб, цілей індивіда та розкривається у суперечливій єдності людини, працівника як основного елемента системи продуктивних сил та суб'єкта економічних відносин.

Ключові слова: людина, економічна людина, модель «економічної людини», соціологічної людини.

Гарник Е.А. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНЦЕПЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЧЕЛОВЕКА: ЭВОЛЮЦИЯ РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрена эволюция формирования подходов к определению сущности человека в экономике. Охарактеризованы теоретические основы концепции «экономического человека» и показано ее соответствие современным процессам. Проанализировано восприятие модели экономического человека в экономическом дискурсе. Сравнительный анализ взглядов различных экономических школ на место и роль человека в экономике дает возможность утверждать, что экономический человек рассматривался не как фактический субъект, обладающий волей, принимающий конкретные хозяйственные решения, а как пассивный носитель той или иной социальной роли. Только в последние годы появился ряд трудов экономистов, социологов, философов, в которых рассматривается экономический человек как совокупность экономических потребностей, целей индивида и раскрывается в противоречивом единстве человека, работника как основного элемента системы производительных сил и субъекта экономических отношений.

Ключевые слова: человек, экономический человек, модель «экономического человека», социологического человека.

Harnyk Olena. CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF FORMATION OF THE CONCEPT OF ECONOMIC MAN: EVOLUTION OF DEVELOPMENT

The article considers the evolution of the formation of approaches to defining the essence of man in the economy. The theoretical foundations of the concept of «economic man» are described and its correspondence to modern processes is shown. The perception of the «economic man» model in economic discourse is analyzed. A comparative analysis of the views of different economic schools on the place and role of man in the economy makes it possible to argue that the analysis of models of economic man has not yet stood out in an independent area of research in world economics. In the framework of rather infrequent attempts in the literature to comprehensively analyze the theoretical and methodological problems associated with the economic person, there is not yet a clear definite definition. Some identify the economic person as «a rational individual who has stable advantages and seeks to maximize their own benefits in terms of complete information, freedom of choice and quality evaluation of alternatives». Others believe that «economic man is a metaphorical or figurative concept that means a prerequisite for a hypothetical-deductive system of economic theory». There is also the opinion that the economic person is characterized by goals based on self-interest and rational choice of means, but the rationality of the economic person does not extend to the choice of goals themselves. It is purely instrumental in nature and is associated exclusively with the choice of optimal means of self-interest, which is equivalent to maximizing the individual objective function. The models of the economic person formulated above have developed in the course of more than two centuries of evolution of economic science. During this time, some features of the economic man, previously considered basic, have disappeared as optional. These signs include the inevitable selfishness, completeness of information, instant reaction. Entrepreneurial abilities have been added to the main features, where an economic person can work to satisfy his own needs constantly, or become the driving force of this process and then simply control this process, thus satisfying all his needs.

Keywords: man, economic man, model of «economic man», sociological man.

Постановка проблеми. В економічній теорії в усі часи значна увага приділялася аналізуванню ролі і місця людини в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ.

Ця роль не визначалася однозначно. Людина як живий носій різноманітних індивідуальних і соціальних мотивів виступає одночасно в ролі активного суб'єкта і головного об'єкта суспіль-

ного впливу. Людина формується і змінюється в процесі спільної діяльності: «...як саме суспільство визначає людину як людину, так і вона визначає суспільство».

Розвиток людини, з одного боку, визначається рівнем розвитку виробничих сил, а з іншого – типом і зрілістю економічних відносин. Перший виражає досягнуту на даному етапі міру розвитку суспільних здібностей, уречевлених у засобах виробництва і досвіді виробників. Другі характеризують можливості освоєння людиною системи економічних відносин і її включення в той чи інший вид діяльності. Етапи розвитку виробничих сил і економічних відносин є одночасно й етапами розвитку соціальної сутності людини, мотивів її поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі досліджень розглянуто наукові здобутки та результати досліджень А. Сміта, Дж. Хіршлейфера, Дж.С. Мілля, Д. Рікардо, А. Маршалла, Дж.М. Кейнса, Й.А. Шумпетера та ін.

Серед актуальних закордонних дослідників цієї проблеми слід виділити Е. Лутохіну, В. Автономова, А. Орехова, А. Столярова. В Україні найбільший внесок у дослідження цього наукового напрямку здійснили А. Гальчинський, А. Чухно, А. Гриценко та Р. Яковенко. Аналізування наукових публікацій свідчить про відсутність у науковому дискурсі згоди відносно сутності поняття «економічна людина» та концептуалізації моделі поведінки людини в економічному середовищі потребують нового рівня узагальнення та інноваційних наукових підходів до соціальних цінностей, норм поведінки, відносин між особистістю і суспільством.

Мета статті. Головна мета дослідження полягає в узагальненні наявних теорій і концепцій щодо визначення сутності понять «людина» та «економічна людина» в економіці, а також розкритті сучасних процесів трансформації концепції економічної людини з урахуванням новітніх умов розвитку світового господарства

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. У широкому розумінні зміст економічної науки – це аналізування людської поведінки, що включає не лише індивідуальну поведінку, а й непередбачувані наслідки взаємодії індивідів, а також інститути, в яких відобразилася минула поведінка. Предметом економічної науки, як і інших суспільних наук – соціології, політології, психології, антропології, – є людська поведінка. Однак науковий підхід до опису і прогнозування людської поведінки вимагає від суспільних наук його узагальнення і типологізації. У практиці економічних досліджень це проявляється у використанні певної поведінкової гіпотези, що допускає спрощене уявлення про людську природу. При цьому для кожної із суспільних наук характерне своє уявлення про людину, мотиви її поведінки, що фіксує ті її якості, які становлять головний інтерес для даної галузі знань і абстрагуються від решти її ознак. Розроблення

специфічної моделі людини лежало в основі узагальнення окремих суспільних наук від «моральної філософії».

Тобто модель економічної людини, як і будь-яка наукова модель, побудована на деяких спрощених припущеннях. Вона включає основні параметри, які характеризують індивіда, і перш за все мотиви економічної активності, її цілі, а також пізнавальні або когнітивні можливості людини, використовувани нею для досягнення поставлених цілей. Економічна теорія виділяє в людині, головним чином, те, що відповідає завданню пояснення економічної поведінки людей, тобто індивідуальних і суспільних дій у процесі створення різних матеріальних і духовних благ, їх розподілу і використання.

Створення моделі людини економічною наукою передбачає абстрагування від багатьох суттєвих рис і якостей людської природи, вся сукупність яких характеризує окремих індивідів. Але саме ця багатогранність людської особистості і не дає змоги економічній науці під час теоретичного аналізування господарського життя спиратися на образи конкретних людей: надто складними, суперечливими і нетиповими можуть бути їхні особистісні характеристики. Слід відзначити, що економічна теорія розглядає модель людини як інструмент дослідження або певну теоретичну можливість. Саме на її основі економісти будують численні теорії попиту, пропозиції, конкуренції, прибутку, поведінки споживача тощо.

Концепція «економічної людини» вперше з'явилася у XVIII ст. і використовувалася А. Смітом під час опису мотивів економічної діяльності людей. Від виходив із того, що люди, обмінюючись один з одним результатами праці, послугами, керуються мотивами користі, прагненням до особистої вигоди. Головне завдання держави, за Смітом, полягає у тому, щоб не заважати людям робити те, що вони самі вважають необхідним, і тоді «невидима рука» ринку забезпечить досягнення суспільних цілей через реалізацію індивідуальних інтересів. Кожен економічний суб'єкт робитиме те, що він найкраще вмє робити, у результаті його рівень споживання буде значно вищим, аніж якщо б він намагався все робити для себе сам. І хоча, згідно зі справедливим зауваженням Дж. Тобіна, «теорема про «невидиму руку» повинна бути модифікована з урахуванням існування «екстерналій» і «суспільних благ», де індивідуальні і суспільні інтереси можуть розходитися, тим не менше, на його думку, «невидима рука», безсумнівно, – одна з великих ідей історії» [8; 9].

Слід відзначити, що за всіх якісних змін у процесі еволюції як економіки, так і економічної науки концепція «економічної людини» досі залишається фундаментом того, що в західній науковій літературі характеризується як «основна течія» (mainstream, general stream). Більше того, її значущість навіть зросла, оскільки в рамках класичної політичної економії особливості економічної поведінки індивіда розгляда-

лися лише як основа для дослідження глобальних макроекономічних процесів, теорія яких була розроблена лише в середині ХХ ст.

Із розвитком техніки економічного аналізування в роботах Д. Рікардо (1772–1823) виявлення об'єктивних економічних законів перетворюється на основний принцип економічного дослідження. Відтворення суспільного продукту, його розподіл між класами, розподіл праці в суспільстві, зв'язок між зростанням народонаселення і виробництвом матеріальних благ – усі ці досліджувані в рамках класичної економічної теорії проблеми аналізують у явному вигляді окремо взятих індивідів як суб'єктів економічної системи, яка описує економічну реальність. Але на етапі класичної політекономії концепція «економічної людини» ще не розроблена як формалізований елемент теоретичної системи [2].

Концепція «економічної людини» піддалася фундаментальному теоретичному осмисленню лише в роботах Дж.С. Мілля. Він уважав, що політекономія охоплює не всю поведінку людини в суспільстві. Економічний аналіз рухається ніби у двовимірному просторі, на одній осі якого – багатство, а на іншій – неприємності, що можуть трапитися з людиною на шляху до цієї цілі. За основними питаннями Мілля розділяв концепцію «економічної людини» Сміта і Рікардо, розглядаючи конкуренцію як єдиний спосіб взаємодії вільних «економічних індивідів», розуміючи водночас обмеженість її застосування в часі і просторі [7].

А. Маршалл у «Принципах економічної науки» писав, що «заради спрощення аргументації Рікардо і його наступники часто розглядали людину як постійну величину і ніколи не намагалися вивчити можливі варіації», і основними рисами економічної людини свого часу визначав «...упевненість у своїх силах, самотійність у виборі шляху, свідоме прийняття рішень, завбачливість» [2; 5].

Серйозними супротивниками ліберальних настроїв класичної політичної економії з початку ХІХ ст. виступали соціалісти А. Сен-Сімон, Р. Оуен, Ш. Фур'є. Вони наполегливо пропонували вивчати поведінку економічних суб'єктів як індивідів, а не як факторів виробництва. Людина, на їхню думку, виступає продуктом руйнівного економічного середовища. Звідси, змінити людину можливо, лише змінюючи це середовище.

Спроба синтезу маржиналістських і соціологічних підходів була зроблена А. Маршаллом (1842–1924), який прагнув увести в економічну теорію реальну людину, примусивши її діяти в рамках оптимізаційних моделей. Але реальна економічна дійсність показала, що практика поведінки людини й її теоретичні моделі суттєво відрізняються [5].

У 20–30-х роках ХХ ст. відносно відокремлений напрям економічної теорії був спрямований на його добудову і заповнення «білих плям». Цей етап професійної зрілості характери-

зується, передусім, розвитком неокласичного напрямку на шляху його подальшої формалізації. Хоча пізніше Дж.М. Кейнс (1883–1946) не відмовився від методологічного індивідуалізму, але суттєво послабив цю передумову. Для створення моделі людини Кейнс оперує психологічними чинниками у визначенні макроекономічних залежностей (схильність до збереження, надання переваги ліквідності) і навіть формулює психологічні закони, висуваючи на перший план фігуру біржового спекулянта як найбільш характерну для його часу. Він аналізував екстремальні економічні ситуації і на їх тлі – поведінку людини в умовах неповноти економічної інформації, коли проявляється вплив очікувань, ілюзій, настроїв та інших психологічних чинників [3].

Альтернативний напрям представлений новою австрійською школою (Л. Мізес (1889–1972), Ф. Хайек (1899–1992)), згідно з методологією якої людина просто слідує традиціям, а в конкурентній боротьбі відбувається відбір раціональних та ірраціональних правил поведінки, частина яких закріплюється в традиціях. Ф. Хайек дотримувався традиції еволюційного лібералізму, тому його «загальний порядок» не є продуктом людського розуму, а виникає спонтанно – у результаті багатих приватних рішень індивідів, які використовують доступні їм «розсіяні знання». Ф. Хайек критикує утверджену концепцію рівноваги, яка впливає з дії однієї людини, що має план і не відходить від нього. Труднощі, на його думку, починаються з появою кількох незалежних індивідів, оскільки їхні очікування з низки причин можуть вступати у взаємний конфлікт, унаслідок чого рівновага порушується [6; 10].

У сучасній економічній теорії вивчення економічної людини здійснюється в рамках двох напрямів. Перш за все – через поступове збагачення змісту процесу прагнення до максимізації корисності (вигоди) за рахунок формалізованого матеріалу психологічного, культурологічного та іншого характеру. Така гуманізація економічної людини являє собою позитивний процес, оскільки концепція економічної людини ускладнюється за рахунок більш комплексної характеристики процесу максимізації корисності. Вона запозичує все більше елементів із філософського, соціологічного, політологічного та інших підходів, а також усе ширше використовує результати емпіричних спостережень за виробництвом та ринком.

Другий шлях полягає у розвитку традиційної моделі людини – максимізатора економічних благ за двома основними напрямками: маржиналістська модель людини – підвищення раціональності, перехід від оптимізації до «супероптимізації», коли підключаються такі чинники, як пошук інформації, очікування суб'єктів, реакція на поведінку контрагента. У рамках другого, протилежного, напрямку здійснюється перехід від точної деталізації змінних до пошуку суб'єктивно задовільного варіанту, що спрощує

прийняття рішень модельному суб'єкту, але ускладнює завдання теоретика-економетриста, якому доводиться мати справу з функціями ускладнених форм. Нині розроблено декілька таких моделей. Заслуга найбільш детального розроблення методологічної концепції економічної людини належить К. Бруннеру і У. Меклінгу, які розробили модель REMM (resourceful, evaluative, maximizing man) – винахідлива, оцінююча, максимізуюча людина [12].

Починаючи з Й. Шумпетера, винахідливість і новаторство розглядаються як рушійна сила еволюції, оскільки людині постійно доводиться шукати нові шляхи досягнення оптимуму (за обмеженості інформаційних і технологічних можливостей). Причому винахідливість як рису індивідуальну не можна проаналізувати і формалізувати [11].

Наступним елементом моделі REMM виступає оцінювання. Людина має властивість диференціювати, сортувати і впорядковувати оточуючий світ, але відбір виходить не лише з економічних, а й із неекономічних мотивів, тобто соціальних умов. Тому залишається відкритим фундаментальне питання: хто в кінцевому підсумку здійснює оцінювання? Згідно з моделлю REMM, це здійснює індивід, який, з одного боку, дає змогу детально дослідити функцію корисності (виключивши вплив інших осіб), але, з іншого – обмежує поведінку людини егоїстичними мотивами.

Наступний елемент – максимізація – визначається відповідно до принципів неокласичної теорії. Раціональна поведінка індивіда, максимізуючого свою корисність, навіть якщо це не усвідомлено, сприяє виробленню певного набору правил дій, які в майбутньому вже свідомо використовує. Тобто дана модель передбачає, що людина для отримання корисності з економічних благ веде себе цілком раціонально.

Однак раціональність – це не все, що визначає поведінку економічного агента. Він не існує окремо від оточуючих предметів і таких самих агентів, як він, тому необхідно проаналізувати обмеження, з якими зіштовхується індивід у процесі прийняття рішення або здійснення вибору.

Неокласична теорія виходить тут із припущення, що всі споживачі знають, чого вони хочуть, тобто кожен має свою сукупність відомих тільки йому потреб, які до того ж пов'язані функціонально. Для спрощення аналізування неокласики взяли «середню» функцію корисності, де не враховуються ні різні можливості максимізації постійної величини доходу, ні відмінності між суб'єктивними прагненнями використовувати наявні ресурси й об'єктивними можливостями. Тобто, оскільки переваги відомі, то рішенням функції корисності буде визначення невідомих результатів індивідуального вибору. Однак цінність теорії, що передбачає вибір споживача або іншого економічного суб'єкта, буде високою тоді, коли оточуюча ситуація залишається відносно стабільною,

а потенціал, закладений у ній, є доступним для сприйняття та усвідомлення людиною. Тим більше що існують, окрім перерахованих зовнішніх, ще й внутрішні перешкоди, від яких неокласики абстрагуються.

У рамках соціологічної моделі людини виділяються два її види. Перш за все це модель «соціологічної людини», описана С. Лінденбергом, – SRSM (socialized, role playing, sanctioned man) – детермінованої суспільством, виконуючої роль, наказованої людини. Ця модель людини соціалізованої, яка підпадає під дію санкцій, повністю контролюється суспільством. Головним і визначним суб'єктом у цій моделі є суспільство, яке існує автономно (як особлива істота, яка функціонує незалежно від індивідів), унаслідок чого окремий індивід не може впливати на суспільство, хоча і протистає останньому. Суспільство забезпечує бажану поведінку індивіда за допомогою моралі, яка являє собою порівняно стабільний і довгостроковий неформальний інститут. Взаємодія суспільства і індивіда здійснюється шляхом виникнення соціальних течій, які засновані більшою мірою на думках і емоціях [13].

Інший вид соціологічної моделі людини (акронім OSAM) – це модель поведінки людини, яка має власну думку, діє; ця людина має власну думку стосовно різних боків оточуючого світу. Вона сприймає його вплив, хоча і діє відповідно до власної думки. Але вона не має нічого спільного з економічною людиною, оскільки у неї відсутні винахідливість і обмеження.

Порівняльне аналізування моделей економічної і соціологічної людини показує, що категорія «економічна людина» як теоретична абстракція відображає характерні риси поведінки індивіда в процесі повсякденної економічної діяльності. Безумовно, як і будь-яка модель, вона не є вичерпною і характеризується значними умовними припущеннями. Оцінюючи соціологічну модель, слід відзначити, що, на нашу думку, суспільство не є особливим дієвим суб'єктом, а є результатом індивідуальних дій і взаємодій людей. Тому сучасні науки, пов'язані із суспільством, як правило, використовують модель економічної людини. Робоча модель людини в економічній теорії приймає форму моделі поведінки або вибору людини як залежної змінної. Своєю чергою, фундаментом моделі вибору в неокласичній теорії є теорія поведінки споживачів. Ключовою передумовою поведінки є раціональність (тобто людина є раціональною, коли вона переслідує несуперечливі, узгоджені між собою цілі і використовує засоби, придатні для досягнення поставленої цілі).

Однак визначення, запропоноване вище, у неокласичній теорії трансформується в більш жорстке формулювання, оскільки передбачається, що економічний агент максимізує цільову функцію, а саме корисність, згідно з даними обмеженнями. Як зовнішні характеристики поведінки людини, згідно з постулатом максимізації корисності, можна виділити такі:

– поведінка є цілеспрямованою згідно з класифікацією чистих видів людської поведінки, розробленою М. Вебером. Він виділив чотири типи соціальної дії і чотири відповідні їй основи: «Соціальна дія подібно будь-якій іншій поведінці може бути: 1) цілераціональною, якщо в її основі лежить очікування певної поведінки предметів зовнішнього світу та інших людей і використання цього очікування як умови або засоби для досягнення своєї раціонально поставленої і продуманої цілі; 2) ціннісно-раціональною, основою на вірі в безумовну – естетичну, релігійну або будь-яку іншу – цінність визначеної поведінки як такої незалежно від того, до чого вона призведе; 3) афектною, визначеною перш за все емоційним станом індивіда; 4) традиційною, тобто основою на тривалих звичках» [1];

– рівень раціональності тут постійний, незалежний від конкретної людини й обставин, оскільки йдеться про репрезентативного економічного агента, отриманого в результаті природного відбору. Таким чином, розглядається тільки результат цього відбору, й ефективність самого процесу не підлягає сумніву;

– оскільки дії здійснюються в умовах обмеженості ресурсів, процес відбору приймає форму вирішення завдання оптимізації, або пошуку умовного екстремуму.

В економічній теорії існує ще одна модель «економічної людини» – модель *overlapping generations*, яка стала однією із центральних у сучасній макроекономічній теорії. Вихідним пунктом дослідження є модель економічного суб'єкта, яка враховує поряд із власним благополуччя всіх своїх нащадків. Принципова відмінність запропонованого підходу від раніше розроблених полягає у спробі перейти від розгляду окремо взятого індивіда до більш складної моделі, названої «династичною сім'єю», яка включає поряд із діючим агентом безкінечну послідовність її нащадків, рівень благополуччя яких впливає на прийняття рішень діючим індивідом в аспектах як власного споживання, так і своїх дітей.

У цілому, на нашу думку, для сучасної економічної теорії характерна фрагментарність економічного уявлення про людину, відсутність загальної ідеї про місце людини в економічній системі. Негативну роль у вивченні місця людини в економіці відіграла, як було сказано вище, низка головних рис неокласичної школи. До їх числа відносяться математизація економічної теорії; розвиток економічних методів, і зокрема включення людини в економічні моделі на основі виробничої функції; спеціалізація економічних моделей. Тим не менше достатньо поширена думка про те, що на противагу «нелюдським» класичним трудовим теоріям маржиналізм характеризується введенням людини в економічну науку.

Найбільш перспективним шляхом дослідження людини в сучасній економічній науці є включення не лише мотиваційних стимулів,

а й певних елементів психологічного характеру: динамізм і різноманіття потреб (у самореалізації, свободі, бажанні духовного самовизначення), панування демократичних засад та колективних зв'язків. Особливого значення набувають якісні характеристики не лише людини-працівника (компетентність, навички, досвід, кваліфікація, здатність до самоосвіти, інтелект), а й людини-особистості (порядність, відповідальність, комунікабельність, колективізм). Відбувається радикальна зміна акцентів у становленні людини, пріоритетними є соціокультурні детермінанти, якими є освіта, характер виховання, практичний і духовний досвід, що реалізуються в усіх формах і видах знання, мислення, здійснення власної практики. Феномен власності на матеріальні засоби виробництва витісняється інтелектуальною власністю, таке явище в науковій літературі знайшло відображення у термінах «людський», «інтелектуальний», «соціальний» капітал, «людський потенціал» [4].

Уведення людського фактора в систему економічних понять передбачає зміну логіки, структури і змісту всіх її складників. До системи додаються нові важливі сфери, у кожен підсистему включаються елементи і процеси, які до цього часу трактуються у вигляді нібито зовнішніх чинників. Це, перш за все, якісний аспект усіх економічних індикаторів, прояв потреб і інтересів, джерело саморуху економічної системи, включення в народногосподарську структуру як рівноправно продуктивних таких «соціальних» сфер, як освіта, культура, охорона здоров'я і багато іншого.

Синтез рис економічної людини в проаналізованих її моделях дає змогу виділити два основні типи економічного світосприйняття.

Для першого типу характерні моделі людини, де вона одинока і незалежна, у своєму виборі вона керується лише економічними інтересами і чинниками. Головним мотивом поведінки служить власний інтерес, як правило, грошовий або такий, що зводиться до грошей, її інтелект і інформованість оцінюються високо і вважаються достатніми для досягнення поставлених цілей. Такий тип взаємозв'язку людини, моделі суспільства і моделі оптимальної політики характерний для англійської класичної школи та неокласичного напрямку.

У другому типі економічного світосприйняття економічна людина обмежена багатьма соціокультурними стереотипами, нав'язаними зовнішнім середовищем, і тільки так може проявлятися в економічній діяльності. Тут цільова функція індивіда стає більш складною: до неї входять, окрім доходу і багатства, вільний час, дотримання традицій, альтруїстичні наміри. На здібності і можливості індивіда покладені певні обмеження: недоступність повної інформації, обмеженість пам'яті, емоції, звички, а також зовнішні впливи (у тому числі моральний і релігійний), які не дають змоги індивіду діяти у суворій відповідності з раціональним розра-

хунком. Цей тип світосприйняття характерний для історичної школи, інституціоналізму, кейнсіанства.

Висновки. Узагальнення існуючих у науковій літературі визначень економічної людини дає змогу виділити три групи чинників, що представляють цілі людини, засоби їх досягнення (як речові, так і нематеріальні) та інформацію (знання) про процеси. Учені-економісти в процесі моделювання застосовують різні групування й описи окремих властивостей економічної людини:

1. Економічна людина знаходиться у ситуації, коли кількість доступних їй ресурсів обмежена, тому вона вимушена робити вибір, оскільки не може одночасно задовольнити всі свої потреби.

2. Чинники, що зумовлюють цей вибір, діляться на дві групи: переваги і обмеження. Переваги характеризують суб'єктивні потреби і бажання індивіда. Обмеження – його об'єктивні можливості. Головним обмеженням економічної людини є розмір її доходу та ціни на окремі блага та послуги, необхідні їй. Переваги економічної людини є більш стійкими, ніж її обмеження, і в економічній теорії розглядаються як постійні.

3. Економічна людина наділена здібністю оцінювати можливі для неї варіанти вибору з погляду того, наскільки їхні результати відповідають її перевагам, тобто порівнювати різні альтернативи.

4. Здійснюючи вибір, економічна людина керується власними інтересами, а не перевагами її контрагентів по договору і не прийнятими в суспільстві нормами, традиціями тощо. Ураховуючи передумови власного інтересу, будь-яка взаємодія між економічними суб'єктами приймає форму обміну.

5. Інформація, яка знаходиться у розпорядженні економічної людини, є обмеженою, і, як наслідок, отримання додаткової інформації призводить до збільшення витрат. Час, протягом якого необхідно прийняти рішення, є (як і дохід) ресурсним обмеженням, а витрати на пошук – ціновим обмеженням.

6. Вибір економічної людини є раціональним у тому плані, що з відомих варіантів вибирається той, який, згідно з її думкою або очікуванням, найбільшою мірою відповідатиме її перевагам, максимізуватиме її цільову функцію. У сучасній економічній теорії передумова максимізації цільової функції означає лише, що люди вибирають те, чому вони надають перевагу – вона просто встановлює зв'язок між упорядкованими перевагами та актом вибору або дії.

Описані риси, притаманні економічній людині, проявилися в ході більш ніж двостолітньої еволюції економічної науки, у результаті якої властивості економічної людини, які раніше вважалися основоположними, поступово виключалися з моделі або модифікувалися. До цих властивостей відносяться неодмінний егоїзм, повнота інформації, миттєва реакція.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / пер. з нім. О. Погорілого. Київ, 1998. 534 с. ISBN 966-500-091-8 URL: <http://izbornyk.org.ua/weber/wbs.htm> (дата звернення: 12.11.2021).
2. Рикардо Д. Сочинения / перевод под редакцией, члена-корреспондента Академии наук СССР М.Н. Смит. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1955. Т. 1. 358 с.
3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / пер. с англ. Москва : Прогресс, 1978. 495 с.
4. Артеменко Л.Б. «Людина економічна» та її еволюція. *Матеріали XX наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя*. 2017. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/22193/2/NKTNTU_2017_Artemenko_L_B-Ekonomik_human_and_210-211.pdf (дата звернення: 14.11.2021).
5. Маршалл А. Основы экономической науки / пер. с англ. В.И. Бомкина, В.Т. Рысина, Р.И. Стоппера ; предисл. Дж.М. Кейнса. Москва : Эксмо, 2007. 832 с.
6. Мизес Л. Социализм. Экономический и социологический анализ / перевод с англ. Б. Пинскера. Москва, 1994. 416 с.
7. Милль Дж.С. Основы политической экономии / пер. с англ. Дж.С. Милля ; общ. ред. А.Г. Милейковского ; вступ. ст. А.Г. Милейковского, Ю.Б. Кочеврина. Москва : Прогресс, 1980. Т. 1. 494 с.
8. Смит А. Теория нравственных чувств / вступ. ст. Б.В. Мереровского ; подгот. текста, коммент. А.Ф. Грязнова. Москва : Республика, 1997. 351 с.
9. Тобин Дж. Теорема о «невидимой руке» должна быть модифицирована / пер. з англ. А. Некипелова, Р. Гринберга. *Российский экономический журнал*. 2002. № 3. С. 42–45.
10. Хайек Ф.А. Дорога к рабству / пер. с англ. Москва : Новое издательство, 2005. 264 с.
11. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм, демократия / предисл. В.С. Автономова ; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Челуренко ; пер. с англ. В.С. Автономова и др. Москва : Эксмо, 2007. 864 с.
12. Brunner K. and Meckling W. H. The Perception of Man and the Conception of Government. *Journal of Money, Credit, and Banking*. 1977. February. P. 60–85.
13. Lindenberg S. An Assessment of the Political Economy. *Sociological Theory*. 1985. Spring. № 1. P. 99–103.

REFERENCES:

1. Veber Maks (1998) *Sotsiologhiia. Zahalnoistorichni analizy. Polityka* [Sociology. General historical analyzes. Policy] / per. z nim. Oleksandr Pohorilyi. Kyiv, 534 p. ISBN 966-500-091-8 Available at: <http://izbornyk.org.ua/weber/wbs.htm>
2. Davyd Rykardo (1955) *Sochyneniya* [Essays] / perevod pod redaktsyei, chlena-korrespondenta Akademyy nauk SSSR M.N. Smyt. Moscow: Hosudarstvennoe yzdatelstvo polytycheskoi literature. (in Russian)
3. Kejns Dzh.M. (1978) *Obshhaya teoriya zanyatosti, proczenta i deneg* [General theory of employment, interest and money] / per. s angl. Moscow: Progress. (in Russian)
4. Artemenko L.B. (2017) «Liudyna ekonomichna» ta yii evoliutsiia [«Economic man» and its evolution]. Proceedings of the *Materialy KhKh naukovoї konferentsii TNTU im. I. Puliuia*. Available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/22193/2/NKTNTU_2017_Artemenko_L_B-Ekonomik_human_and_210-211.pdf
5. Marshall A. (2007) *Osnovy ekonomicheskoy nauki* [Fundamentals of economics] [predisl. Dzh. M. Kejns] / per. s angl. V.I. Bomkina, V.T. Rysina, R.I. Stolpera. Moscow: Eksmo. (in Russian)
6. Mizes L. (1994) *Soczializm. Ekonomicheskij i socziologicheskij analiz* [Socialism. Economic and sociological analysis.] / perevod s anglijskogo B. Pinskera. Moscow. (in Russian)
7. Mill, Dzh.S. (1980) *Osnovy politicheskoy ekonomii* [Fundamentals of political economy] / per. s angl. Dzh. S. Mill; obshh.

- red. A.G. Milejkovskogo; vstup. st.: A.G. Milejkovskogo, Yu.B. Kochevrina. Moscow: Progress. (in Russian)
8. Smit Adam (1997) *Teoriya npravstvennykh chuvstv* [Theory of moral feelings] / Vstup. st. B.V. Meerovskogo; Podgot. teksta, komment. A.F. Gryaznova. Moscow: Respublika. (in Russian)
 9. Tobin Dzh. (2002) *Teorema o «nevidimoj ruke» dolzhna byt modifizirovana* [The «invisible hand» theorem must be modified] / perev. z angl. Nekipelov A., Grinberg R. Moscow: Rossijskij ekonomicheskij zhurnal. (in Russian)
 10. Khajek F.A. (2005) *Doroga k rabstvu* [The road to slavery] / per. s angl. Moscow: Novoe izdatelstvo. (in Russian)
 11. Shumpeter J.A. (2007) *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, soczializm, demokratiya* [Theory of economic development. Capitalism, socialism, democracy] / Predisl. V.S. Avtonomova; Per. s nem. V.S. Avtonomova, M.S. Lyubskogo, A.Yu. Chepurenko; Per. s angl. V.S. Avtonomova, Yu.V. Avtonomova, L.A. Gromovoj i dr. Moscow: Eksmo. (in Russian)
 12. Brunner K. and Meckling W.H. (1977) The Perception of Man and the Conception of Government. *Journal of Money, Credit, and Banking*, February, pp. 60–85.
 13. Lindenberg S. (1985) An Assessment of the Political Economy. *Sociological Theory*, Spring, no. 1, pp. 99–103.

*Стаття надійшла до редакції 12.11.2021.
The article was received 12 November 2021.*

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-2

UDC 339.727.22:330.131.7:338.434

Zhang Lei

PhD student in Economics
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6187-3145>
E-mail: 3567437709@qq.com

Maslak Nataliia

Associate Professor of Finance
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1482-4118>
E-mail: n.maslak@ukr.net

RISK ASSESSMENT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT OF CHINESE AGRICULTURAL ENTERPRISES

With the global trend of foreign direct investment, Chinese agricultural enterprises have also increased the pace of foreign direct investment. At present, Chinese agricultural enterprises have invested in development in more than 30 countries, including Southeast Asia, Africa and Latin America. Ocean fisheries development is underway in the high seas of the Pacific, Atlantic, and Indian oceans. There are also planting and forestry bases in the Russian Far East and Central Asian countries. The benefits of Chinese agricultural enterprises' overseas investment are obvious. It is not only conducive to Chinese enterprises to use foreign resources, funds and technology, but also to avoid various barriers and increase the international market share. However, while encouraging China's agricultural enterprises to go global, we should also be clearly aware that the overseas direct investment of China's agricultural enterprises is still in the primary stage. The level of agricultural enterprises is still relatively low, and overseas direct investment faces a variety of risks. Analysis and studying these risks will help Chinese agricultural enterprises to effectively prevent and control them in foreign direct investment. By taking into account the integrity and dynamics of the overseas direct investment environment, the risk evaluation index system of foreign investment projects of Chinese agricultural enterprises is constructed. Representative items were selected for risk evaluation using hierarchical analysis and entropy weight coefficient method. The results show that there are prominent risk factors such as international agricultural market risk, political and legal risks of host countries, domestic institutional barriers and enterprise own technical restrictions. In order to prevent and reduce investment risks, the government should increase policy support and set up special agricultural overseas investment service institutions. Enterprises should establish an effective risk evaluation mechanism to promote the research and development and promotion of agricultural technology.

Keywords: agribusiness, direct investment, risk assessment, comprehensive environment.

Чжан Лей, Маслак Н.Г. ОЦІНКА РИЗИКІВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ КИТАЙСЬКИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

З глобальною тенденцією прямих іноземних інвестицій, китайські сільськогосподарські підприємства також збільшили темпи прямих іноземних інвестицій. В даний час китайські сільськогосподарські підприємства інвестували у розвиток більш ніж 30 країн, включаючи Південно-Східну Азію, Африку та Латинську Америку. Розвиток океанічного рибальства ведеться у відкритому морі Тихого, Атлантичного та Індійського океанів. На російському Далекому Сході та країнах Центральної Азії також є бази з рослинництва і лісівництва. Переваги зарубіжних інвестицій китайських сільськогосподарських підприємств є очевидними. Це не тільки сприяє використанню китайськими підприємствами іноземних ресурсів, засобів та технологій, а й дозволяє уникнути різних бар'єрів та збільшити частку на міжнародному ринку. Однак, заохочуючи китайські сільськогосподарські підприємства до виходу на міжнародний ринок, потрібно чітко усвідомлювати, що прямі закордонні інвестиції китайських сільськогосподарських підприємств усе ще перебувають на початковій стадії. Рівень сільськогосподарських підприємств ще відносно низький, і прямі закордонні інвестиції стикаються з різними ризиками. Аналіз та вивчення цих ризиків допоможе китайським сільськогосподарським підприємствам ефективно запобігати та контролювати їх при здійсненні прямих зарубіжних інвестицій. Зважаючи на цілісність та динаміку середовища прямих зарубіжних інвестицій, побудовано систему показників оцінки ризику зарубіжних інвестиційних проектів китайських сільськогосподарських підприємств. Для оцінки ризиків було відібрано репрезентативні пункти за допомогою ієрархічного аналізу та методу вагового коефіцієнта ентропії. Результати показують, що існують значні фактори ризику, такі як ризик міжнародного сільськогосподарського ринку, політичні та правові ризики приймаючих країн, внутрішні інституційні бар'єри та власні технічні обмеження підприємств. Для запобігання та зниження інвестиційних ризиків уряд має посилити політичну підтримку та створити спеціальні установи з обслуговування сільськогосподарських інвестицій за кордоном. Підприємства мають створити ефективний механізм оцінки ризиків для сприяння дослідженням, розробкам та просуванню сільськогосподарських технологій.

Ключові слова: агробізнес, прямі інвестиції, оцінка ризиків, комплексне середовище.

Introduction. Science and technology have been developed rapidly, and modern information technology has been widely used in various fields. At the same time, economic resources are large and widely flowing and allocated among countries around the world, and the integrated economic operation pattern of multinational enterprises producing in other countries and using global factories has been further strengthened in the world. In this process, foreign direct investment (Foreign Direct Investment), as an essential form of capital flow, is very active in world economic growth among countries. Although developed countries are still dominant in global foreign direct investment, foreign direct investment in developing countries, including China, has begun to gradually occupy an important place. In particular, China, as the largest developing country, since the late 19 70s, with the deepening of reform and opening up and the implementation of international strategy, FDI has become one of the important models of Chinese enterprises and growing. After China officially joined the WTO in 2002, the government issued a series of encouraging policies, and enterprises were highly motivated and competing to carry out transnational operations, and foreign direct investment grew more rapidly. In 2010, China's net foreign direct investment (flow) was US \$68.81 billion, accounting for 5.2% of the global flow, ranking fifth in the world, for the first time to surpass traditional foreign investors such as Japan (US \$56.26 billion), Britain (US \$11.02 billion); By the end of 2010, China's total net foreign direct investment reached US \$3 17.21 billion, ranking 17th in the world. In the 1990s, the average annual flow of FDI was only \$2.195 billion, accounting for 0.45% of the total FDI flow in the same period; China's FDI stock was only \$4.455 billion, accounting for 0.14% of the total FDI stock in that year. In 2010, China's foreign direct investment flow and stock increased by 31 times and 71 times respectively than in the 1990s. By the end of 2010, China had 16,000 overseas enterprises in 178 countries (regions), with an investment coverage of 72.7%, including 90% and 85% in Asia and Africa, respectively.

Therefore, it is crucial to prevent risks for foreign direct investment projects of Chinese agricultural enterprises. Risk identification and evaluation are the primary premise and necessary conditions for risk prevention. The existing research mainly focuses on the analysis of investment risks in host countries, mostly with a single risk classification. The proposed measures are also based on the analysis results of investment risks in host countries, ignoring the integrity and dynamics of the overseas direct investment environment. In this context, this study constructs the risk evaluation index system of foreign direct investment projects of agricultural enterprises, starting from four dimensions: international environment, host country environment, investment country environment and enterprise internal environment. Through empirical research, the effectiveness of the evaluation model in the risk

evaluation of agricultural overseas investment is verified to provide reference for preventing agricultural overseas investment risks.

Problem statement. Analysis of recent research and publications. In terms of risk research on enterprise foreign investment, foreign scholars classify risks from different perspectives, mainly Beamish, etc. According to the risk level of the host country, the risk is divided into situational risk and trading risk. According to the environment of overseas investment, industry and specific enterprises, Kent and others make a risk measurement mode of three-part variables, dividing the risk into macro environmental risk (social general environment), moderate environmental risk (industry competitive environment) and micro environmental risk (enterprise internal environment). Keith et al. divide the risk into management control risk and market complexity risk according to the enterprise strategic management theory.

According to the focus content and the importance of all kinds of risks, Liu Xiliang divides the risks into two categories: political risk (including policy and legal risk) and economic risk (macroeconomic risk, business risk, market risk, competition risk and human resource risk, etc.). Shi Shurong divided the macro environmental risks of overseas investment into political, macroeconomic, cultural and legal risks. She used artificial neural network methods to build a macro environmental risk early warning model of overseas investment, and rated and early warning the macro environmental risks of China's overseas investment. From the perspective of overseas investment in Chinese enterprises and sovereign wealth, [8] of the National Risk Rating Research Group has built five indicators of economic foundation, solvency, social resilience, political risk and relations with China. Standardized treatment of quantitative indicators is adopted, and quantitative indicators are the quantitative results of other institutions or scored by the evaluation committee, and then standardized.

In terms of agricultural overseas investment risk research, Chen Wei Chinese agricultural enterprises facing foreign national risk, divided into political policy risk, economic policy risk, national legal risk, national debt crisis risk and non-traditional risk, on the basis of the national risk assessment and prediction institutions and methods, put forward targeted national risk prevention measures Ancient Guangdong analyzed the risks of foreign direct investment of Chinese agricultural enterprises, and believed that the risks include political risk, economic risk, agricultural project decision-making risk, natural disaster risk, agricultural technology and human resource risk. Mei Shiwen and others believe that the agricultural overseas investment is faced with the changeable foreign investment environment, the resistance of the host countries and the lack of misunderstanding talents, and the investment risk is more difficult for financing.

Analysis of recent research and publications. In terms of risk research on enterprise foreign invest-

ment, foreign scholars classify the risk from different perspectives. According to the risk level of the host country, the risk is divided into two categories: scenario risk and transaction risk to make three-part variables according to the environment of overseas investment, industry and the uncertainty of specific enterprises mode risk into macro environmental risk (social general environment), medium environmental risk (industry competitive environment) and micro environmental risk (enterprise internal environment). According to the focus content and the importance of all kinds of risks, the risks are divided into political risk (including policy and legal risk) and economic risk (macroeconomic risk, business risk, market risk, competition risk and human resource risk, etc.). Shi Shurong divides the macro environmental risks of overseas investment into political, macroeconomic, cultural and legal risks, uses artificial neural network methods to build a macro environmental risk early warning model of overseas investment, and rating and early warning the macro environmental risks of China's overseas investment. Chen wei, the Chinese agricultural enterprises facing foreign direct investment national risk, divided into political policy risk, economic policy risk, national legal risk, national debt crisis risk and non-traditional risk, on the basis of analyzing the national risk assessment and prediction institutions and methods, put forward the targeted national risk prevention measures.

Emphasizing the unresolved parts of the general problem. This paper analyzes and studies the more risks faced by foreign direct investment of agricultural enterprises in China, especially combined with the characteristics of agricultural enterprises, and analyzes the natural disaster risk as the external direct investment of agricultural enterprises, which was not noticed in the previous case of foreign direct investment research. Based on the characteristics of agriculture itself, investment projects often have natural risks. Agricultural investment may encounter common natural disasters such as floods and droughts. From the perspective of social environment, the requirements for environmental protection in developed economies are constantly improving, and the labor protection laws tend to be improved. The risks of cultural and religious conflict, labour market control risks and environmental protection risks all need the focus of enterprises.

Purpose statement. The overall scale of agricultural enterprises invested in China is small and weak in strength, and there is a serious lack of key leading enterprises in national agricultural industrialization, especially aircraft carrier agricultural enterprises. Some agricultural enterprises of large scale in China, but compared with multinational enterprises in developed countries, they are still small and medium-sized enterprises, and their international competitiveness is very weak. Especially in foreign direct investment, enterprises have a process of gradually becoming familiar with the politics, economy, culture and customs of the host country. In addition, China's agricultural enterprises generally lack international management talents, and the basic

quality, communication language and decision-making level of management personnel are still uneven. There are still many gaps between the industrialization level, information source and national policies of China's agricultural enterprises and the international operation. China's agricultural enterprises are participating globally competition with international competition, with western international agricultural enterprises for the international market, inevitably encounter various difficulties and risks.

From the existing experience of FDI in developed countries, the analysis of FDI risks is not only of important theoretical significance, but also plays a guiding role at the policy level. However, according to the existing literature, there is still a lack of research on China's foreign direct investment by scholars at home and abroad, and most of the existing research lies in examining the basic movements of China's foreign direct investment.

In terms of aircraft, development strategy, industry and regional distribution characteristics, the risk control of such transnational business behavior has not been paid enough attention, especially the research on the risks and countermeasures faced by foreign direct investment of Chinese agricultural enterprises is still very scarce. Therefore, it is very necessary for us to carry out in-depth study on the huge risks facing foreign direct investment of Chinese agricultural enterprises, and conduct practical analysis of the risk prevention countermeasures that may be faced.

Construction of the evaluation index system. Based on the existing index system, combined with the Ministry of Commerce foreign investment cooperation countries (region) guide (2015 edition " Ministry of Agriculture China foreign agricultural investment cooperation report (2014), overseas investment research results, such as professor Chen design principle of overseas investment project evaluation index, agricultural enterprise risk evaluation index system, strive to dynamically and comprehensively evaluate the existing risks of investment projects, help enterprises to clear advantages and disadvantages, timely adjust their own management strategy, and prevent investment risks. The specific indicators are set as follows (Table 1).

The characteristics of the indicators are reflected in two aspects. One is the integrity and dynamics of the investment environment from the international environment, the environment of the investment country and the internal environment of the enterprise.

Identification of the risk level evaluation rating. From the perspective of risk, the overseas investment risks of agricultural enterprises are divided into five evaluation levels: excellent, normal, concern, risk and high risk. The higher the score, the lower the risk of the enterprise, the stronger the market competitiveness; the lower the score is vice versa. Risk levels are defined in Table 2.

Risk assessment of overseas investment projects of Chinese agricultural enterprises. In order to verify the feasibility and effectiveness of the risk evaluation model for agricultural overseas

Table 1

Risk evaluation index system for foreign investment projects of Chinese agricultural enterprises

Standard	Sub-criteria	index
A1 International Environment	A11 The role of the United Nations Food and Agriculture Organization	B1 Political stability B2 agricultural protectionism B3 agriare nationalized B4 Risk of War B5 Legal Risk
	A12 International Investment Law and the Investment Treaty	
	A13 International Agricultural Market Changes	
	A14 financial market integration	
A2 Host Country Environment	A21 political Environment	B6 Agricultural Science and Technology Resources B7 Macroeconomic development level B8 solvency B9 logistics development degree B10 inflation rate B11 exchange rate status B6 Agricultural Science and Technology Resources
	A22 economic Environment	
	A23 natural Environment	
	A24 social Environment	
A3 Investment Country Environment	A31 political Environment	B12 climate conditions B13 natural disaster risk B14 Agricultural Resource Conditions B15 Degree of cultural conflict B16 workforce quality B17 Labour Market Regulation B18 environmental protection importance B19 Agricultural Overseas Investment Policy B20 Agricultural Products Market Size B21 Bank Financing Environment B22 total assets B23 return on net equity B24 operating margin B25 The speed-moving ratio B26 asset-liability ratio B27 inventory turnover rate B28 Total assets turnover rate B29 accounts receivable turnover rate B30 Management B31 Enterprise Competition Strategy B32 Agricultural Science and Technology Assets B33 Agricultural Science and Technology Talent
	A32 economic Environment	
	A41 profitability	
	A42 solvency	
A4 internal enterprise environment	A43 operating capability	
	A44 Basic quality of enterprise	

Table 2

Standards for risk level classification of overseas investment in Chinese Agricultural Enterprises

Risk level	Evaluation score interval
Excellent	[80,100)
Normal	[60,80)
Focus on risk	[40,60)
High risk	[20,40)
	[0,20)

Table 3

5 Investment projects of the listed enterprises

Enterprise name	Investment projects
Shuanghui Group	Buy the largest U. S. producer of pork and live pigs
New Hope Group	Acquisition Australia's fourth largest beef processors
Cofco Group	Acquisition famous Dutch agricultural and commodity trade groups
Bright Dairy Co., Ltd	Buy Israel's largest food company
Changyu Grape Brewing Co., Ltd	Buy the French Honeyflower Agriculture Company

Table 4

Conversion value of enterprise raw financial data

Financial indicators	Shuanghui Group	New Hope Group	COFCO	Bright Dairy Co., Ltd	Changyu Grape Brewing Co., Ltd
B22 total assets	100.00	84.47	39.65	72.40	100
B23 return on net equity	100.00	100	31.49	100	100
B24 operating margin	58.47	.00	28.52	100	100
The B25 speed-moving ratio	70.71	38.46	58.61	36.78	76.57
B26 asset-liability ratio	100	44.47	85.08	53.99	100
B27 inventory turnover rate	100	100	87.20	81.44	0.00
B28 Total assets turnover rate	100.00	100	79.50	100.00	39.33
B29 accounts receivable turnover rate	100.00	100.00	95.04	100.00	91.47

Source: Financial statements of listed enterprises

Table 5

Comprehensive risk assessment score of the overseas investment projects of the 5 agricultural enterprises

Enterprise	International environment	The host country Domestic environment	Domestic environment of the investment country	Internal environment of the enterprise	Comprehensive score
Shuanghui Group	15.18	15.18	15.18	15.18	15.18
New Hope Group	16.08	16.08	16.08	16.08	16.08
Cofco Group	14.88	14.88	14.88	14.88	14.88
Bright Dairy Co., Ltd	15.16	15.16	15.16	15.16	15.16
Changyu Grape Brewing Co., Ltd	15.75	15.75	15.75	15.75	15.75

Source: The calculate of Author

investment constructed in this study, an empirical study was carried out on the overseas investment projects of Chinese agricultural enterprises. Based on operability and data availability, the investment projects of 5 listed enterprises are selected as the research objects, among which both state-owned enterprises and private enterprises are certain representative. Investment projects are respectively:

The financial data of the 5 listed enterprises in 2014 are all derived from Juchao Information Network. The original data of large listed Chinese agricultural companies is relatively complex, and the value units of various indicators are not unified. In order to facilitate calculation, the original financial data is pre-processed by interpolation method. The interpolation method is mainly to find the substitution value, namely a value is inserted between two values, using the characteristics of the linear function to obtain a substitution value with equal effect. The total interval was set to 0-100 and divided into five excellent,

good, medium, low and difference, each representing 0~20,20~40,40~60,60~80, and 80~100 respectively. The conversion values of the raw financial data of 5 enterprises are shown in Table 4.

Fifteen experts were selected to score and the average, all 60-80 and the risk assessment was normal.

According to the score results of financial indicators and non-financial indicators and the weights of each index, the weighted score value of each indicator is calculated. Finally, the comprehensive risk assessment score of overseas investment projects of 5 listed agricultural enterprises is all located at 60-80, and the risk assessment is normal.

Conclusions. Under the background of China's implementation of the "Belt and Road" strategy, vigorously advocating foreign investment of agricultural enterprises and encouraging agricultural science and technology innovation, this study draws on the theory and practice of domestic and foreign investment risk evaluation, and combined

with the foreign investment situation of Chinese agricultural enterprises, and constructs the risk evaluation index system of overseas investment projects of agricultural enterprises. For further analysis, there are many risks and problems in the project, such as large fluctuations in the international agricultural market; prominent host country legal risks and environmental protection risks; insufficient domestic policy support for overseas agricultural investment, high bank financing threshold; and lack of agricultural science and technological talents within the enterprise. These should be paid attention to by the government and enterprises, and we should actively prevent investment risks in the process of overseas investment.

REFERENCES:

1. Morck, R.B. Yeung and Minyuan Zhao (2008) Perspectives on China's Outward Foreign Direct Investment. *Journal of International Business Studies*, vol. 39(3), pp. 337–350.
2. Cai, Kevin G. (1999) Outward Foreign Direct Investment: A Novel Dimension of China, 5Integration into the Region and Global Economy. *The China Quarterly*, vol. 160, pp. 856–880.
3. Deng Ping (2004) Outward Investment by Chinese MNCs: Motivations and Implications. *Business Horizons*, vol. 43(3), pp. 8–16.
4. Qu Xiang (2010) Research on Investment Risk of Chinese Agricultural Listed Companies [D]. Central China Agricultural University.
5. Yin Chengjie (2010) The dual influence of agricultural multinational companies and agricultural internationalization [J]. *Agricultural Economy Issues*, vol. 3.
6. Xu Miao Miao (2010) China's subdivision industry and location selection of African transnational agricultural investment [D]. *Zhejiang Industrial and Commercial University*.
7. Han Qi (2010) Analysis and Thinking on the Scale of Agricultural Investment in China [J]. *International Economic Cooperation*, vol. 10.
8. He Junxiang (2004) The way out to join WTO agriculture is to improve the competitiveness of agricultural products [J]. *Business Research*, vol. 7.

*Стаття надійшла до редакції 10.11.2021.
The article was received 10 November 2021.*

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-3

УДК 339.7

Іноземцева Є.О.

аспірантка

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1650-5778>E-mail: inozemtseva.yevgeniya@kneu.edu.ua

ГЕНЕЗИ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО ІНВЕСТУВАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ РУСІ КАПІТАЛУ

Статтю присвячено дослідженню теоретичних основ формування поняття інвестицій у міжнародному русі капіталу. Досліджено течії, у рамках яких сформовано найбільш відомі концепції руху та регулювання прямих іноземних інвестицій як у межах вітчизняної, так і світової економічної думки. Проведено аналізування підходів та методів різних теоретичних шкіл до тлумачення інвестицій у традиційному поданні. Наведено причини виокремлення нових та новітніх течій економічної думки, які покликані переосмислити економічні процеси, спираючись на процеси самоідентифікації людини та її внутрішні мотиви до прийняття економічних рішень. Розглянуто найбільш поширені поточні нові критерії оцінки інвестиційного процесу. Запропоновано прогноз трансформації та адаптації міжнародного ринку капіталу за рахунок зміни поколінь на користь цифровізації та інклюзивності, гендерного балансу.

Ключові слова: міжнародні інвестиції, гендерно чутливе інвестування, міжнародних рух капіталу, концепції, цифрова трансформація, інклюзивність, самоідентифікація.

Иноземцева Е.А. ГЕНЕЗИС ГЕНДЕРНО ЧУВСТВИТЕЛЬНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ДВИЖЕНИИ КАПИТАЛА

Статья посвящена исследованию теоретических основ формирования понятия инвестиций в международном движении капитала. Исследованы течения, в рамках которых сформировались наиболее известные концепции движения и регулирования прямых иностранных инвестиций как в рамках отечественной, так и мировой экономической мысли. Проведен анализ подходов и методов различных теоретических школ к трактовке инвестиций в традиционной подаче. Представлены причины отделения новых и новейших течений экономической мысли, которые призваны переосмыслить экономические процессы, опираясь на процессы самоидентификации человека и его внутренние мотивы к принятию экономических решений. Рассмотрены наиболее распространенные текущие новые критерии оценки инвестиционного процесса. Предложен прогноз трансформации и адаптации международного рынка капитала за счет смены поколений в пользу цифровизации и инклюзивности, гендерного баланса.

Ключевые слова: международные инвестиции, гендерно чувствительное инвестирование, международное движение капитала, концепции, цифровая трансформация, инклюзивность, самоидентификация.

Inozemtseva Yevgeniya. GENESIS OF THE GENDER SENSITIVE INVESTMENT IN THE GLOBAL CAPITAL FLOW

The concept of global investments has been characterized through diverse approaches in different classical and neoclassical schools of thought. As of today, the most common concepts in understanding global capital flow altogether and global investments as its part needs an urgent update. Due to a major shift in the communication patterns, the generation gap between the now retiring Baby boomers and Gen X and the newcomers Gen Y and Gen Z and their values being the main driver of change, as well as the most rapid digital transformation the world has ever seen, the theoretical groundwork to understanding the global capital flow and investments needs to be revised. This article aims to analyse the fundamental theoretical work on genesis of the term investment in the global capital flow. The author guides through the brief history of the evolution of investment and gives an overview of the most prominent concepts of the movement and regulation of foreign direct investments throughout the Ukrainian and global economic thought. The article considers different approaches and methods that have been applied to understand investments in its traditional meaning, as well as the reasons to existing of several approaches. The main five hypothesis are mentioned, which are believed to classify the motion and regulation of the global capital flow. The main components and functions of the global capital market are summarized and such categories as the depth of the capital market are explained. The article points to the problem of the asymmetry and biases inside the capital market. The author explains reasons for development of novice ideas in the economic thought due to an urgent need of redesigning economic processes based on the self-identification of an individual and their internal motives for economic decision-making. The current trend of implementing social responsibilities throughout the investment process is also mentioned in the publication. The article gives a prognosis of the future transformations and adaptations of the global capital flow due to the change in generations to the merit of digitalization and inclusiveness, as well as gender balance.

Keywords: global investments, gender sensitive investment, global capital flow, concepts, digital transformation, inclusion, self-identification.

Постановка проблеми. Сфера інвестицій постійно перебуває під прицільною увагою науковців, оскільки є інтегральною частиною господарської діяльності суб'єктів світового ринку та передумовою зростання економік окремих країн. Сутність такого комплексного та динамічного явища, як міжнародний рух капіталу, протягом останнього століття досліджено з

погляду багатьох теоретичних підходів. Проте сучасні процеси на глобальному фінансовому ринку свідчать про застарілість деяких підходів та потребують сучасного теоретичного переосмислення. Особливої ваги набуває необхідність ґрунтовного аналізування соціально відповідального, справедливого інвестування та гендерного паритету, запит на який форму-

ють представники покоління Y та Z, які нині починають формувати порядок денний у ділових колах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття інвестицій у міжнародному русі капіталу присвячено наукові праці вітчизняних науковців Н. Татаренка, А. Поручника, О. Рогача, Т. Майорової, Д. Лук'яненка, А. Колот, Я. Столярчук та ін., серед зарубіжних учених – лауреати Нобелівської премії Р. Шиллер, Ф. Модільяні, М. Міллер, Г. Марковіц, Ф. Фабоцці, В. Шарп, М. Рубінштейн.

Особливої уваги заслуговують наукові праці про біхевіористичну науку та поведінкові фінанси Д. Аріелі, Д. Канемана, К. Санстейна, Р. Тейлера, а з вітчизняних учених – О. Терещенка, П. Ляшенка, С. Солодухіна, Є. Шайтанової та ін.

Мета статті. Стаття має на меті узагальнити теоретичні підходи до тлумачення поняття міжнародних інвестицій та визначити нові теоретичні підходи до трактування гендерно чутливого інвестування.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Інвестування як самостійну науку прийнято вважати порівняно молодого; неокласичні теоретичні підходи постійно піддаються критичному переосмисленню та результують у таких напрямках, як біхевіористична та гендерна економіка. Науковці погоджуються у тому, що фінансова економіка бере свій початок із 50-х років ХХ ст. М. Рубінштейн пропонує [1] періодизацію історії інвестиційної думки на стародавній (до 1950 р.), класичний (1950–1980 рр.) та сучасний (після 1980 р.) періоди. Саме на початку 50-х років світ побачив зародки сучасної теорії інвестиційного портфеля Г. Марковіца [2], який запропонував власну методологію прийняття рішень у галузі інвестування та відповідний науковий інструментарій.

У подальшому істотного розвитку теорія набула у дослідженнях цінних паперів, моделей оцінки ризику і дохідності та їх емпіричному підтвердженні. Було розроблено концепції ефективності ринку капіталу, а також нові фінансові інструменти. Протягом класичного періоду спостерігається інтенсивне вивчення теорії структури капіталу, досліджуються формування та вибір інвестиційної політики і ціна джерел фінансування. Провідна роль у розробленні цих питань належить Нобелівським лауреатам Ф. Модільяні та М. Міллеру, які досліддили проблеми витрат фінансового ринку та критично переосмислили співвідношення вартості боргу та власного капіталу [3], Ф. Фабоцці [4], а також В. Шарпу, який уперше в 1964 р. сформулював модель оцінки капітальних активів (МОКА) [5; 6] та запровадив коефіцієнт (коефіцієнт Шарпа) для визначення дохідності інвестицій.

Своєю чергою, в Україні значний імпульс для розвитку теорії інвестицій був заданий становленням системи приватного підприєм-

ництва та конкуренції, коли після здобуття незалежності ринкова економіка спричинила розриви (distortions) між попередньою практикою ведення господарства та новою реальністю капіталістичних відносин і потребувала теоретичного осмислення й узагальнення. Пік досліджень, таким чином, припав на 90-ті роки [7].

Наявність декількох різних теоретичних шкіл, які досліджують міжнародні інвестиційні процеси, спричинена наявністю цілої низки підходів та методів. Так, О. Рогач убачає три групи причин: 1) різноспрямовані грошові потоки у межах світового господарства (у рамках взаємовідносин між суб'єктами господарювання різних країн; між урядами країн та міжнародними організаціями; між державою та суб'єктами світових господарських зв'язків із міжнародними фінансовими інституціями); 2) відношення руху міжнародного капіталу не тільки до теорії руху міжнародного капіталу, а й до інших розділів економічної теорії (міжнародної торгівлі, розміщення виробництва, промислової організації, інновації тощо); 3) можливість трактування сутності міжнародних фінансових відносин на різних рівнях: макроекономічному (найбільш загальні національні, міжнародні, глобальні тенденції), мезоекономічному (тенденції взаємодії між фірмами на галузевому рівні) та мікроекономічному (тенденції взаємодії між фізичними особами) [8, с. 18].

Вітчизняна та закордонна економічна наукова література узагальнено пропонує розуміти під інвестиціями здійснення певних економічних проєктів сьогодні з метою отримання доходів у майбутньому. Оскільки поняття «інвестиції» є динамічним та всебічним, дуже складно дати йому єдине визначення. Так, різні сфери економічної науки та галузі практичної фінансової діяльності, маючи свої особливості, можуть надавати різне визначення поняття. Так, за узагальненням О. Рогача, у макроекономіці під інвестиціями розуміють частину сукупних витрат, яка складається з витрат на нові засоби виробництва, збільшення товарних запасів та житло, виступаючи частиною ВВП, яка не була спожита у поточному періоді та забезпечує приріст капіталу в економіці країни у майбутньому. У розрізі мікроекономіки О. Рогач пропонує розглядати інвестиції як процес створення нового капіталу (у т. ч. засоби виробництва і людський капітал), а в теорії фінансів – придбання реальних чи фінансових активів із метою отримання прибутку [8, с. 16].

У широкому розумінні поняття «інвестиція» є вкладенням капіталу з метою отримання прибутку за рахунок зростання його вартості з часом. Водночас приросту капіталу повинно вистачати на покриття відмови інвестора від використання ним вкладених коштів на споживання у поточному періоді, на отримання премії за ризик (risk premium), а також на відшкодування втрати від інфляції у майбутньому періоді. Різні школи та течії економічної думки надавали власні версії через різноманітність методів вивчення інвес-

тицій. Так, наприклад, широкої згадки знаходять трактування інвестицій австрійською школою граничної корисності як «обмін задоволення потреб сьогодні на задоволення їх у майбутньому» та французьким економістом П. Массе про інвестування як «акт обміну задоволення сьогоднішньої потреби на очікуване задоволення її в майбутньому за допомогою інвестиційних благ» [9]. Безумовний авторитет економічної думки Дж.М. Кейнс уважав, що заощадження стримують економіку. На його думку, інвестиційна діяльність повинна завершуватися створенням капіталу. Просте придбання деякого роду фінансових активів не може розглядатися як інвестиція, оскільки банк не повинен створювати реальний капітал для забезпечення даного фінансового активу [10].

Сучасній економічній літературі відома низка різних теорій, що пояснюють рух інвестицій у міжнародному потоці капіталу, які можна згрупувати так:

1) такі, що припускають існування досконалих ринків, а саме гіпотези про різницю у розмірах доходу, про обсяги продажу/випуску та розміри ринку, портфельна гіпотеза;

2) такі, що засновані на недосконалому ринку: гіпотеза про життєвий цикл продукту, про інтерналізацію, про олігополістичну реакцію, біхевіористична;

3) такі, що описують факторний вплив на інвестиції, як-от: політичної нестабільності, заборгованості, стимулів, загрози суверенітету, дешевої робочої сили тощо;

4) такі, що пояснюють схильність до інвестування, серед яких – гіпотеза про ліквідність, про валютні зони, про інші визначальні фактори;

5) еkleктична парадигма Дж. Даннінга (відома також під назвою моделі OLI – ownership, location, internalization) [8].

Починаючи з другої половини XX ст. формуються сприятливі політичні, економічні, інституційні, науково-технологічні, інформаційні та соціокультурні передумови становлення глобального інвестиційного ринку. Відбувається процес долучення та об'єднання інвестиційних ресурсів у глобальний світовий рух капіталу та синтез національної та міжнародної виробничо-інвестиційної діяльності з діяльністю у глобальній валютно-фінансовій сфері. Останні десятиліття епіцентром глобальних фінансових процесів виступає світовий фінансовий ринок, який демонструє стійкий високий темп розвитку та стрімке збільшення масштабу. Проте, незважаючи на високі темпи зростання та диверсифікації світового фінансового ринку, він залишається дуже асиметричним і характеризується глибокими регіональними диспропорціями розподілу глобального фінансового капіталу. Прийнято вважати, що дана асиметричність проявляється у двох вимірах: по-перше, у вигляді кількісного домінування фінансових ринків розвинутих країн над фінансовими ринками країн, що розвиваються, і країн, ринки яких продовжують формуватися.

Фінансові ринки країн із розвинутою економікою суттєво випереджають національні ринки, що формуються, за обсягом угод, вартістю залучених фінансових інструментів та іншими кількісними показниками. По-друге, розвинуті країни випереджають країни, що розвиваються, і країни із перехідною економікою за якісними характеристиками, які відображають рівень розвитку даних ринків: за складом учасників та залученістю в операції різноманітних економічних суб'єктів; розмахом цінових коливань і волатильністю ринку; рівнем рейтингів кредитоспроможності отримувачів фінансових ресурсів тощо [11, с. 255].

До якісних характеристик фінансових ринків окремих країн зазвичай включають оцінки їх ширини, глибини та ліквідності. На думку професійних учасників ринку, ширина ринку є часткою фінансових інструментів від усіх представлених на ринку, ціна яких змінюється в одному напрямі з рухом загальної ринкової кон'юнктури. Широкий фінансовий ринок визнається такий, на якому частка досягає принаймні 2/3 від усіх фінансових інструментів. Очевидно, що тенденції у зміні цін на об'єкти угод на широкому ринку більш значущі й тривалі, ніж на неширокому [11, с. 259].

Глибина фінансового ринку (або його місткість) відображає міру, з якою він може абсорбувати купівлю й продаж фінансових інструментів без значної зміни цін. Цей показник розраховується як відношення капіталізації фінансових ринків країн до їхнього ВВП і відображає очікування інвесторів у відношенні до майбутньої вартості національних фінансових активів країн. Своєю чергою, така характеристика ринку визначається його обсягом, а саме, кількістю та якісним складом операцій, учасників ринку і фінансових посередників. Значний рівень глибини фінансових ринків провідних країн світу забезпечує широкий доступ позичальників до кредитних ресурсів, розширює можливості вітчизняних компаній із фінансування інноваційного розвитку власного бізнесу, сприяє ефективному розміщенню своїх капіталів і більш рівномірному розподілу фінансових ризиків по регіонах світу [11, с. 259].

Окрім того, для розвинутих фінансових ринків характерна активна участь в операціях на ринку великої кількості інституціональних інвесторів: інвестиційних фондів різних видів, накопичувальних пенсійних фондів, страхових компаній, які розміщують свої резерви на ринку. Активну участь також беруть домогосподарства, як напряду, так і через вкладення в інститути колективних інвестицій. Відбувається інтенсивна конкуренція між великою кількістю професійних учасників ринку: брокерами, дилерами, інвестиційними компаніями, депозитаріями, організаторами торгів тощо. Глибина фінансових ринків уможливорює залучення ґендерно різноманітних гравців та за рахунок ринкових важелів може знижувати обмеження, зумовлені упередженнями.

Разом із тим у країнах, що розвиваються, з їхніми невеликими фінансовими ринками найбільш доступним інструментом заощаджень для домогосподарств донині виступають низьковідсоткові банківські депозити, а пріоритетним джерелом зовнішнього фінансування компаній – банківські кредити. Як наслідок, показники глибини фінансових ринків є значно вужчими. Так, регуляції великої кількості країн не дають змоги жінкам самостійно отримувати кредити чи здійснювати операції на фінансовому ринку.

Д. Лук'яненко А. Поручник, А. Колот, Я. Столярчук [12, с. 86], пропонують трактувати глобальний інвестиційний ринок, з одного боку, як сегмент глобального ринку, який мобілізує природні, фінансові, матеріальні, людські ресурси, з іншого – як відносно самовідтворювальний функціонуючий механізм акумуляції й перерозподілу інвестиційних ресурсів за рахунок урівноваження їх глобального попиту і глобального пропонування.

Важливою у науковій площині і практичному плані виділяється структурна ідентифікація глобального інвестиційного ринку, яка є доволі складною проблемою. Цей ринок об'єднує як частини кредитного і грошового ринків, так ринків послуг, продукції, землі, природних ресурсів, оскільки інвестиційні інструменти через зростаючий рівень сек'юритизації розширюють спектр сфер господарства, які вони покривають. Важливою функцією фінансових ринків у глобальній економічній системі виступає акумулювання ресурсів для забезпечення інвестиційної діяльності фірм та урядів. Структура фінансового ринку охоплює грошовий ринок та ринок капіталів. Грошовий ринок є місцем, де індивідуальні та інституціональні суб'єкти з тимчасовими залишками коштів зустрічаються з позичальниками, яким коштів тимчасово бракує. Він також підтримує ресурси для спекулятивних операцій із цінними паперами та споживчими товарами. Ринок капіталу, своєю чергою, є інститутом, який забезпечує здійснення довгострокових інвестицій урядів, фірм та домогосподарств за допомогою довгострокових або безстрокових фінансових інструментів.

Ринку капіталу сьогодні притаманні асиметрії та упередження (biases), власні моделі поведінки окремих учасників ринку. Складниками ринку капіталів є кредитний ринок та ринок цінних паперів; останній, своєю чергою, слід розрізняти щодо домінування певного фінансового інструменту на ринку акцій, ринку облігацій або ринку похідних цінних паперів. Ринок деривативів відрізняється від інших ринків специфічними характером свого товару, оскільки цінний папір – це водночас і титул власності, і боргове зобов'язання, і право на одержання доходу, і зобов'язання цей дохід виплачувати. Слід підкреслити, що саме ринок цінних паперів регулює стихійні процеси ринкової економіки, оскільки регулює механізм міграції капіталу через приплив його до місць необхідного

застосування та вплив із тих галузей виробництва, яким притаманний його надлишок. Цінні папери перетворюють тимчасово вільний капітал на інструмент оптимізації структури суспільного виробництва через купівлю-продаж (за умов надійного регулювання на національному і глобальному рівнях) [12, с. 100].

Загалом динаміка й масштаби глобальних інвестиційних процесів (як і активізація міжнародного виробництва) залежать від процесів транснаціоналізації. Виникнення та функціонування транснаціональних корпорацій засновані на прямому іноземному інвестуванні, мета якого – створення афілійованих підприємств, дочірніх компаній, філій.

Глобальний ринок інвестицій завдяки своїй об'єднуючій природі має вирішальний вплив на внутрішню та міжнародну конкурентну мотивацію суб'єктів бізнесу і сприяє прискоренню інвестиційних циклів та відтворювальних процесів. Прогресивні властивості міжнародного інвестування визначаються безпрецедентною технологічністю у зв'язку зі швидким розвитком фінансової інженерії, чого не можна сказати про традиційні науки, такі як економічна теорія, макроекономіка, теорія фінансів тощо. Широкого вжитку в галузі фінтех (fintech) набули економіко-математичні методи та обліково-аналітична методологія і нормативно-правова практика, які у поєднанні з теоретичними конструкціями та фінансовими інструментами забезпечують проривні досягнення фінансових інженерів. Міжнародному ринку інвестицій притаманні інтелектуальність і креативність у прийнятті оптимальних стратегічних рішень, що забезпечує успіх та лідерство у висококонкурентному середовищі.

Проблеми сучасної економічної теорії породжуються подвійністю цілей: з одного боку, необхідно визначити оптимальний вибір індивідуума; з іншого – описати процес реального вибору індивіда. Якщо класична економічна теорія добре справляється з першою стратегічною метою, то другу вирішити не може, тому на допомогу розробленню чітких описових моделей фінансових ринків та їхніх учасників прийшли поведінкові фінанси. Поведінкові фінанси пропонують теорії, засновані на психології, для пояснення аномалій фондового ринку (наприклад, різкого зростання або падіння ціни на акції), а також для виявлення та розуміння того, чому люди роблять певний фінансовий вибір. Індивідуальна поведінка та думки впливають на витрати, інвестування, торгівлю, фінансове планування та управління портфелем. Звичайно, ринок – це не одна людина, але він представляє колективні дії людей, чиї особисті поведінкові упередження можуть бути більш-менш домінуючими залежно від їхнього унікального досвіду.

У 2000 р. економісти-біхевіористи Акерлоф на Крантон увели поняття ідентичності та самоідентифікації (тобто власне усвідомлення особистості) в економічний аналіз (неокласичні рамки максимізації корисності), адже ідентич-

ність відповідає за безліч феноменів, які на той час не могла пояснити економіка. Через здатність ідентичності пояснювати явища таких наук, як психологія, соціологія, політичні студії, антропологія, історія, вона прийнята ними як центральна концепція і була покликана уможливити свіжий погляд на економічні проблеми. Для цього Акерлоф та Крантон інкорпорували ідентичність у загальну модель поведінки та продемонстрували як вона впливає на економічні результати, зосередивши увагу на гендерній дискримінації на ринку праці, розподілі роботи у домогосподарствах та економіці соціального виключення та бідності. Науковці запропонували одну з основоположних рамок концепцій «ідентичність – сприйняття – результат» [13], яка лягла в основу багатьох біхевіористичних досліджень.

Їхня модель ідентичності поведінки починається із соціальної різниці, яку можна проілюструвати за допомогою гендера як універсального та впізнаваного складника самоідентифікації. Згідно з поведінковими нормами, або, як їх називають Акерлоф і Крантон, приписів, люди ідентифікують себе зазвичай як чоловік або як жінка. Порушення таких приписів породжує тривогу та дискомфорт у самої людини й її оточуючих. Окрім того, гендерна ідентифікація змінює вигоду від різних дій [13].

Дане дослідження викликало хвилю споріднених наукових праць, наприклад Дж. Девіса, який ставить запитання, що виникає у разі запозичення Акерлофом – Крантон концепцій ідентичності соціальної психології: чи рятує їхній спосіб розгляду ідентичності стандартний неокласичний погляд на людину. Так, дослідник раніше стверджував, що неокласичній економіці бракує належного обліку особистості, оскільки в аналізованні функції корисності бракує ресурсів для пояснення виокремлення індивіда та повторної ідентифікації індивідів [14]. Не можна не погодитися з його зауваженням щодо нової форми подання Акерлофом – Крантон ідентичності як обов'язкової «ідентифікації з іншими» як соціальної ідентичності, проте жодної згадки стосовно концепції особистої ідентифікації або ж «ідентичності окремо від інших». Тобто представлена концепція розглядає процес ідентифікації особистості як соціальну категорію або через інших індивідів, і цей процес протікає без взаємодії або через групи, інститути чи міжособистісні відносини.

До інших характерних рис, які стимулюють прийняття зважених та креативних рішень, сьогодні лідери ринку відносять також ESG-інвестування (Environmental, Social, and Governance – екологічне, соціальне та урядування). Інвестори все частіше застосовують ці нефінансові фактори як частину процесу свого аналізування для виявлення матеріальних ризиків та можливостей зростання. Показники ESG не є частиною обов'язкової фінансової звітності, хоча компанії все частіше роблять розкриття інформації у своєму щорічному звіті

або в окремому звіті про сталий розвиток. Численні установи, такі як Рада стандартів сталого обліку (SASB), Глобальна ініціатива звітності (GRI) та неприбуткова асоціація CDP, працюють над формуванням стандартів та визначенням суттєвості для сприяння включенню цих факторів в інвестиційний процес [15].

Нині порядок денний у ділових колах активно формується молодим поколінням Y (або міленіалами, тобто молодими людьми, народженими у 1980–1994 рр.) та все більшою мірою поколінням Z (народженими після 1995 р.). Ці покоління, відповідно до дослідження консалтингової компанії McKinsey&Company [16], хоча й мають різні цінності (покоління Y є глобалістами, виступають за економічну стабільність, орієнтовані на себе та залюбки піддають усе критичному пересмисленню, покладаються на власний досвід, тоді поколінню Z притаманні мобільність та множинні реальності; вони орієнтуються на соціальні мережі та є digital natives, тобто народжені з обов'язковим природним розумінням цифрових технологій, або т. зв. «цифрові аборигени», тяжіють до невизначеної самоідентифікації; у центрі їхнього ціннісного апарату перебувають унікальність, необмеженість бажань/можливостей/прагнень, етичність), проте мають схожі запити до етичного, соціально відповідального та інклюзивного господарювання. Покоління Z, маючи у своєму розпорядженні величезну кількість інформації, більш прагматичні та аналітичні щодо своїх рішень, аніж представники попередніх поколінь. Гендерна плинність може бути найбільш яскравим відображенням «невизначеного ідентифікатора» нового покоління Z. Вони постійно оцінюють безпрецедентну кількість інформації та впливів, оскільки постійно підключені до мережі. Для них «я» є місцем для експериментів, випробувань і змін. Сім із десяти представників покоління Z кажуть, що важливо захищати причини, пов'язані з ідентичністю, тому вони більше, ніж попередні покоління, цікавляться правами людини, а також питаннями раси та етнічної належності, спільноти LGBTQI та фемінізму.

У прозорому світі молоді учасники економічних відносин не розрізняють етику компанії, яка пропонує свої фінансові послуги, та її мережу партнерів і постачальників. Дії компанії повинні відповідати її ідеалам, і ці ідеали повинні пронизувати всю систему зацікавлених сторін. Таким чином, можна стверджувати про майбутню трансформацію глобальних фінансових відносин та їхню адаптацію до запитів кінцевого споживача. Молоде покоління інвесторів зважатиме на різноманітність та інклюзивність, гендерний баланс та екологічність гравців глобального ринку капіталу. Велику роль гратиме цифрова трансформація, яка зробить фінансові послуги та інструменти інвестування широко доступними. Це, своєю чергою, залишить без роботи посередників як клас, який нині отримує великі премії за свої послуги, тим самим роздуваючи вартість ринку капіталу. Глобальний процес інвестування стане простим та швидким, а отже, більш прозо-

рим та дешевшим за рахунок високої конкуренції. Можна припустити, що найбільш інклюзивні (McKinsey&Company пропонує термін радикальної інклюзивності) та етичні інвестиційні компанії користуватимуться найбільш широкою популярністю серед інвесторів.

Висновки. Таким чином, процес формування теорій, які описують закономірності руху інвестицій, характеризувався духом часу та відповідної епохи. У світовій економічній літературі сформувалися як основні групи сучасних теоретичних концепцій руху та регулювання інвестицій, так і більш сучасні тенденції, які з'явилися для вдосконалення неокласичного підходу. Так, біхевіористи, які нині перебувають у мейнстрімі, переконані, що пояснюють справжню сутність людської природи у процесі прийняття інвестиційних рішень. Проте вже зовсім скоро нове цифрове покоління Z формуватиме той Zeitgeist, який характеризуватиме рух капіталу, його напрям, швидкість та інклюзивність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Rubinstein, M. A History of the Theory of Investments. P. 386.
2. Markowitz Harg M. Portfolio Selection. Efficient Diversification of Investments. New York : Wiley, 1956.
3. Modigliani F. and M. Miller. The Cost of Capital, Corporation, Finance and Theory of Investment. *American Economic Review*. 1958. № 48.
4. Frank J. Fabozzi, Franco Modigliani, Frank Jones, Foundations of Financial Markets and Institutions. 4th ed. 2009
5. Sharpe W.F. Capital Asset Priccs: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk. *Journal of Finance*. 1964. № 3.
6. Sharpe W. Investment. New York : Prentice Hall, 1985.
7. Татаренко Н.О., Поручник А.М. Теорії інвестицій : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2000. 160 с.
8. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції: Теорія і практика бізнесу транснаціональних корпорацій : підручник. Київ : Либідь, 2005. 720 с.
9. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
10. Keynes J.M. General Theory of Employment, Interest and Money. Collected Writings of John Maynard Keynes, vol. VII, London : Macmillan, 1973.
11. Глобальное экономическое развитие: тенденции, ассиметрии, регулирование : монография / Д. Лукьяненко и др. ; под науч. ред. проф. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. Київ : КНЭУ, 2013. 466 с.
12. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / Д.Г. Лук'яненко та ін. ; за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка та А.М. Поручника. Київ : КНЕУ, 2011. 703 с.
13. George A. Akerlof, Rachel e. Kranton. Economics and identity. Quarterly journal of economics. Vol. CXV August 2000 Issue.
14. Davis, J. Akerlof and Kranton on Identity in Economics: Inverting the Analysis. *Cambridge Journal of Economics*. 2007. Vol. 31. P. 349–362.
15. CFA Institute, ESG Investing and Analysis. URL: <https://www.cfainstitute.org/en/research/esg-investing> (дата звернення: 05.06.2021).
16. Generation Z characteristics and its implications for companies. *McKinsey*. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/true-gen-generation-z-and-its-implications-for-companies> (дата звернення: 07.11.2021).
17. Терещенко О.О. Контролінг поведінки в концепції біхевіористичних фінансів. *Фінанси України*. 2011. № 10. С. 104–116.
18. Ілляшенко П. Поведінкові фінанси: історичний огляд і основні засади. *Вісник Національного банку України*. 2017. С. 30–57.
19. Солодухін С.В., Шайтанова Є.С. Сучасні підходи до аналізу впливу поведінкових факторів в управлінні економічними об'єктами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. № 15. Ч. 2. С. 129–132.

REFERENCES:

1. Rubinstein, M. A History of the Theory of Investments. P. 386.
2. Markowitz Harg M. (1956) Portfolio Selection. Efficient Diversification of Investments. New York: Wiley.
3. Modigliani F. and M. Miller (1958) The Cost of Capital, Corporation, Finance and Theory of Investment. *American Economic Review*, 48.
4. Frank J. Fabozzi, Franco Modigliani, Frank Jones (2009) Foundations of Financial Markets and Institutions. 4th ed.
5. Sharpe W.F. (1964) Capital Asset Priccs: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk. *Journal of Finance*, 3.
6. Sharpe W. (1985) Investment. New York: Prentice Hall.
7. Tatarenko N.O., Poruchnyk A.M. (2000) Teorii investytsiy: navch. posibnyk [Theories of investments]. Kyiv: KNEU, 160 p. (in Ukrainian)
8. Rohach O.I. (2005) Mizhnarodni investytsi [International investments]: Teoriya i praktyka biznesu transnatsionalnykh korporatsiy: pidruchnyk. Kyiv: Lybid, 720 p. (in Ukrainian)
9. Mayorova T.V. (2009) Investytsiyna diyalnist [Investment activity]: pidrch. [dlya stud. vyshch. navch. zakl.]. Kyiv: Tsentri uchbovii literatury, 472 p. (in Ukrainian)
10. J.M. Keynes (1973) General Theory of Employment, Interest and Money. Collected Writings of Jhnn Maynard Keynes, vol. VII. London: Macmillan.
11. Lukyanenko D., Kolesov V., Kolot A., Stoliarchuk Ya. i dr. (2013) Globalnoe ekonomicheskoe rasvitiie: monografiia [Global economic development]: tendentsii, assimetrii, regulirovanie]. Kyiv: KNEU, 466, [2] p. (in Russian)
12. Lukyanenko D.H., Poruchnyk A.M., Kolot A.M., Stoliarchuk Ya.M. ta in. (2011) Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku: monografiia [Ressouces and models of the global economic development] / za zah. red. Doktoriv ehon. nauk, profesoriv D.H. Lukyanenka, A.M. Poruchnyka. Kyiv: KNEU, 703, [1] p. (in Ukrainian)
13. George a. Akerlof, Rachel e. Kranton. Economics and identity. Quarterly journal of economics. Vol. CXV August 2000 Issue.
14. Davis J. (2007) Akerlof and Kranton on Identity in Economics: Inverting the Analysis. *Cambridge Journal of Economics*, vol. 31, pp. 349–362.
15. CFA Institute, ESG Investing and Analysis. Available at: <https://www.cfainstitute.org/en/research/esg-investing> (accessed 05 June 2021).
16. Generation Z characteristics and its implications for companies | McKinsey: Available at: <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/true-gen-generation-z-and-its-implications-for-companies> (accessed 12 November 2021).
17. Tereshchenko O.O. (2011) Kontrolinh povedinky v kontseptsii bihkeviorstychnykh finansiv. *Finansy Ukrainy*, no. 10, pp. 104–116. (in Ukrainian)
18. Ilyashenko P. (2017) Povedinkovu finansy: istorychnyi ohliad i osnovni zasady. *Visnyk natsionalnoho banku Ukrainy*, pp. 30–57. (in Ukrainian)
19. Solodukhin S.V., Shaitaniova Ye.S. (2017) Suchacni pidkhody do analizu vplyvu povedinkovykh faktoriv v upravlinni ekonomichnyu objektamy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svi-tove hospodarstvo*, no. 15(2), pp. 129–132. (in Ukrainian)

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-4

УДК 330.341.1:338.436

Дерій Ж.В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національного університету «Чернігівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3695-7202>
E-mail: jannet_d@ukr.net*

Конопля Н.В.

*кандидат економічних наук, доцент
кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національного університету «Чернігівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3137-9925>
E-mail: zavhorodnia_n@ukr.net*

Меметов А.

*аспірант кафедри економіки підприємства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5712-8289>
E-mail: lider577@gmail.com*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АПК УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні аспекти сутності процесів цифровізації у національній економіці та зокрема в АПК. Акцентовано на врахуванні засад сталості під час розроблення стратегій цифровізації агропромислового комплексу та ризиків, пов'язаних із початком пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, викликаной SARS-CoV-2. Цифрова економіка орієнтує сферу АПК на розвиток цифрового землеробства та цифрового тваринництва, цифровізацію сільської інфраструктури. Розроблення стратегій цифровізації у секторах АПК не розглядається як монопроцес, ця діяльність вимагає комплексного підходу та передбачає низку дій: зміну бізнес-моделей, бізнес-процесів, виробничих процесів. Реалізація стратегій цифровізації в АПК дасть змогу досягти економічних, соціальних, екологічних ефектів та реалізувати низку цілей сталого розвитку.

Ключові слова: АПК, цифровізація, стратегія, сталий розвиток, сільські території, конкурентоспроможність.

Дерій Ж.В., Конопля Н.В., Меметов А. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ АПК УКРАИНЫ

В статье рассмотрены основные аспекты сущности процессов цифровизации в национальной экономике, в частности в АПК. Вектор исследования ориентирован на учет принципов устойчивости при разработке стратегий цифровизации агропромышленного комплекса и рисков, связанных с началом пандемии коронавирусной болезни COVID-19, вызванной SARS-CoV-2. Цифровая экономика ориентирует сферу АПК на развитие цифрового земледелия и цифрового животноводства, цифровизацию сельской инфраструктуры. Разработка стратегий цифровизации в секторах АПК не рассматривается как монопроцесс, деятельность требует комплексного подхода и предполагает ряд действий: изменение бизнес-моделей, бизнес-процессов, производственных процессов. Реализация стратегий цифровизации в АПК позволит достичь экономических, социальных, экологических эффектов и реализовать ряд целей устойчивого развития.

Ключевые слова: АПК, цифровизация, стратегия, устойчивое развитие, сельские территории, конкурентоспособность.

Derii Zhanna, Konoplia Nataliia, Memetov Aiiar. STRATEGIC DIRECTIONS DIGITALIZATION OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE

The main aspects of the essence of digitalization processes in the national economy and in particular in the agro-industrial complex is considered in the article. The vector of the study is focused on taking into account the principles of sustainability in the development of strategies for digitization of the agro-industrial complex and the risks associated with the onset of the pandemic of coronavirus disease COVID 19 caused by SARS-CoV-2. The digital transformation of society and all sectors of the economy is manifested in the transition from the industrial period and analog technologies to the era of knowledge, creativity and innovation. Today, digital technologies are implemented as part of business processes, their application reduces costs, increases productivity and efficiency of management decisions. The main goals of digital development for the state are to accelerate economic growth and opportunity to attract investment; development of economic sectors on the principles of competitiveness and efficiency; digital modernization of industry; development of the digital industry; accessibility to the population of the benefits of the digital world. Achieving the goals of the concept of digital economy development requires the development of a roadmap for digital transformation as a medium-term measure plan in part of digital transformations. The map should detail specific actions and periodization regarding the introduction of the latest information technologies, management changes. Digitalization in the field of agro-industrial complex is due to modern trends, namely the development of vertically integrated holding structures, integration of global markets, division of markets into upstream and downstream, creation of digital marketplaces, logistics chains, environmental responsibility of business, social responsibility, use achievements of science. The digital economy orients the sphere of agro-industrial complex to the development of digital agriculture and digital animal husbandry, digitalization of rural

infrastructure. The development of digitization strategies in the agro-industrial sectors is not considered as a monoprocess, this activity requires a comprehensive approach and involves a number of actions: changing business models, business processes, production processes. The implementation of digitization strategies in the agro-industrial complex will allow to achieve economic, social, environmental effects and realize a number of sustainable development goals.

Keywords: agro-industrial complex, digitalization, strategy, sustainable development, rural areas, competitiveness.

Постановка проблеми. Сьогодення з новими викликами та проблемами, глобалізацією життєдіяльності, зміною векторів політичного та економічного впливу, зростаюча роль інформаційних процесів актуалізують питання діджиталізації у світовому масштабі взагалі та для кожної країни зокрема. Особлива увага на даному етапі функціонування національної економіки приділяється аграрному сектору, який є доволі динамічним та прогресуючим, а його сталий розвиток орієнтується у тому числі й на інтенсифікацію інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності окремих суб'єктів. Використання переваг та можливостей інформатизації економіки, формування єдиного глобального інформаційного простору є вирішальними умовами та чинниками розвитку сектору АПК. Це зумовлює необхідність визначення стратегічних орієнтирів щодо цифровізації сектору АПК України, прийняття наявних викликів та визначення інструментів цифровізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектність досліджень з тематики галузевого розвитку національної економіки, зокрема сталого розвитку АПК, діджиталізації та цифровізації, постійно викликає дискусії серед науковців та практиків. Так, широкий пласт напрацювань із питань розвитку АПК як системоутворюючого сегмента національної економіки та експортоутворюючої галузі представлено роботами багатьох науковців. Зокрема, роль АПК як гаранта у забезпеченні продовольчої безпеки держави вивчали В.В. Коваль, І.О. Седікова, якими змодельовано систему продовольчої безпеки та виділено підсистеми її забезпечення [1, с. 23].

Пріоритетні напрями стратегії вдосконалення державної політики у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності з метою стимулювання розвитку аграрного виробництва в Україні вивчалися Ж.В. Дерій та О.М. Галицьким. Запропонована ними модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів та стратегія державної підтримки аграрного сектору передбачають перехід до автоматизованого управління діяльністю, адаптацію цифрових процесів у виробництві, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції, розвиток інформаційної інфраструктури [2, с. 13–14].

Однією з рис сучасного світу є процеси діджиталізації, які також викликають науковий дискурс та зацікавленість науковців у даній тематичі. Так, Ніколас Негропonte сформулював концепцію цифрової економіки та ще у 1995 р. констатував той факт, що «...у близькому майбутньому наш світ стане цифровим» [3].

Американський економіст Томас Месенбург виокремив складники цифрової економіки: електронна інфраструктура; електронна комерція; електронний бізнес. Також він наголошував, що за умови комплексного розвитку цих компонент цифрова економіка буде ефективною [4].

У дослідженнях Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова наголошується, що цифрові технології впроваджуються як частина бізнес-процесів, їх застосування зменшує витрати, збільшує продуктивність та ефективність прийняття рішень [5].

Специфіка процесів цифровізації в аграрному секторі виробництва викликала жваву дискусію серед науковців та значні наукові розробки із цих питань. Так, М.В. Руденко досліджує вплив цифрових технологій на аграрне виробництво та управлінські процеси [6, с. 81]. Завдяки цифровізації сільських територій нарощується та капіталізується людський потенціал [7, с. 110].

Нині точаться дискусії щодо переваг та недоліків тотальної цифровізації, і саме акцент на переваги, які отримують економічні агенти завдяки розвитку інформаційної економіки досліджують Ю.О. Головчук [8, с. 70], П.Р. Пуцентейло [9, с. 136], І.В. Свиноус [10, с. 38] та ін. Але, зважаючи на значні наукові напрацювання, водночас відзначимо, що динаміка розвитку цифрових технологій актуалізує питання щодо систематизації напрямів цифровізації АПК України в контексті викликів та постійних змін.

Мета статті. Мета статті полягає у виявленні та обґрунтуванні напрямів цифровізації сектору АПК України в умовах глобалізаційних викликів та тенденцій розвитку.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Цифрова трансформація суспільства та всіх галузей економіки сьогодні проявляється у переході від індустріального періоду та аналогових технологій до епохи знань, креативності та інноваційності. Останні роки характеризуються бурхливим розвитком Інтернету, мобільних комунікацій, онлайн-сервісів, особливо з початком пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, викликаной SARS-CoV-2. Назване можна визначити як базові засади процесів діджиталізації економічної системи у цілому та її окремих компонент, що, своєю чергою, характеризується переходом контенту з аналогового, фізичного та статичного у цифровий; простими та керованими засобами комунікації; формуванням мережевих структур. Основними ресурсами у цифровій економіці є текстові та числові електронні й віртуальні дані, що генеруються і створюють взаємодію

через функціонування електронних пристроїв, засобів, систем та мереж у кіберпросторі.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України визначає, що основними цілями цифрового розвитку для держави є прискорення економічного зростання та можливості залучення інвестицій; розвиток секторів економіки на засадах конкурентоспроможності та ефективності; цифрова модернізація промисловості; розвиток цифрової індустрії; доступність населенню переваг цифрового світу [11].

Практика країн-лідерів показує, що у тих секторах господарства, де використовуються цифрові технології, відбувається швидке зростання та розвиток, створюються додана вартість та цінність. Для національної економіки вектор повинен вибудовуватися з урахуванням того, що концепція цифровізації повинна бути інтегрована у відповідні документи державного планування: регіональні, галузеві стратегії, плани, програми.

На підтримку процесів діджиталізації в Україні схвалено Концепцію розвитку цифрових компетентностей та план заходів з її реалізації. Серед основних завдань Концепції названо:

- формування та розвиток цифрових навичок та цифрових компетентностей у суспільстві;
- забезпечення правового регулювання з питань формування державної політики у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей громадян;
- розроблення комплексних змін до законодавства;
- визначення системи та опису складників цифрової компетентності, а також вимог до рівня володіння цифровими навичками та цифровими компетентностями різних категорій працівників та ін. [12].

Досягнення цілей концепції розвитку цифрової економіки вимагає розроблення дорожньої карти цифрової трансформації як середньострокового плану заходів у частині цифрових трансформацій. Карта повинна деталізувати конкретні дії та періодизацію щодо впровадження новітніх інформаційних технологій, управлінських змін. Сьогодні в Україні більшість галузей та виробництв не охоплено розробленням таких карт.

В умовах мінливого середовища та постійних викликів глобального світу перехід до Індустрії 4.0 та з погляду нарощування конкурентних переваг країн, окремих сфер її господарства діджиталізація бізнес-середовища стає рушієм його просування та розвитку. Так, завдяки цифровим процесам відбувається економія витрат часу та зростання ефективності діяльності; покращується індивідуальна та групова комунікація; розвиваються нові форми обслуговування клієнтів; формується потенціал виробничої діяльності за рахунок нового досвіду та оптимізації робочих процесів [13, с. 956].

Виклики, спричинені пандемією COVID-19, переорієнтували управлінські відносини на нові

форми взаємодії, а саме на віддалений зв'язок, який не може розвиватися без процесів цифровізації. Сьогодні активно використовуються такі платформи, як Zoom, Webex, Microsoft Teams. Віртуалізація діяльності дала змогу не зупиняти бізнес-процеси, зробила віддалену роботу привабливою та ефективною. Окрім того, потужний поштовх відбувся щодо автоматизації виробництва, розвитку електронної комерції та діджиталізації продажів.

Пандемія призвела до переорієнтації освіти на дистанційні форми, що спонукало до появи значної кількості онлайн-інструментів навчання: віртуальних шкіл, освітніх курсів, систем управління навчанням та ін.

Елементи цифровізації використовуються підприємствами з метою зміни бізнес-моделей на більш успішні та ефективні, це, зокрема, стосується АПК як складової частини національної економіки взагалі, так і окремих його сфер: виробництва сільськогосподарської продукції, переробки, матеріально-технічного обслуговування виробництва та сільських територій.

Цифровізація у сфері АПК зумовлена сучасними трендами, а саме розвитком вертикально інтегрованих структур холдингів, інтеграцією глобальних ринків, поділом ринків на *upstream* та *downstream*, створенням цифрових маркетплейсів, логістичних ланцюгів, екологічною відповідальністю бізнесу, соціальною відповідальністю, використанням досягнень науки. Концепція цифрової економіки орієнтує сферу АПК на розвиток цифрового землеробства та цифрового тваринництва, цифровізацію сільської інфраструктури. Переваги такого шляху порівняно з аналоговою економікою є очевидними.

Цифрове землеробство сьогодні – це нові підходи до менеджменту, які формуються на засадах використання цифрових технологій, одним з елементів яких є *Big Data*. Аграрна галузь сьогодні є сектором, де у процесі діяльності використовуються значні обсяги інформації, яка різна за структурою та сферами походження. Масиви великих даних використовуються для прогнозування результатів у рослинництві шляхом обробки даних щодо ґрунтів та їхнього стану, метеорологічних умов, стану посівів та процесу польових операцій. Це дає змогу диференціювати способи обробки та захисту рослин, внесення добрив, проведення меліоративних та іригаційних робіт тощо. За оцінкою фахівців, діджиталізація у рослинництві може забезпечити зниження витрат матеріально-технічних ресурсів понад 30 млрд.

Упровадження цифрових технологій у сучасному тваринництві спрямоване на використання орієнтованих на потреби тварин систем годівлі, контролю за якістю продукту, дистанційне керування подачею кормів, регулювання температурного режиму утримання худоби та ін. Цифрове тваринництво сьогодні являє собою комплекс робіт та рішень із використанням технологій, націлених на ефективну, екологічно безпечну діяльність галузі.

Завдяки цифровізації сільських територій відбудеться подолання цифрового розриву між містом та селом, також це стане драйвером сталого соціально-економічного розвитку сільських громад, зокрема через формування нових переваг: навчання, електронної комерції, що особливо актуалізується у час пандемії та переходу в онлайн. Дані Food and Agriculture Organization (FAO) свідчать про те, що нині лідерами у цифровізації сільського господарства є країни – лідери світового розвитку: США, Німеччина, Великобританія, Фінляндія. В Україні кращими практиками діджиталіза-

ції у сфері АПК можна назвати розвиток комплексної платформи для цифрового землеробства Harvio від BASF, вона орієнтується на розроблення довгострокових бізнес-моделей на основі цифрових інструментів. Серед лідерів з інвестування у діджиталізацію АПК – компанія «Кернел»: завдяки системній роботі оцифровано логістику, документообіг, трейдинг, навчальний процес. У корпорації діє інноваційна екосистема Digital Agri Business. Цифрові процеси відбуваються не лише у рослинництві та тваринництві, а й на підприємствах переробки, елеваторах, терміналах [14]. Окремі позитивні

Рис. 1. Концептуальні основи реалізації стратегічних напрямів цифровізації АПК України

Джерело: розроблено авторами

практики цифровізації АПК, на жаль, є винятком і не свідчать про системність цих процесів, а розроблення стратегії цифровізації АПК є актуальною проблемою. Розроблення стратегічних напрямів розвитку цифровізації повинно враховуватися на глобальні виклики часу та враховувати потреби галузі. При цьому враховується рівень цифрових трансформацій: конкретне підприємство, підкомплекс, галузь, комплекс, що дасть змогу виявити вплив цифрових трансформацій на ринки, як національні, так і світові, рівень конкурентоспроможності, ефективності бізнесу. Напрями реалізації стратегії цифровізації АПК об'єднуються у два блоки: стабілізаційно-оперативний та перспективно-трансформаційний (рис. 1).

Ефективна стратегія визначає: інфраструктуру електронного бізнесу, яка є гармонійним складником економічної інфраструктури; необхідність трансформації бізнес-процесів, які конкретний господарюючий суб'єкт здійснює за допомогою комп'ютерної мережі; необхідність трансформацій у системі електронної торгівлі, тобто обсяг товарів та послуг, що реалізуються за допомогою комп'ютерних мереж [15, с. 141].

Унаслідок реалізації стратегії досягається комплекс ефектів: економічних, соціальних, екологічних, технологічних та формуються засади сталого розвитку агропромислового комплексу. Уважаємо, що концепція цифровізації АПК повинна враховувати принципи: інноваційності процесів; модернізації галузі; інвестування у startup-проекти; кібербезпеки процесів; використання штучного інтелекту.

Висновки. Проведений аналіз цифрових змін та їх упровадження у секторах АПК України дає змогу стверджувати, що у довгостроковому періоді жоден господарюючий суб'єкт не зможе розвиватися без стратегії цифрової трансформації. Завдяки діджиталізації стане можливим не втратити, а модернізувати тисячі робочих місць та розвиватися у нових реаліях. Проте не можна вважати цифровізацію вузько спрямованим процесом, оскільки зростання ефективності та конкурентоспроможності АПК вимагає комплексного підходу та передбачає паралельну зміну бізнес-моделей, бізнес-процесів, виробничих процесів та розвитку стратегічних напрямів цифровізації сфери АПК.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Derii Z.V., Koval V.V., Sedikova, I.O. The role of the agricultural sphere in the context of food security. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 4(16). P. 21–27.
2. Дерій Ж.В., Галицький О.М. Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Т. 2. № 4. С. 6–16.
3. Negroponte N. *Being Digital*. New York: Alfred A. Knopf, 1995. 243 p.
4. The Concept of a 'Digital Economy'. URL: <http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy>.
5. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів/ЦентрРазумкова. 2021. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv>

6. Руденко М.В. Теоретичні підходи до цифровізації управління в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка та управління АПК*. 2019. № 2. С. 76–88.
7. Revko A. The Role of Human Potential for Sustainable Development in the Chernihiv Region of Ukraine. *Studia Periegetica*. 2016. № 1(15). P. 99–114.
8. Головчук Ю.О. Маркетингова домінанта розвитку конкурентних переваг підприємства в умовах інформаційної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 3. Т. 1. С. 69–73.
9. Пуцентейло П., Гуменюк О. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки. *Інноваційна економіка*. 2018. № 5–6(75). С. 131–143.
10. Сучасний стан та проблеми впровадження цифрових технологій в практику діяльності сільськогосподарських підприємств / І.В. Свиноус та ін. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15–16. С. 35–39.
11. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р від 17.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>
12. Про затвердження Концепції розвитку цифрових компетентностей: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 167-р від 03.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>
13. Vdovenko N., Deriy J., Seliverstova L., Kurmaiev P. Formation of the Information Economy: organizational and financial aspects. *International Journal of Supply Chain Management*. 2019. Vol. 8. № 4. P. 956–961. URL: <http://ojs.excelingtech.co.uk/index.php/IJSCM/article/view/3330>
14. Компанія Kernel потрапила у ТОП-25 українських лідерів діджиталізації. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/kernel-potrapiu-u-top-25-ukrainskih-lideriv-didzitalizatsii>
15. Меметов А. Формування конкурентних переваг на засадах цифрової трансформації підприємства. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 138–142.

REFERENCES:

1. Derii Z.V., Koval V.V., Sedikova I.O. (2018) The role of the agricultural sphere in the context of food security. *Scientific bulletin of Polissia*, vol. 4(16), pp. 21–27.
2. Derii Zh.V., Halytskyi O.M. (2017) Stratehiia udoskonalennia innovatsiino-investytsiinoi derzhavnoi polityky shchodo rozvytku ahramoho vyrobnytstva v Ukraini [Strategy of improvement of innovation and investment state policy on the development of agricultural production in Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 2(4), pp. 6–16.
3. Negroponte N. (1995) *Being Digital*. New York: Alfred A. Knopf.
4. The Concept of a 'Digital Economy' (n.d.). Available at: <http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy>
5. Markevych K. (2021) Tsyfrovizatsiia: perevahy ta shliakhy podolannia vyklykiv [Digitization: benefits and ways to overcome challenges]. Available at: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv>
6. Rudenko M.V. (2019) Teoretychni pidkhody do tsyfrovizatsii upravlinnia v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Theoretical approaches to digitalization of management in agricultural enterprises]. *Ekonomika ta upravlinnia APK – Economics and management of agro-industrial complex*, vol. 2, pp. 76–88.
7. Revko A. (2016) The Role of Human Potential for Sustainable Development in the Chernihiv Region of Ukraine. *Studia Periegetica*, vol. 1(15), pp. 99–114.
8. Holovchuk Yu.O. (2017) Marketynhova dominanta rozvytku konkurentnykh perevah pidpriemstva v umovakh informatsiinoi ekonomiky [Marketing dominant development of competitive advantages of the enterprise in the information economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, vol. 3(1), pp. 69–73.

9. Putsenteilo P., Humeniuk O. (2018) Tsyfrova ekonomika yak novitnii vektor rekonstruktsii tradytsiinoi ekonomiky [Digital economy as the newest vector of reconstruction of traditional economy]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, vol. 5–6(75), pp. 131–143.
10. Svyynous I.V., Havryk O.Yu., Tkachenko K.V., Mykytiuk D.M., Semysal A.V. (2020). Suchasnyi stan ta problemy vprovadzhennia tsyfrovyykh tekhnolohii v praktyku diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [The current state and problems of implementation of digital technologies in the practice of agricultural enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, vol. 15-16, pp. 35–39.
11. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the action plan for its implementation]: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 67-r (17.01.2018). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>
12. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovyykh kompetentnostei [On approval of the Concept for the development of digital competencies]: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 167-r (03.03.2021). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>
13. Vdovenko N., Deriy J., Seliverstova L., Kurmaiev P. (2019) Formation of the Information Economy: organizational and financial aspects. *International Journal of Supply Chain Management*, vol. 8(4), pp. 956–961. Available at: <http://ojs.excelingtech.co.uk/index.php/IJSCM/article/view/3330>
14. Kompaniia Kernel potrapyla u TOP-25 ukrainskykh lideriv didzhytalizatsii [Kernel is in the TOP-25 Ukrainian leaders in digitalization] (n.d.). Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/kernel-potrapiv-u-top-25-ukrainskih-lideriv-didzitalizacii>
15. Memetov, A. (2021) Formation of competitive advantages on the basis digital transformation of the enterprise. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 138–142.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2021.
The article was received 09 November 2021.

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-5

УДК 005.9:001.89.

Трут О.О.

доктор економічних наук, завідувач кафедри менеджменту
Львівського торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4131-843X>
E-mail: olgatrut@ukr.net

УПРАВЛІНСЬКЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ, НАУКОВОЇ ТА ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено вивченню сучасного стану та передумов розвитку управлінського консультування як складової частини професійної, наукової та технічної діяльності в Україні. Розкрито сутність і функції професійного управлінського консультування у структурі КВЕД-2010. За даними Державної служби статистики України досліджено динаміку, структуру розвитку галузі професійної, наукової та технічної діяльності впродовж 2012–2020 рр. Виявлено синхронну поведінку досліджуваних ринкових параметрів розвитку галузі та управлінського консультування. Аргументовано стимулюючі та дестимулюючі чинники розвитку управлінського консультування в національній економіці. Обґрунтовано перспективи розвитку управлінського консультування у сфері професійної, наукової та технічної діяльності в Україні.

Ключові слова: управлінське консультування, професійна, наукова та технічна діяльність, консультант, статистична інформація, чинники, розвиток.

Трут О.А. УПРАВЛЕНЧЕСКОЕ КОНСУЛЬТИРОВАНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ, НАУЧНОЙ И ТЕХНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Статья посвящена изучению современного состояния и предпосылок развития управленческого консультирования как составляющей профессиональной, научной и технической деятельности в Украине. Раскрыты сущность и функции профессионального управленческого консультирования в структуре КВЭД-2010. По данным Государственной службы статистики Украины исследованы динамика, структура развития отрасли профессиональной, научной и технической деятельности на протяжении 2012–2020 гг. Выявлено синхронное поведение изучаемых рыночных параметров развития отрасли и управленческого консультирования. Аргументированы стимулирующие и дестимулирующие факторы развития управленческого консультирования в национальной экономике. Обоснованы перспективы развития управленческого консультирования в сфере профессиональной, научной и технической деятельности в Украине.

Ключевые слова: управленческое консультирование, профессиональная, научная и техническая деятельность, консультант, статистическая информация, факторы, развитие.

Trut OIha. MANAGEMENT CONSULTING AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL, SCIENTIFIC AND TECHNICAL ACTIVITY OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the current state and prerequisites for the development of management consulting as a component of professional, scientific and technical activities of Ukraine. The essence and functions of professional management consulting in the structure of NACE-2010 are revealed. According to static data of the State Statistics Service of Ukraine, the dynamics and structure of development of the field of professional, scientific and technical activities of Ukraine during 2012–2020 were studied. The slowdown in economic growth in 2020 has been revealed in both the industry as a whole and management consulting services caused by the economic crisis caused by the global COVID-19 pandemic. According to the structure of business entities of the studied industry, there are business entities with the status of individual entrepreneurs. Difficulties have been identified in determining the importance of management consulting in the national economy, due to the lack of statistical information on the parameters and performance of management consultants. A clear synchronization in the dynamics of the studied market parameters of the development of the industry is a component of professional, scientific and technical activities of Ukraine and management consulting. The dialectical system connection of the development of the field of professional, scientific and technical activity and the market of management consulting services is proved. Modern management consulting is revealed as a leading infrastructural institute of economy, where intellectual products are created, which contribute to the qualitative improvement of the activity of socio-economic subjects at the micro and macro level. The innovative orientation of the national economy as a prerequisite for the spread and effective development of management consulting in Ukraine is substantiated. Stimulating and disincentive factors for the development of management consulting in the national economy are argued. Prospects for the development of management consulting in the national economy under conditions of stabilization, the formation of a favorable foreign economic environment, as well as the Government's actions to continue the implementation of measures to mitigate the negative effects of the COVID-19 pandemic.

Keywords: management consulting, professional, scientific and technical activity, consultant, statistical information, factors, development.

Постановка проблеми. Актуальність менеджмент-консалтингу для вітчизняного бізнесу постійно зростає. Консультування як консультаційні послуги з використанням спеціальних знань стають життєвою необхідністю для функціонування та успішного розвитку вітчизняних організацій і підприємств. Розвиток управлінського консультування в Укра-

їні спричинений турбулентністю та невизначеністю зовнішнього середовища діяльності, а також динамічними соціально-економічними та організаційно-технологічними змінами внутрішнього середовища організацій. Тому для забезпечення конкурентоспроможності та результативного розвитку власники і менеджери вітчизняних організацій та підприємств

змушені звертатися за професійною фаховою консультаційною допомогою.

Стає неможливим ухвалювати рішення, спираючись лише на досвід та інтуїцію, здоровий глузд або формально засвоєні знання, ускладнюються умови функціонування суб'єктів господарювання та професійного управління. Необхідне дослідження ситуацій, проблем, умов, чинників індивідуальної та групової результативності, потрібний обґрунтований вибір оптимального варіанту рішень зі зростаючої множини альтернатив.

Необхідність подолання негативних наслідків соціально-економічної кризи, зумовленої світовою пандемією COVID-19, із найменшими втратами спонукає власників і менеджерів організацій активніше залучати кваліфікованих консультантів для очікуваного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади розвитку менеджмент-консалтингу заклали зарубіжні вчені: Е. Бейч, П. Блок, М. Зильберман, М. Кубр, Л. Кухлен, Р. Ліппіт, Д. Майстр, К. Макхем, Ф. Стилле, Ф. Вікхем та ін. Дослідженню передумов становлення і чинників розвитку управлінського консультування в Україні присвятили наукові праці вітчизняні вчені: В. Верба, В. Давиденко, С. Козаченко, О. Кузьмін, С. Ніколенко, В. Новицький, О. Трофімова, В. Кремень, Т. Тучик, Ф. Хміль та ін.

Мета статті. Завданням представленого дослідження є виявлення передумов та чинників результативного розвитку управлінського консультування в Україні на сучасному етапі.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Сьогодні у науковому та професійному середовищі України сформулася усталена думка щодо сутності і функцій управлінського консультування. Під управлінським консультуванням розуміють професійну діяльність, яка полягає у наданні незалежних і об'єктивних порад та технічної допомоги кваліфікованими спеціалістами організаціям, окремим підприємцям із метою сприяння останнім діагностиці та дослідженню управлінських проблем, пошуку їх оптимальних рішень, методології впровадження рекомендацій [7, с. 18].

Європейська федерація асоціацій консультантів з управління (FEASO) визначає управлінський консалтинг як незалежні консультації та підтримку бізнесу з питань управління [5]. Спектр питань, які розв'язують сьогодні управлінські консультанти, є широким та динамічним і визначається попитом на консультаційні послуги та зумовлюється очікуваннями клієнтів щодо їх результативності.

Сучасне управлінське консультування необхідно розглядати як провідний інфраструктурний інститут економіки, де створюються інтелектуальні продукти, що сприяють якісному поліпшенню діяльності соціально-економічних суб'єктів на мікро- і макрорівні, відзначають вітчизняні вчені [2, с. 438]. Інноваційний етап розвитку національної економіки надає управ-

лінським консультантам інноваційні інструменти для дослідження середовища діяльності організацій, аналізування ситуацій, прогнозування, планування та реалізації управлінських рішень. Інформаційні, хмарні, соціальні, мобільні види співпраці й аналітичні рішення стають нормою, а не додатковими функціями консультанта. Інноваційна спрямованість національної економіки є передумовою поширення та подальшого результативного розвитку управлінського консультування в Україні.

Державна служба статистики України управлінське консультування за КВЕД-2010 відносить до Секції М «Професійна, наукова та технічна діяльність» розділу 70 «Діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування» [6].

КВЕД-2010 чітко визначає зміст і функції професійного управлінського консультування. Утім, виникають певні труднощі для визначення значимості управлінського консультування в національній економіці, оскільки секція М, окрім розділу 70, охоплює інші види діяльності. Цю проблему підтверджують і вітчизняні вчені [2, с. 55].

Частково пропозиції вітчизняних учених ураховані у КВЕД-2010. Утім, Державна служба статистики України не надає інформації щодо параметрів і показників діяльності управлінських консультантів. Зважаючи на це, вивчення сучасного стану та перспектив подальшого розвитку ринку консалтингових послуг у національній економіці проведемо загалом за секцією М. Адже результативність та ефективність роботи консультантів у сфері професійного управління передусім визначається результатами наукових досліджень та розробок, які збагачують їх новими знаннями та озброюють інноваційними інструментами.

Дослідження основних соціально-економічних показників розвитку національної економіки України впродовж 2010–2020 рр. чітко віддзеркалює усі кризові ситуації в країні. Економічна криза, зумовлена світовою пандемією COVID-19, сповільнила темпи економічного зростання у 2020 р. Графічне відображення динаміки економічних показників ВВП України та ВВП у сфері наукової, професійної та технічної діяльності засвідчує чітку синхронізацію цих показників (рис. 1).

Максимальний негативний ефект від жорстких протиепідеміологічних заходів в Україні було найбільш відчутно у період локдауну у квітні-травні 2020 р. У III–IV кварталах 2020 р., зважаючи на послаблення карантинних заходів, спостерігалось певне поживлення економічної діяльності [3, с. 21].

Щодо динаміки частки ВВП наукової, професійної та технічної діяльності у загальному обсязі ВВП України впродовж 2010–2020 рр. спостерігаємо коливання від 2,3% у 2011 р. до 3,5% у 2019 р. (рис. 2). Проте у 2020 р. спостерігаємо незначне зниження цієї частки (3,3%) і зменшення внеску у загальний ВВП.

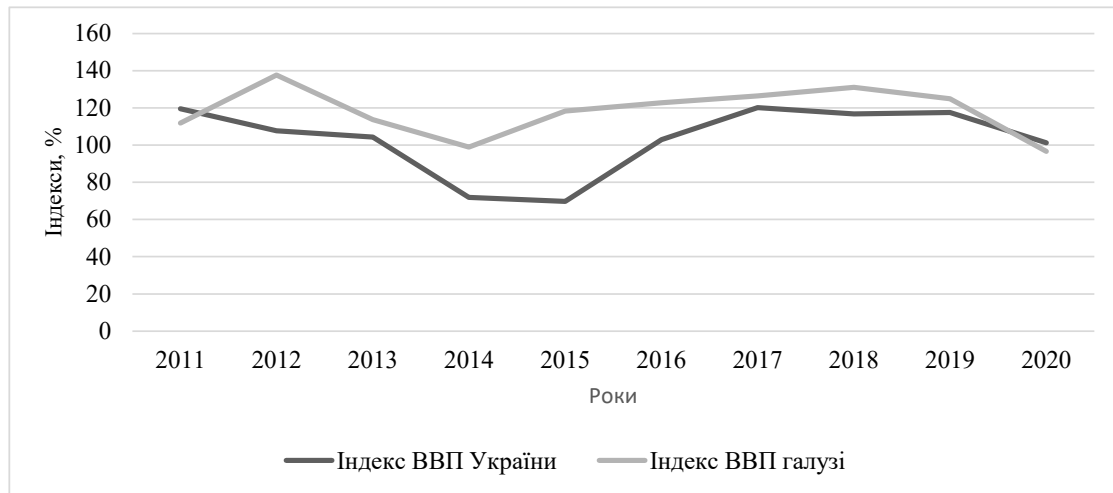

Рис. 1. Індекси ВВП України та ВВП наукової, професійної та технічної діяльності впродовж 2011–2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4]

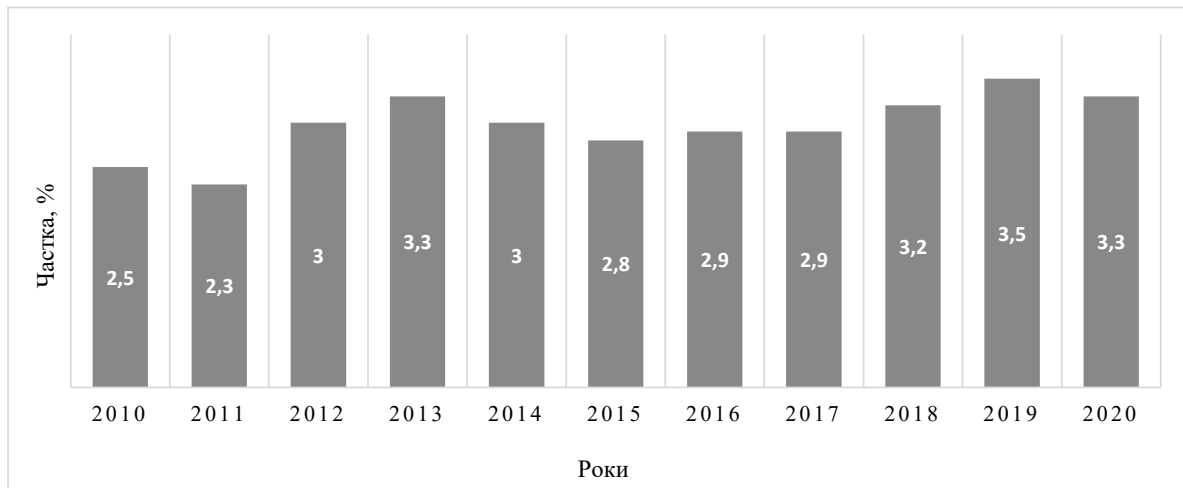

Рис. 2. Частка ВВП наукової, професійної та технічної діяльності у загальному обсязі ВВП України

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Варто відзначити і позитивні зміни в інформаційному забезпеченні нашого дослідження – це доступність статистичних даних щодо обсягу реалізованих послуг консультування з питань керування. Так, починаючи з

III кварталу 2019 р. Державна служба статистики надає таку інформацію щоквартально. Частка обсягу реалізованих послуг управлінського консультування у складі професійної, наукової та технічної діяльності впродовж 2019–2020 рр. становить від 5,34% у III кварталі до 6,26% у IV кварталі, що засвідчує незначний внесок у розвиток галузі. У I кварталі 2020 р. спостерігаємо найбільші темпи падіння обсягів реалізованих послуг як загалом сфери професійної, наукової та технічної діяльності, так і обсягів послуг управлінського консультування (рис. 3).

Проте у III–IV кварталах 2020 р. відзначаємо поступове поживлення галузі. У IV квар-

талі 2020 р. – значний ріст порівняно з попереднім кварталом – 150% і приблизно 112% росту проти аналогічного періоду в 2019 р. Така активізація діяльності пояснюється скасуванням карантинних обмежень і засвідчує потенційні можливості подальшого розвитку як галузі загалом, так управлінського консультування.

Аналогічні зміни простежуються і на європейському ринку управлінських консультаційних послуг. Зокрема, індекс ділового клімату Європейської федерації асоціацій консультантів з управління (FEACO) демонструє загальну позитивну оцінку учасників ринку в третьому кварталі 2021 р. Нині значення індексу FEACO становить 43,9, що показує, що консультанти з управління налаштовані більш оптимістично, ніж на початку року, і що кризу через COVID подолано. Найкращий настрій зараз панує серед іспанських управлінських консалтингових ком-

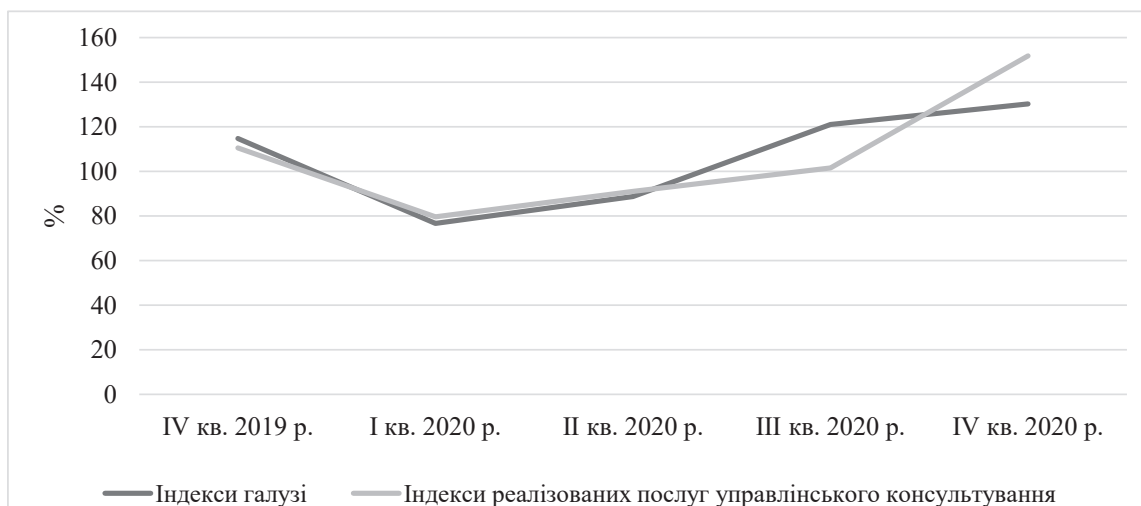

Рис. 3. Індеси обсягів реалізованих послуг професійної, наукової та технічної діяльності та консультування з питань керування

Джерело: побудовано автором за даними [4]

паній. Консультанти з Румунії найменш оптимістично налаштовані щодо ринку в найближчому кварталі [5].

Кількість діючих суб'єктів господарювання у сфері наукової, професійної та технічної діяльності у 2020 р. становила 140 374 од., або 7,1% від загальної кількості загалом по національній економіці. Із них – 29 810 підприємств (21,24%) та 110 564 (78,76%) – зі статусом фізичних осіб – підприємців (ФОП). Упродовж аналізованого періоду спостерігаємо структурні зміни в розвитку організаційно-правових форм суб'єктів господарювання у сфері наукової, професійної та технічної діяльності. Так, у 2012 р. частка підприємств становила 35,43%,

а ФОП – 64,57%. Частка ФОП щорічно в середньому зростала на 1,58% і в 2020 р. досягнула 78,76%.

Отже, у сфері наукової, професійної та технічної діяльності домінуючими є суб'єкти господарювання зі статусом фізичних осіб – підприємців. Така структура суб'єктів господарювання пояснюється перевагами ведення підприємницької діяльності зі статусом ФОП.

Кількість суб'єктів господарювання впродовж аналізованого періоду збільшилася на 52,9 тис од., що становить 160,6% (рис. 4).

Збільшення загальної кількості суб'єктів господарювання у сфері наукової, професійної та технічної діяльності відбулося за раху-

Рис. 4. Кількість суб'єктів господарювання у сфері наукової, професійної та технічної діяльності впродовж 2012–2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4]

нок збільшення кількості ФОП на 54,1 тис од. (195,8%) і, відповідно, зменшення кількості підприємств на 1,2 тис од. (96,2%).

Важливим параметром оцінювання потенційних можливостей розвитку управлінського консультування у сфері наукової, професійної та технічної діяльності є чисельність зайнятих працівників. У 2020 р. в галузі працювало 328,7 тис осіб, що становить 3,6% зайнятих працівників загалом у національній економіці. Проте частка продукovanого ВВП галузі становить лише 3,3% (рис. 2). Чисельність працівників у 2020 р. порівняно з 2012 р. скоротилася на 22,9 тис осіб, що становить 93,49%. За організаційно-правовими формами господарювання скорочення чисельності працівників відбулося на підприємствах – на 85,8 тис осіб (69,51%). Відповідно, впродовж аналізованого періоду середній розмір підприємств досліджуваної галузі за чисельністю працівників зменшився з 9 осіб у 2012 р. до 6 осіб у 2020 р. Утім, ФОП за чисельністю працівників є стабільними.

Темпи зміни кількості суб'єктів господарювання та чисельності зайнятих працівників галузі демонструє рис. 5.

Упродовж 2012–2020 рр. спостерігаємо ріст кількості суб'єктів господарювання за одночасного зниження чисельності персоналу. Однак починаючи з 2016 р. відзначаємо синхронну поведінку досліджуваних параметрів.

В економічно успішних країнах управлінський консалтинг носить системний, планомірний характер. У реаліях національної економіки послугами управлінського консультування власники і менеджери організацій та підприємств користуються епізодично. У більшості вітчизняних підприємств зберігаються тенденції заперечливого ставлення до цього інфраструктурного складника ринку консалтингових послуг.

Рівень розвитку управлінського консультування як індустрії повністю перебуває під впливом загальноекономічних та політичних чин-

ників країни. На нашу думку, стимулюючими чинниками розвитку управлінського консультування в Україні є: відновлення втраченого потенціалу під час пандемії COVID-19; посилення конкуренції; інноваційність національної економіки; інституалізація управлінського консультування.

Дестимулюючі чинники розвитку: недостатність достовірної інформації про діяльність консультантів і умови співпраці; висока вартість послуг; низький рівень культури роботи з консультантами; нерозуміння споживачами цінності послуг; відсутність ефективно діючого професійного об'єднання консультантів.

Однак управлінський консалтинг в Україні має перспективи результативного розвитку. Активізацію попиту на послуги управлінського консультування можуть спричинити:

- поліпшення якості послуг як результату професіоналізму вітчизняних консультантів;
- перехід на постійне консультаційне обслуговування, що є більш економічним для клієнта;
- усвідомлення клієнтами вигоди від залучення консультантів.

Висновки. Неповнота статистичної інформації не дає змоги оцінити управлінське консультування в Україні з погляду його прибутковості та фінансової привабливості. Проте чим більше розвивається бізнес в Україні, тим більше йому потрібні фахові консультанти.

За даними опитування, для європейського менеджмент-консалтингу цифрова трансформація сприяла зростанню галузі консалтингу з управління. Технологічний консалтинг був найбільш актуальним також і під час пандемії. Щодо інших напрямів обслуговування, то протягом 2019–2020 рр. головним напрямом було консультування з продажу та маркетингу. Визначальна роль людського чинника в управлінні організаціями під час пандемії активізувала попит на нові методи організації роботи персоналу, нові технології обслуговування клієнтів.

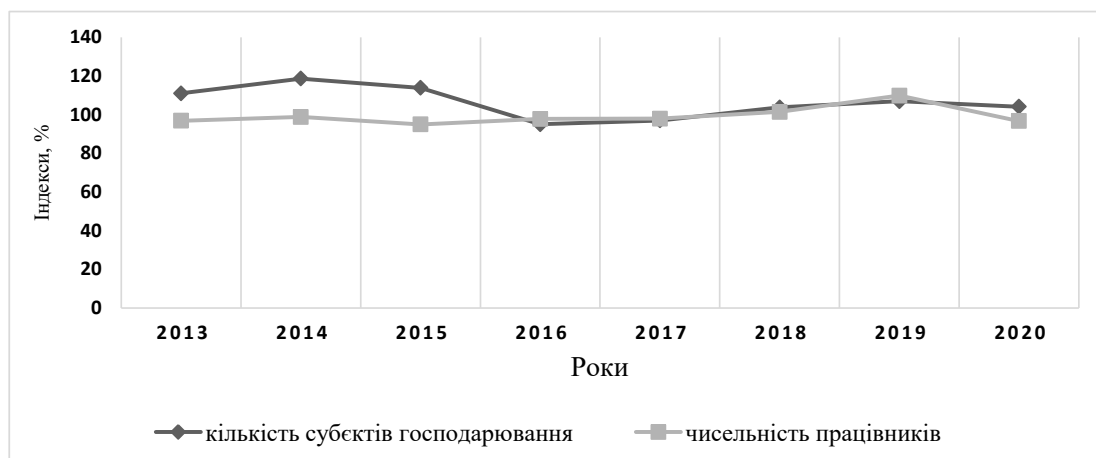

Рис. 5. Темпи зміни кількості суб'єктів господарювання та чисельності зайнятих працівників галузі

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Експерти припускають, що для відновлення втраченого потенціалу під час пандемії COVID-19 Україні необхідно від двох до трьох років. Стабілізація ситуації, формування сприятливого зовнішньоекономічного середовища, а також дії уряду та Національного банку з продовження реалізації заходів із метою підтримки бізнесу та населення, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків впливу пандемії COVID-19, підтримуватимуть відновлення економічного зростання [3].

Майбутнє управлінського консультування нерозривно пов'язане з підвищенням професіоналізму консультантів, високою якістю виконання замовлень, дотримання етичних стандартів, здатних задовольнити потреби та очікування клієнтів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верба В.А. Консалтингова підтримка розвитку українських підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. С. 55–59.
2. Верба В.А., Кизенко О.О. Управлінське консультування як складова інноваційної інфраструктури сучасної економіки. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури*. 2015. С. 438–439. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
3. Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку. *Консенсус-прогноз*. 2021. № 53. Квітень.
4. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Європейська федерація асоціацій консультантів з управління (FEACO) : вебсайт. URL: <https://www-feaco-org.translate.google/>
6. КВЕД-2010 : вебсайт. URL: <http://kved.ukrstat.gov.ua>
7. Хміль Ф.І. Основи управлінського консультування. Київ : Академвидав, 2008.
8. Шпильова В.О. Тенденції та перспективи розвитку ринку консалтингових послуг в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип. 23. С. 173–176.

REFERENCES:

1. Verba V.A. (2009) Konsaltnyhova pidtrymka rozvytku ukrain-skykh pidpriemstv [Consulting support for the development of Ukrainian enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 4, pp. 55–59.
2. Verba V.A., Kyzenko O.O. (2015) Upravlinske konsultuvannia iak skladova innovatsijnoi infrastruktury suchasnoi ekonomiky [Management consulting as a component of the innovation infrastructure of the modern economy]. *Problemy formuvannia ta rozvytku innovatsijnoi infrastruktury*, pp. 438–439. Available at: <http://ena.lp.edu.ua>
3. Vplyv COVID-19 na ekonomiku i suspilstvo krainy: pidsumky 2020 roku ta vyklyky i zahrozy postpandemichnoho rozvytku [Impact of COVID-19 on the economy and society of the country: the results of 2020 and the challenges and threats of post-pandemic development]. *Konsensus-prohnoz*, no. 53. Kvitent, 2021.
4. Derzhavna sluzhba statystyka Ukrainy: veb-sajt. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Yevropejska federatsiia asotsiatsij konsultantiv z upravlinnia (FEACO) : veb-sajt. Available at : <https://www-feaco-org.translate.google/>
6. KVED–2010 : veb-sajt. Available at: <http://kved.ukrstat.gov.ua>
7. Khmil F.I. (2008) Osnovy upravlinskoho konsultuvannia [Fundamentals of management consulting]. Kyiv: Akademvydav.
8. Shpylova V.O. (2018) Tendentsii ta perspektyvy rozvytku rynku konsaltnovykh posluh v Ukraini [Trends and prospects for the development of the consulting services market in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, vol. 23, pp. 173–176.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2021.
The article was received 11 November 2021.

СЕКЦІЯ 4 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-6

УДК 339.92:330.341.1:004

Голобородько А.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки
Державного університету телекомунікацій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5416-0526>
E-mail: alona.goloborodko.decor@gmail.com

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЦИФРОВОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

У статті визначено три основні етапи глобалізації і місце цифровізації всіх процесів суспільного життя. Сформовано передумови створення цифрових стратегічних партнерств і чинники впливу на їх розвиток. Розглянуто полеміку наукових поглядів щодо визначення сутності поняття «стратегічне партнерство», виділено підходи до визначення сутності поняття «стратегічне партнерство» за метою створення партнерства: як угода, як конкурентна модель, як реляційна модель, як міжнародний альянс підприємств і за рівнями економічного розвитку: на макрорівні, мезорівні і мікрорівні. Представлено визначення терміна «цифрове стратегічне партнерство» та основні поняття, що розкривають суть цифрового стратегічного партнерства.

Ключові слова: глобалізація, партнерство, стратегічне партнерство, цифрове стратегічне партнерство.

Голобородько А.Ю. ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ЦИФРОВОГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПАРТНЕРСТВА

В статье определены этапы глобализации и место цифровизации всех процессов общественной жизни. Сложилась предпосылка создания цифровых стратегических партнерств и факторы влияния на их развитие. Рассмотрена полемика научных взглядов по определению сущности понятия «стратегическое партнерство», выделены подходы к определению сущности понятия «стратегическое партнерство» с целью создания партнерства: как соглашение, как конкурентная модель, как реляционная модель, как международный альянс предприятий и по уровням экономического развития: на макроуровне, мезоуровне и микроуровне. Представлены определение термина «цифровое стратегическое партнерство» и основные понятия, раскрывающие сущность цифрового стратегического партнерства.

Ключевые слова: глобализация, партнерство, стратегическое партнерство, цифровое стратегическое партнерство.

Goloborodko Alona. APPROACHES TO DEFINING THE ESSENCE OF DIGITAL STRATEGIC PARTNERSHIP

In modern conditions of a transformational economy, the processes of forming partnerships are especially relevant, based on the construction of the concept of digital strategic partnership, which opens up new competitive opportunities in the search for rational behavior of economic microsystems. The article identifies three main stages of globalization and the place of digitalization of all processes of social life. The studied features of the development of digital strategic partnerships made it possible to highlight the prerequisites for creating digital strategic partnerships and the main factors influencing their development: economic, political, social, technical and cultural factors. The controversy of scientific views on the definition of the essence of the concept of "strategic partnership" is considered, two main approaches to the definition of the essence of the concept of "strategic partnership" are highlighted – according to the goals of creation and levels of economic relations. According to the goal of creating strategic partnerships, it identifies such classification features as: partnership as an agreement, partnership as a model of competition, partnership as a relational model, partnership as an international alliance of enterprises. According to the levels of economic development, strategic partnerships are distinguished at the macro level, at the meso level and at the micro level. The author presents the definition of the term "Digital Strategic Partnership" as a set of parties (enterprises) to achieve a certain strategic goal, in particular to increase efficiency, which implies the creation of a common system of values and processes based on the use of resources, and partner competencies based on a single digital platform for business organizations. The basic concepts that reveal the essence of digital strategic partnership are revealed – cooperation, agreement, interaction, integration, partnership, strategy. In the new digital economy, digital strategic partnerships enable businesses to gain new competency benefits by gaining a single, open information network of access to partner resources, including markets, technology, capital, and human resources.

Keywords: globalization, partnership, strategic partnership, digital strategic partnership.

Постановка проблеми. Останні роки світовий ринок перенасичений пропозицією і високою конкурентністю. Унаслідок глобальної цифровізації сучасні умови розвитку всіх організаційно-економічних процесів характеризуються високим рівнем турбулентності в усіх сферах діяльності. За цих умов ефективність діяльності підприємств не повинна обмежуватися лише вдосконаленням власних процесів і систем. Побудова та

організація всіх процесів спрямовані на пошук дієвих засобів виживання і розвитку, заснованих на впровадженні нових методів конкурентної поведінки. Конкурентоздатна модель діяльності та організації бізнесу формується у зародженні і поступовому теоретико-методологічному розвитку концепції цифрового стратегічного партнерства і відкриває нові можливості в пошуку раціональної поведінки економічних мікросистем.

Досить тривалий час поняття «цифрове стратегічне партнерство» займає важливе місце у науково-практичних процесах міжнародного і національного співробітництва та характеризується багатоаспектністю і комплексністю. Однак на мікрорівні цифрове стратегічне партнерство як інструмент ефективної конкурентної моделі соціально-економічної політики підприємств як у світовій практиці, так і вітчизняній науці не отримало належного розвитку. Це зумовлює важливість та актуальність дослідження теоретичних засад формування цифрових стратегічних партнерств підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування, розвитку та регулювання стратегічних партнерств присвячено багато робіт закордонних та вітчизняних учених, серед яких: В.Д. Базилевич, В.Г. Герасимчук, О.М. Гребешкова, М.О. Данилюк, І.М. Данилюк-Черних, А.В. Єрмолаєв, І.І. Жовква, Н.О. Крихівська, Б.О. Парахонський, О.О. Резнікова, Н.М. Ракутина, Г.О. Селезнєва, І.В. Токмакова, Л. Чекаленко, Г.М. Яворська та ін. Однак жодний науковець не розкриває поняття, сутність та особливості формування цифрових стратегічних партнерств. Водночас питання природи й ефективності функціонування різних форм цифрового стратегічного партнерства підприємств набувають практичної і наукової актуальності.

Мета статті. Метою статті є формування сутності етіології цифрового стратегічного партнерства як економічної категорії.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Світовий досвід створення і розвитку моделі конкурентної поведінки шляхом партнерства підприємств та установ свідчить про широкі можливості і значні переваги використання додаткових компетентностей у сучасних соціально-політичних і техніко-економічних умовах світових, регіональних, національних і місцевих ринків. В умовах трансформаційної економіки особливу актуальність представляють процеси формування стосунків довгострокової і стратегічно важливої співпраці між підприємствами та організаціями різних типів і бізнес-профілів.

Передумовами виникнення і поширення створення стратегічних партнерств є глобалізація всіх соціально-економічних процесів.

Глобалізація (від лат. globe – Земна куля) – це всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозалежностей і взаємозв'язків [1, с. 126]. Тобто у загальному розумінні глобалізація збільшує взаємозалежність країн світу внаслідок тісної інтеграції всіх макроекономічних ринків, процесів виробництва і симбіозу капіталів, поширення торгівлі і послуг, активної світової міграції людей, логістизації інформаційних та фінансових потоків за межі національних просторів.

Поняття глобалізації виникло у 1960-х роках, але введено у світовий науковий лексикон у середині 1980-х років, а у вітчизняний – на початку 1990-х років. При цьому термін «глобалізація» швидко отримав широке поширення серед науковців і практиків. Глобалізація – поняття багатогранне, воно включає не лише економічну, а й неекономічні сфери: міжнародну культурну, науково-технічну, екологічну співпрацю, міжнародний туризм, соціальні мережі, єдині цифрові платформи, інформаційну мережу Internet та ін.

У вітчизняних та світових літературних джерелах виділяють три основні етапи розвитку глобалізації, які зумовлені переважно економічними передумовами [15; 21]:

1) з 1870 по 1920 р. – одночасно із соціально-географічними, політичними проблемами виникають і економічні. У цей період активізувалися експортно-імпорتنі операції, поширилися іноземні інвестиції. Ці зміни зумовлені міграцією населення, а саме переселенням частини населення з Європи до країн Нового світу, а також з Індії і Китаю в сусідні країни, де щільність населення значно нижча, а рівень життя краще. Але світові війни ХХ ст. пригальмували процеси масової міграції і, як наслідок, глобалізації соціально-економічного простору;

2) із 1960-х до 1980-х років почався новий виток розвитку глобалізації. Цей період став розквітом глобалізації у розвинутих країнах і позначився стрімким розвитком торговельних, фінансових і інвестиційних потоків між Європою, Японією, Північною Америкою. Цей етап загострив соціально-економічний та науково-технічний розрив між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Водночас розвиток соціально-економічних зв'язків стає підґрунтям для ідеї створення єдиного інформаційного простору і відкритості;

3) з 1990-х років – дотепер. Цей період зумовлений, унаслідок необхідності створення єдиних інформаційних платформ, розвитком нових науково-технічних можливостей, що забезпечили:

– розвиток логістизації всіх потокових процесів, що сприяв зниженню вартості міжнародних перевезень, зв'язку і фінансових розрахунків. Це зумовило територіальну оптимізацію розміщення процесів виробництва в інших країнах;

– державні послаблення обмежень на імпорتنі квоти, імпорту товарів та ін. Усе це сприяло розширенню кола учасників глобалізації, розвитку партнерства між державами. Водночас країни, які не стали учасниками процесів глобалізації і партнерства, понизили темпи економічного зростання.

Окрім цього, глобалізаційні процеси сьогодні набирають швидкі оберти розвитку внаслідок цифровізації всього суспільного та економічного життя.

Сучасний розвиток усіх ланок життєдіяльності суспільства характеризується високим рівнем інтелектуалізації процесів, а саме виведен-

ням знань, навичок і здібностей на п'єдестальне місце. Інтелектуальний капітал виступає рушійною силою розвитку штучного інтелекту.

Доцільно відзначити, що на процеси глобалізації впливають не лише економічні передумови. Істотний вплив мають також і такі чинники:

1) політичні (переформатування режимів управління державою, зміна біполярного світу до монополярного, переорієнтація ринків, перегляд демократичних цінностей і норм та ін.);

2) соціальні (міграція, зміни структури населення, переформатування попиту людства);

3) технічні (розвиток науково-технічних сфер діяльності, широке використання штучного інтелекту, створення єдиних цифрових просторів);

4) культурні (інтернаціоналізація цінностей і життєвих стратегій поведінки, поширення культурних ідеологій і мотивацій та ін.).

Таким чином, з погляду бізнесу й економічної ситуації глобалізація характеризується створенням загального світового економічного простору, який неможливо здійснити без установлення довгострокових взаємозв'язків і співпраці на партнерських началах. Усі ці передумови розвитку процесів глобалізації призвели до конвергенції всіх сфер діяльності, трансформації форм організації бізнес-процесів на засадах створення цифрових стратегічних партнерств.

Для того щоб сформувавши концептуальне розуміння сутності цифрового стратегічного партнерства, доцільно розкласти дану категорію на основні її складники, а саме: стратегія, партнерство, стратегічне партнерство і цифровізація.

Стратегія – це якісно визначений довгостроковий напрям розвитку підприємства. Стратегію підприємства розглядають як систематичний план його потенційної поведінки, що включає формування місії, довгострокових цілей, а також шляхів і правил прийняття рішень для найбільш ефективного використання стратегічних ресурсів, сильних сторін і можливостей, усунення слабких сторін та захист від загроз зовнішнього середовища задля майбутньої прибутковості [3].

Слово «партнерство» запозичене із середини XIX ст. у значенні учасника по відношенню до іншого учасника виступу, танцю, ігор. У другій половині XX ст. придбаває економічне значення: діловий партнер, торговий партнер, учасник спільної діяльності.

Етимологія слова «партнерство» – французьке *partenaire*, англійське *partner*, однокорінне слово *partener* – співпадкоємець від *portion* – частка, частина, порція, *partition* – розділення, розподіл. Партнер – той, із ким розділяю, співуспадкував справу.

Згідно з документами ООН, партнерство є добровільним і заснованим на співпраці взаємовідношенням між різними суб'єктами, домовленості і спільні зусилля яких спрямовані на досягнення спільної мети або виконання пев-

ного завдання на засадах загальної відповідальності, ресурсозабезпечення, знань і навичок.

Формування стратегічних партнерств зумовлене їх трансформацією внаслідок розвитку цифровізації.

Цифровізація трактується як процес упродовження результатів трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення у сфері комунікації та інформації, які позначаються на всіх сферах господарської, економічної та соціальної діяльності.

Дослідження етимології поняття «стратегічне партнерство» досить широко розглянуто в економічній літературі. Науковцями виділено декілька підходів до розуміння сутності цього поняття.

У загальному розумінні більшість авторів під стратегічним партнерством розуміє певний формат взаємодії установ або соціально-економічних організацій, що передбачає створення між партнерами спільних цінностей, компетентностей і розподіл набутих результатів сумісної діяльності. Цей підхід ґрунтується на укладенні певної угоди про співпрацю.

Так, О.М. Гребешкова, Г.О. Селезньова, Г.В. Махова, ґрунтуючись на цьому розумінні сутності стратегічного партнерства, під стратегічним партнерством розуміють модель розвитку підприємства шляхом залучення та використання здатностей і знань сторонніх організацій задля досягнення стратегічних цілей та набуття, зміцнення конкурентних переваг [4; 12].

І.І. Жовква розглядає поняття «стратегічне партнерство» як співпрацю між державами на макрорівні. Стратегічне партнерство – це особливий інструмент зовнішньої політики держави, за допомогою якого вона узгоджує свої дії на міжнародній арені з іншими державами; збіг стратегічних національних інтересів держав-партнерів сприяє міждержавному співробітництву. У системі міжнародних відносин стратегічне партнерство займає важливе місце [7].

Із цим трактуванням можна погодитися, оскільки стратегічне партнерство дійсно є ефективним і перспективним напрямом взаємодії. Але об'єднання проти спільної загрози або з метою співробітництва однієї зі сфер діяльності, на нашу думку, може бути однією з форм стратегічного партнерства, оскільки стратегічне партнерство може носити не лише глобальний характер, а й охоплювати окремі локальні сфери діяльності суб'єктів інтегрування.

Більшість науковців розглядає стратегічне партнерство як співробітництво і об'єднання на глобальному, міждержавному рівні, а саме як систему взаємодії декількох держав, яка ґрунтується на визнанні спільних цінностей, високому рівні співробітництва, обопільній зовнішньополітичній підтримці. Яскравим прикладом такого співробітництва є міжнародні організації, діяльність яких спрямована на узгодження позицій держав у кризових ситуаціях та вирішення міжнародних конфліктів [6].

Стратегічне партнерство передбачає прагматичну співпрацю щодо реалізації масштабних міждержавних проєктів у різних сферах спільної діяльності, зокрема торговельно-економічній, виробничій, транспортно-інфраструктурній, туристичній, політичній, безпековій та ін.

Дуже лаконічно і чітко дефініцію стратегічного партнерства на міждержавному рівні наводять Б. Парахонський та Г. Яворська. На їхню думку, стратегічне партнерство доцільно розглядати як тип міждержавних відносин для реалізації спільних стратегічних завдань, інтересів та цілей. При цьому на відміну від інших союзницьких відносин стратегічне партнерство не передбачає жорсткої системи зобов'язань економічного, політичного, безпекового або гуманітарного характеру [6].

Стратегічне партнерство носить не лише глобальний характер. Об'єднання може бути держав, регіонів, сфер діяльності й окремих підприємств. Основним критерієм такого об'єднання повинно бути досягнення спільних стратегічних цілей і комплексу організаційно-економічних або соціальних завдань.

На регіональному рівні Н.М. Ракутина вважає, що стратегічне партнерство є довгостроковою, перспективною, добровільною і взаємовигідною співпрацею, яка ґрунтується на об'єднанні ресурсів, знань, навичок, здібностей і компетенцій його суб'єктів, забезпечує ефективність діяльності суб'єктів партнерства і сталий соціально-економічний ефективний розвиток регіону [11].

Треба відзначити, що досягнення ефективності та стабільного соціально-економічного розвитку регіону є основною метою об'єднання та партнерства. Але досягнення поставленої мети залежить від реалізації механізму інтеграції.

На рівні підприємства стратегічне партнерство означає співпрацю певної компанії з потужнішою і більшою у фінансовому відношенні компанією, яка може забезпечити ресурси для досягнення її економічних та стратегічних цілей [2].

Однак стратегічне партнерство не завжди передбачає об'єднання з більш потужнішим партнером. На нашу думку, стратегічне партнерство передбачає інтеграцію підприємств на взаємовигідних умовах.

Л. Чекаленко вважає, що на відміну від інших видів співробітництва стратегічне партнерство є вищою сходинкою партнерства. Основною метою поглиблення співпраці і створення таких партнерств є прагнення до динамічного зростання експортно-імпорتنих операцій, рівня соціально-економічної захищеності населення та інших чинників розвитку. При цьому між партнерами існує повага до територіальної цілісності і недоторканості кордонів. Такі партнерські стосунки можуть бути у партнерів зі схожими цінностями і національними інтересами, історичним корінням, які визнають очевидність і необхідність тенденції [14]. Даний підхід можна охарактеризувати як створення

реляційної моделі на засадах спільних цінностей і інтересів.

Деякі автори розкривають дефініцію стратегічного партнерства як спосіб досягнення партнерами спільної стратегічної мети, виконання системи завдань для реалізації розробленої конкурентної стратегії, тобто як модель конкурентної поведінки.

І.В. Токмакова вважає, що стратегічне партнерство – це система довгострокових, добровільних і взаємовідповідальних відносин інтеграційного характеру між учасниками соціально-економічної сфери діяльності, які виникають у процесі розподілу, створення, обміну і споживання економічного продукту. Стратегічне партнерство спрямоване на досягнення стратегічних цілей, на отримання для всіх учасників партнерства у результаті взаємодії синергетичного ефекту [13].

Доцільно відзначити, що не кожна інтеграція підприємств забезпечує отримання синергетичного ефекту. Синергія – це головна бажана мета будь-якого об'єднання, яка не завжди реалізується.

М.О. Данилюк, І.М. Данилюк-Черних розуміють сутність стратегічного партнерства для суб'єктів господарювання як систему взаємодії без жорстких зобов'язань. За їх твердженням, стратегічне партнерство повинно базуватися на взаємопідтримці, визнанні спільних інтересів [5]. Стратегічне партнерство може бути спрямоване не лише на реалізацію соціальних програм, а й носити прагматичний характер, наприклад реалізація спільних науково-технічних проєктів, створення єдиного інформаційного простору, фінансової системи тощо.

На думку Н.О. Крихівської, стратегічне партнерство варто розглядати як сукупність договірних економічних відносин на добровільних засадах щодо реалізації певної діяльності. При цьому партнерство має бути організовано на основі об'єднання або перерозподілу ресурсів, ризиків і відповідальності для зміцнення і захисту своїх конкурентних позицій, а також забезпечення ефективного результату господарювання на досліджуваному ринку [9, с. 4].

Існує наукове сприйняття стратегічних партнерств як стратегічного альянсу. Наприклад, С.М. Калюгіна вважає, що це форма довготривалого стійкого співробітництва кількох підприємств, орієнтованих на створення спільних виробничих структур для реалізації маркетингових і торгових програм [8].

Однозначного розуміння терміна «стратегічне партнерство», тобто його офіційного визначення, у світовій практиці не існує. Однак дослідження сутності дефініції стратегічного партнерства дало змогу сформулювати основні підходи до його визначення, які представлено у табл. 1, зокрема:

За метою створення:

1) Стратегічне партнерство як угода – формування єдиної організаційно-правової форми партнерства підприємств.

2) Стратегічне партнерство як конкурентна модель – створення стратегічного партнерства для досягнення сторонами спільної стратегічної мети і реалізації завдань.

3) Стратегічне партнерство як реляційна модель спрямована на створення спільних цінностей і взаємовідносин на засадах налагодження і підтримки довірчих довгострокових стосунків з іншими учасниками ринку.

4) Стратегічне партнерство як міжнародний альянс підприємств на засадах вибудовування міжнародних соціально-економічних відносин – здебільшого для проникнення на нові географічні і галузеві ринки.

За рівнями економічного розвитку:

1) макрорівень (стратегічне партнерство різних країн-держав);

2) мезорівень (регіональне стратегічне партнерство);

3) макрорівень (стратегічне партнерство підприємств).

На нашу думку, стратегічне партнерство підприємств – це певний формат взаємодії (угоди) двох або декількох сторін (підприємств) для досягнення ними стратегічних цілей, зміцнення конкурентних переваг, що передбачає створення єдиної системи цінностей і процесів на основі використання ресурсів і компетенцій партнерів.

Вищеведене дослідження сутності категорій цифровізації і стратегічного партнерства дало змогу сформулювати поняття «цифрове стратегічне партнерство».

Отже, цифрове стратегічне партнерство – це об'єднання сторін взаємодії (підприємств) для досягнення певної стратегічної мети, зокрема підвищення ефективності діяльності, що передбачає створення спільної системи цінності і процесів на основі використання ресурсів і компетенцій партнерів на засадах створення єдиної цифрової платформи організації бізнесу.

Побудова єдиної цифрової платформи може бути організована на основі створення єдиного інтерфейсу, сайту, організаційно-економічної систем обліку й управління на підприємстві. Тобто цифрове стратегічне партнерство передбачає створення та організацію єдиної цифрової мережі підприємств, що об'єднуються.

У новій цифровій економіці цифрові стратегічні партнерства дають можливість бізнесу отримати конкурентоздатну перевагу за рахунок отримання єдиного відкритого інформаційного мережевого доступу до ресурсів партнерів, включаючи ринки, технології, капітал і людські ресурси.

Об'єднання з іншими компаніями дає додаткові ресурси, даючи змогу учасникам рости і розширюватися швидше й ефективніше. Особливо

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття «стратегічне партнерство»

№ з/п	Ознака прояву природи партнерства	Підхід до визначення партнерства	Ключова позиція	Автор
За метою створення партнерства				
1	Організаційно-правова форма взаємодії підприємств	<i>Партнерство як угода</i>	Укладення договору про співпрацю на взаємовигідних умовах	О.М. Гребешкова [15], Г.В. Махова [15], Г.О. Селєзньова [16]
2	Спосіб досягнення партнерами спільних стратегічних цілей	<i>Партнерство як конкурентна модель</i>	Отримання конкурентних переваг над іншими підприємствами на даному ринку	І.В. Токмакова [16], М.О. Данилюк [15], Н.О. Крихівська [15], І.М. Данилюк-Черних [15]
3	Форма налагодження і підтримки довірчих довгострокових стосунків з іншими учасниками ринку	<i>Партнерство як реляційна модель</i>	Встановлення партнерських стосунків з іншими учасниками ринку з метою усунення небезпечних ситуацій і форс-мажорних обставин	Л. Чекаленко [16]
4	Формат вибудовування міжнародних економічних відносин і спосіб проникнення на нові географічні та галузеві ринки	<i>Партнерство як міжнародний альянс підприємств</i>	Встановлення міжнародних економічних відносин і проникнення на нові географічні ринки	С.М. Калюгіна [15], О.М. Полякова [16], А.В. Душенко [16]
За рівнями економічного розвитку				
1	Створення партнерств між державами на глобальних ринках	<i>Партнерство на макрорівні</i>	Інструмент зовнішньої політики держави	І.І. Жовква [15], Б. Парахонський [15], Г. Яворська [15]
2	Створення партнерств на регіональних ринках серед окремих сфер діяльності	<i>Партнерство на мезорівні</i>	Отримання конкурентних переваг у даному сегменті ринку	Н.М. Ракутина [16]
3	Створення партнерств на рівні підприємств	<i>Партнерство на мікрорівні</i>		А.В. Єрмолаєв [15], Б.О. Парахонський [15], Г.М. Яворська [15]

Джерело: розроблено автором

Рис. 1. Основні поняття, що розкривають сутність цифрового стратегічного партнерства

Джерело: складено автором на основі [3; 15; 16; 18; 19]

схильні до партнерств швидкозрослі компанії з метою розширити свої технічні та операційні можливості. Об'єднуючись, вони економлять час і підвищують продуктивність, не витрачаючи свої власні ресурси. Таким чином, вони дістають можливість сконцентруватися на інноваціях і своєму основному бізнесі.

Отже, серед основних передумов створення цифрових стратегічних партнерств можна виділити такі: поширення процесів глобалізації; зміни природи конкуренції; посилення інформаційного та інтелектуального складників економічної діяльності; стрімкий розвиток науково-технічного прогресу; трансформація форм підприємств і компаній (інтеграція, формування мережесистемних організацій); конвергенція різних галузей і т. д.

Визначення «цифрове стратегічне партнерство» можна розглянути з погляду значення слів, що входять до нього, і тісно пов'язаних із ним понять: «співпраця», «угода», «взаємодія», «інтеграція», «партнерство», «стратегія» (рис. 1).

Висновки. Цифрове стратегічне партнерство у даному контексті слід розглядати як універсальну форму взаємодії суб'єктів підприємництва у будь-якій сфері діяльності. Рушійною силою такої взаємодії є соціально-економічні інтереси учасників партнерства, а метою взаємодії – реалізація цих інтересів. При цьому обмежувальною умовою є збереження і підтримка стабільного рівня соціально-економічного розвитку учасників партнерства.

Наповнення цифрового стратегічного партнерства конкретним змістом відбувається залежно від специфіки цілей та завдань, що вирішуються за його допомогою. Для відносин цифрового стратегічного партнерства необхідне визначення головних напрямів і цілей взаємодії, засобів їх досягнення, формування платформ організації бізнесу, планування етапів реалізації об'єднання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В.Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії : навчальний посібник ; 2-е вид., стер. Київ : Знання, 2008. 263 с.
2. Герасимчук В.Г. Стратегічне партнерство: принципи, інструментарій, ефективність. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2014. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/616>
3. Готь О.Я., Бондаренко С.М. Стратегія підприємства як чинник його конкурентоспроможності. *Ефективна економіка*. 2017. Вип. 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5660>
4. Гребешкова О.М., Махова Г.В. Проектний підхід до формування стратегічних партнерств підприємств. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2009. Вип. 22. Ч. 1. С. 23–27.
5. Данилюк М.О., Крихівська Н.О., Данилюк-Черних І.М. Стратегічне партнерство суб'єктів господарювання з позицій поведінкової економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 29. С. 41–46.
6. Європейський проєкт та Україна : монографія / А.В. Єрмолаєв та ін. Київ : НІСД, 2012. 192 с.
7. Жовква І.І. Моделі стратегічного партнерства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2003. Вип. 41. Ч. II. С. 32–38.
8. Калюгіна Н. Стратегические социальные альянсы промышленных предприятий и влияние на развитие соци-

- альной ответственности российского бизнеса. *Российское предпринимательство*. 2011. Вып. 2(10). С. 11–23.
9. Крихівська Н.О. Формування стратегічних партнерських відносин між виробничими, освітніми та науковими структурами у нафтогазовому комплексі : автореф. дис. ... к.е.н. : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
 10. Полякова О.М., Душенко А.В. Особливості розвитку стратегічних альянсів і партнерств на залізничному транспорті України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. Вип. 66. С. 37–45.
 11. Ракутина Н.М. Стратегическое партнерство в региональном малом бизнесе. URL: <http://www.egpu.ru/lib/elib/Data/Content/128867578325689541/Default.aspx>
 12. Селезньова Г.О. Особливості стратегічних партнерств у сучасних умовах господарювання. *Економіка і суспільство*. 2019. Вип. 20. С. 372–376.
 13. Токмакова І.В. Сутність стратегічного партнерства на залізничному транспорті. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 41. С. 130–133.
 14. Чекаленко Л. Зовнішня політика України : підручник. Київ : Либідь, 2006. 355 с.
 15. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі : монографія. Рівне : О.М. Зень, 2009. 476 с.
 16. Угода. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Угода>
 17. Партнерство. URL: <https://slovyk.ua/index.php?sword=партнерство>
 18. Взаємодія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Взаємодія>
 19. Співпраця. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Співпраця>
 20. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Sixth Edition ; ed. by Sally Wehmeier. Oxford : University Press, 2000. 1540 p.
 21. Що значить глобалізація? Як зрозуміти слово «глобалізація»? Сенси. URL: <https://uk.lacometa.com/vase-with-his-hands/what-does-globalization-mean-in-short-how-to-understand-the-word-globalization-meaning>
 22. Yermolayev A.V., Parakhons'kyu B.O., Yavors'ka H.M., Reznikova O.O. (2012) Yevropeys'kyu proekt ta Ukrayina: monohrafiya [European project and Ukraine: monograph]. Kyiv: NISI. (in Ukrainian)
 23. Zhovkva I.I. (2003) Modeli stratehichnoho partnerstva. Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn [Strategic partnership models. Current issues of international relations]. *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of International Relations*, vol. 41, part II, pp. 32–38. (in Ukrainian)
 24. Kalyuhyna N. (2011) Stratehicheskye sotsyal'nye al'yansy promyshlennykh predpryyaty u vplyvanye na razvytye sotsyal'noy otvetstvennosti rossyyskoho byznesa [Strategic social alliances of industrial enterprises and the impact on the development of social responsibility of Russian business]. *Russian entrepreneurship*, vol. 2(10), pp. 11–23. (Russian)
 25. Krykhivs'ka N.O. (2019) Formuvannya stratehichnykh partners'kykh vidnosyn mizh vyrobnychymy, osvitynymy ta naukovymy strukturamy u naftohazovomu kompleksi: avtoref. [Formation of strategic partnerships between production, educational and scientific structures in the oil and gas complex] author's ref. dis. at the request of scientists. degree of Ph.D.: 08.00.04 – economics and management of enterprises (by type of economic activity). Ivano-Frankivsk. (in Ukrainian)
 26. Polyakova O.M., Dushenko A.V. (2019) Osoblyvosti rozvytku stratehichnykh al'yansiv i partnerstv na zaliznychnomu transporti Ukrayiny [Features of the development of strategic alliances and partnerships in the railway transport of Ukraine]. *Bulletin of Transport Economics and Industry*, vol. 66, pp. 37–45. (in Ukrainian)
 27. Rakutyna N.M. Stratehicheske partnerstvo v rehyonal'nom malom byznese [Strategic partnership in regional small business]. Available at: <http://www.egpu.ru/lib/elib/Data/Content/128867578325689541/Default.aspx> (in Ukrainian)
 28. Selez'nova H.O. (2019) Osoblyvosti stratehichnykh partnerstv u suchasnykh umovakh hospodaryuvannya [Features of strategic partnerships in modern business conditions]. *Economy and society*, vol. 20, pp. 372–376. (in Ukrainian)
 29. Tokmakova I.V. (2013) Sutnist' stratehichnoho partnerstva na zaliznychnomu transporti [The essence of strategic partnership in railway transport]. *Bulletin of Transport Economics and Industry*, vol. 41, pp. 130–133. (in Ukrainian)
 30. Yuskov B.M. (2009) Hlobalizatsiya i trudova mihratsiya v Yevropi [Globalization and labor migration in Europe]: monograph. Rivne: Publisher O.M. Zen. (in Ukrainian)
 31. Chekalenko L. (2006). Zovnishnya polityka Ukrayiny: pidruchnyk dlya studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Foreign policy of Ukraine: a textbook for university students]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
 32. Uhoda [Agreement]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Uhoda>
 33. Partnerstvo [Partnership]. Available at: <https://slovyk.ua/index.php?sword=partnerstvo> (in Ukrainian)
 34. Vzayemodiya [Interaction]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Vzayemodiya> (in Ukrainian)
 35. Spivpratsya [Cooperation] Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Spivpratsya> (in Ukrainian)
 36. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Sixth Edition; ed. by Sally Wehmeier (2000). Oxford: University Press, p. 1540.
 37. Shcho znachyt' hlobalizatsiya, korotko? Yak zrozumity slovo hlobalizatsiya? Sens [What does globalization mean, in short? how to understand the word globalization? Sense]. Available at: <https://en.lacometa.com/vase-with-his-hands/what-does-globalization-mean-in-short-how-to-understand-the-word-globalization-meaning> (in Ukrainian)

REFERENCES:

1. Bazylevych V.D. (2008) Rynkova ekonomika: osnovni ponyattya i katehoriyi: navch. posib. [Market economy: basic concepts and categories: textbook. allowance]. 2-he vyd., ster. Kyiv: Znannya (Vyshcha osvita XXI stolittya), 263 p. (in Ukrainian)
2. Herasymchuk V.H. (2014) Stratehichne partnerstvo: pryntsyipy, instrumentariy, efektyvnist' [Strategic partnership: principles, tools, efficiency]. *Economic Bulletin of NTUU «KPI»*. Available at: <http://economy.kpi.ua/uk/node/616> (in Ukrainian)
3. Hot' O.Ya., Bondarenko S.M. (2017) Stratehiya pidpryyemstva yak chynnyk yoho konkurentospromozhnosti [Strategic partnership: principles, tools, efficiency]. *Efficient economy*, vol. 6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5660> (in Ukrainian)
4. Hrebeshkova O.M., Mahova G.V. (2009) Proektnyy pidkhid do formuvannya stratehichnykh partnerstv pidpryyemstv [Project approach to the formation of strategic partnerships of enterprises] *Collection of scientific works of Cherkasy State University. Series: Economic Sciences*, vol. 22, part 1, pp. 23–27. (in Ukrainian)
5. Danylyuk M.O., Krykhivs'ka N.O., Danylyuk-Chernykh I.M. (2020) Stratehichne partnerstvo sub'yektiv hospodaryuvannya z pozytsiy povedinkovoyi ekonomiky [Strategic partnership of business entities from the standpoint of behavioral economics]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, vol. 29, pp. 41–46.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2021.
The article was received 14 November 2021.

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-7

УДК 7.012:005.322-026.15

Ситник Н.І.
кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7670-8860>
E-mail: natalia_sytnik@ukr.net

ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ПЕРЕВАГИ Й ОБМЕЖЕННЯ

Дизайн-мислення є перспективним напрямом дослідження для науковців і фахівців із менеджменту, урахуванням позитивний досвід його використання і зростаючу популярність серед провідних компаній світу. Нині відомі характерні риси, етапи, інструменти та техніки дизайн-мислення, однак малодослідженим залишається питання щодо меж практичного застосування цього підходу, його переваг і недоліків. У статті виявлено переваги дизайн-мислення, зокрема: оперативне вдосконалення продуктів і послуг відповідно до потреб клієнтів, тимбилдинг, новий досвід і розвиток креативних здібностей персоналу, формування креативної корпоративної культури. Для успішного застосування дизайн-мислення під час організації дизайн-сесій необхідно враховувати його обмеження, упроваджувати гнучкий формат дизайн-сесій та підбирати учасників дизайн-команд за досвідом, компетенціями і стилем мислення.

Ключові слова: дизайн, дизайн-мислення, креативність, клієнтський досвід, Стенфордська модель, wicked-проблеми, техніки дизайн-мислення.

Сытник Н.И. ДИЗАЙН-МЫШЛЕНИЕ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ, ПРЕИМУЩЕСТВА И ОГРАНИЧЕНИЯ

Дизайн-мышление является перспективным направлением исследования для ученых и специалистов по менеджменту, учитывая положительный опыт его использования и растущую популярность среди ведущих компаний мира. Сейчас известны характерные черты, этапы, инструменты и техники дизайн-мышления, однако малоисследованными остаются вопросы о границах практического применения этого подхода, его преимущества и недостатки. В статье выявлены преимущества дизайн-мышления, в частности: оперативное совершенствование продуктов и услуг в соответствии с потребностями клиентов, тимбилдинг, новый опыт и развитие креативных способностей персонала, формирование креативной корпоративной культуры. Для успешного применения дизайн-мышления при организации дизайн-сессий необходимо учитывать его ограничения, внедрять гибкий формат дизайн-сессий и подбирать участников дизайн-команд по опыту, компетенциям и стилю мышления.

Ключевые слова: дизайн, дизайн-мышление, креативность, клиентский опыт, Стенфордская модель, wicked-проблемы, техники дизайн-мышления.

Sytnik Natalia. DESIGN THINKING: CONCEPTUAL FRAMEWORK, ADVANTAGES AND RESTRICTIONS

The need to develop competitive innovative products and services encourages modern organizations to search for new ways to enhance the creative abilities of their personnel. Design thinking is one of the promising tools to elaborate organizational potential in generating ideas and developing new products which satisfy customer requirements to the most extent. Over last years design thinking has been developed as a practically-oriented approach aimed at solving customer problems. Within the frame of design thinking, deep understanding of their values, reactions, experience in interaction with the company and behavioral habits serves as a basis for focused ideation, fast prototyping and testing. Although the key characteristics, main stages, tools and techniques of design thinking are well established in the literature, far less attention has been paid to the restrictions and conditions of design thinking application within organizational environment. These issues determined the purpose of the study. First, the paper considered the evolution of the term design thinking, as well as portfolio of its tools and techniques applied at different stages of design thinking process. Further, the advantages, restrictions and conditions of design thinking application were specified. Design thinking allows to achieve 1) externally oriented organizational goals: development of innovations, improvement of products and services in accordance with customer needs, better interaction with customers; 2) internally oriented organizational goals: development of staff experience and creative abilities, team building and enhancing a creative corporate culture. The restrictions of design thinking implementation related to its key features (focus on customer experience, fast ideation, prototyping and testing) were established. Important conditions for design thinking implementation are as follows: understanding and taking into account its restrictions, introduction of a flexible format for design sessions, and formation of design teams in accordance with the experience, competencies and thinking style of their participants. Thus, design thinking is a useful approach for development of customer-oriented innovative solutions, although it should not be considered as a universal tool for solving all organizational problems.

Keywords: design, design thinking, creativity, customer experience, Stanford model, «wicked» problems, design thinking techniques.

Постановка проблеми. Потреба у розробленні конкурентних інноваційних продуктів і послуг спонукає організації до пошуку нових шляхів активізації креативно-інноваційного потенціалу персоналу. Одним із підходів, що дає змогу підвищити ефективність генерування нових ідей і колективної творчості загалом, є дизайн-мислення, яке вже набуло поширення

на Заході і знаходить усе більше прихильників серед вітчизняних компаній.

Дизайн-мислення є відповіддю бізнесу на реалії сьогоденної доби, яка швидко набуває рис VUCA-світу завдяки своїй нестабільності (Volatility), невизначеності (Uncertainty), складності (Complexity) та неоднозначності (Ambiguity). У VUCA-світі для прийняття управ-

лінських рішень бізнесу доводиться покладатися не лише на логіку і раціональне мислення, а й на інтуїцію, креативність та уяву.

Активне просування дизайн-мислення як практичного інструменту і наукової дисципліни почалося в 2004 р. завдяки експериментальним дослідженням Інституту Хассо Платтнера (Hasso Plattner Institute) в Потсдамі та американської школи дизайнерів (d.school) на базі Стенфордського університету. Дизайн-мислення розвивається як практичний підхід до вирішення проблем споживачів, що базується на глибокому розумінні їхніх потреб, досвіду взаємодії з компанією, поведінки, навичках колективної творчості, зфокусованому генеруванні ідей та їх швидкій перевірці.

Серед компаній, які зробили дизайн-мислення частиною своєї повсякденної діяльності, такі всесвітньо відомі бренди, як Airbnb, Procter & Gamble, General Electric, Netflix, Virgin Atlantic, IBM, PepsiCo, Apple, Whirlpool та ін.

Компанії використовують дизайн-мислення для вирішення нечітко визначених, неструктурованих проблем, щоб переформатувати їх, орієнтуючись на споживача, та зосередитися на його пріоритетах. Дизайн-мислення спирається на використання принципів дизайну для інноваційного розвитку та створення нової або додаткової цінності для споживача і разом зі споживачем. Його наріжними каменями є людиноцентрованість, співпраця, співучасть та експериментування [1].

Дизайн-мислення є новим перспективним напрямом дослідження для вітчизняних науковців і фахівців із менеджменту, який заслуговує на увагу, ураховуючи позитивний досвід його використання серед провідних компаній Заходу. Однак дискусійним залишається питання щодо меж застосування цього підходу з урахуванням його характерних рис, переваг і недоліків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в літературі, присвяченій дизайн-мисленню, переважають емпіричні дослідження, які розглядають окремі приклади застосування цього підходу в соціальній, підприємницькій, освітній та екологічній сферах.

Витоки дизайн-мислення беруть початок у дизайні. Їх об'єднують такі риси, як людиноцентрованість, міждисциплінарність, візуалізація, образність, емпатія і контекст, синтетичність, баланс дивергентного та конвергентного мислення, баланс розподіленого й інтегрованого мислення, дослідження дією, швидке розроблення прототипу, естетичність рішень та екологічна свідомість [2].

Н. Кросс характеризує особливості дизайн-мислення як здатність [3]:

- вирішувати нечітко визначені, складні, запутані або wicked-проблеми;
- приймати стратегії, орієнтовані на рішення;
- використовувати абдуктивне та продуктивне мислення;
- використовувати невербальні засоби графічного/просторового моделювання, наприклад ескізи та створення прототипів.

Моделі дизайн-мислення встановлюють послідовність певних кроків для розроблення інно-

ваційного рішення на основі аналізування клієнтського досвіду. Для проведення дизайн-сесій використовуються: Стенфордська модель (модель бджолиних сот), модель антропоцентричного дизайну IDEO, модель Deep Dive, модель подвійного діаманту Британської ради з дизайну, модель 4W, інтегративна модель М. Камачо та ін.

Концептуально дизайн-мислення має багато спільного з «ощадливим стартапом» Е. Ріса. Їх об'єднує фокус на клієнтському досвіді, швидке прототипування і тестування разом із клієнтами. Невипадково Е. Ріс називає дизайн-мислення одним із головних принципів «ощадливого стартапу» [4].

Водночас у літературі висловлюються критичні оцінки дизайн-мислення через поверхневості дослідження потреб клієнтів, відірваність здатності мислити як дизайнер від здатності виконувати дизайнерські проекти та зайву комерціалізацію [5; 6].

Найявні літературні джерела мають у більшій своїй частині емпіричний характер і містять описи характерних рис, процесу, етапів, інструментів та технік дизайн-мислення. Інтеграція дизайн-мислення в практику компаній вимагає чіткого розуміння сфер і умов застосування, можливостей, переваг та недоліків цього підходу. Необхідність розгляду цих питань і зумовила написання цієї статті.

Мета статті. Мета статті полягала в тому, щоб, спираючись на існуючі теоретичні уявлення щодо сутності дизайн-мислення та накопичений світовий досвід із його імплементації в бізнес-діяльність компаній, конкретизувати сфери й умови застосування цього підходу, виявити його переваги та обмеження.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Нині не існує єдиного загальноприйнятого визначення дизайн-мислення. В академічній літературі дизайн-мислення трактується різними авторами як спосіб мислення, підхід, метод, інструмент чи процес. Представлені в табл. 1 визначення дають змогу відслідкувати еволюцію цього поняття. У перших визначеннях відзначався зв'язок дизайн-мислення з дизайном, дизайн-мислення розглядалося як психологічний феномен і робився акцент на когнітивних механізмах, що його зумовлюють. У сучасних визначеннях відзначається зв'язок дизайн-мислення з креативністю та інноваційністю і підкреслюється цільова спрямованість дизайн-мислення на розроблення інноваційних, людиноцентрованих рішень на основі ідей, що виникають у процесі командної творчої діяльності. Сучасні визначення більшою мірою відповідають менеджерському, практично-орієнтованому підходу до дизайн-мислення як процесу, що може дати цінний для споживача, а отже, і для компанії, результат.

На думку Колько, характерними рисами дизайн-мислення є [5]:

- емпатія, яка створює формальний, значущий та емоційний зв'язок із користувачами, щоб вони стали співавторами дизайну;

Таблица 1

Визначення дизайн-мислення

№	Автори	Визначення
1	Вікіпедія [7]	Дизайн мислення – це термін, що використовується для представлення сукупності когнітивних, стратегічних та практичних процесів, за допомогою яких розробляються дизайнерські концепції (пропозиції щодо продуктів, будівель, машин, комунікацій тощо).
2	В. Папанек [8]	Дизайн – це свідомі й інтуїтивні зусилля зі створення значимого порядку.
3	Н. Кросс, К. Дорст та Н.Ф.М. Розенберг [9, с. 4]	Дизайн-мислення – це про те, «як дизайнери формулюють проблеми, як вони формують рішення та когнітивні стратегії, які вони використовують». Сюди входять постановка проблеми, балансування між можливими рішеннями та переформулювання проблеми, накладення обмежень на генерування ідей та абдуктивне мислення.
4	Р. Разук та В. Шут [10, с. 330]	Дизайн-мислення – це «аналітичний та творчий процес, який залучає людину до можливостей експериментувати, створювати та прототипувати моделі, збирати відгуки та змінювати дизайн.
5	М. Камачо [11 с. 330]	Процес дизайн-проекування є орієнтованим на людину методом для розвитку проривних ідей за допомогою мультидисциплінарних команд та побудови й тестування прототипів.
6	d.school [12]	Дизайн-мислення – це спосіб мислення, орієнтований на людину, спільний, оптимістичний та експериментальний. Структурований процес дизайну включає відкриття, інтерпретацію, ідеї, експерименти та еволюцію.
7	IDEO [13]	Дизайн-мислення – це підхід до проектування інноваційних рішень, орієнтований на людину. Він заснований на інструментах, які застосовуються дизайнерами, і використовується з метою інтегрування потреб людей, потреб бізнесу і технологічних можливостей.
8	П.А. Роджерс [14, с. 434]	Дизайн-мислення – це методологія генерування інноваційних ідей, яка включає ітеративні переходи між дизайнерськими завданнями і роботою.
9	Е.В. Васильєва [15, с. 2]	Підхід дизайн-мислення – це послідовність кроків пізнання проблеми від її сприйняття, аналізування, пошуку патернів (закономірностей і зв'язків) до візуалізації нашого уявлення про рішення.
10	Л. Лейфер [16]	Дизайн-мислення являє собою інтегрований дизайнерський ітераційний і дослідницький підхід, який спрямований на створення проривних ідей, учить структурувати інформацію, «бути більш гнучкими у застосуванні своїх знань».
11	Л. Лоруссо, Д.Х. Лі та Е.А. Ворден [17]	Дизайн-мислення – це метод спільного дослідження, який сприяє створенню інноваційних командних рішень складних проблем, відомих як wicked-проблеми, які надзвичайно важко вирішити.

– дослідження проблем, яке є поєднанням логічного, лінійного мислення та нелогічного, різнобічного мислення і здатності дизайнера вільно та часто переключатися між цими способами мислення;

– оперативна перевірка життєздатності рішень, яка передбачає швидке розроблення діючого прототипу і його тестування реальними людьми, щоб зрозуміти, наскільки вони корисні й цінні [5].

Ключовими етапами дизайн-мислення вважаються емпатія (встановлення проблемного поля клієнтів у контексті), фокусування на найбільш важливих проблемах із формулюванням керівного твердження (Point of View), генерування ідей та їх відбір, прототипування можливих рішень та їх тестування разом зі споживачем. Ці етапи не завжди виконуються послідовно, зазвичай командам доводиться по декілька разів повертатися до попередніх етапів, перш ніж буде знайдено потрібне рішення [12; 13].

Кожний етап підтримується різноманітними методами і техніками (рис. 1). Деякі з них є добре відомими методами активізації творчого мислення (мозковий штурм, стимулюючі питання, SCAMPER тощо), інші запозичені зі сфери маркетингу (методи невиключеного спостереження, сторітелінг тощо) чи сфери дослідження клієнтського досвіду (карта емпатії,

карта клієнтського шляху, діаграми спорідненості тощо).

Forrester, міжнародна агенція, що надає послуги у сфері бізнес-консультування, наводить три пріоритетні причини для впровадження дизайн-мислення в бізнесі: поліпшити задоволеність клієнтів (38% опитаних менеджерів); виявити та пріоритизувати стратегічні бізнес-можливості (32% опитаних); скоротити час виходу на ринок нового продукту (32% опитаних) [19].

Понад 80% опитаних менеджерів серед найбільш вагомих позитивних наслідків впровадження дизайн-мислення відзначають: поліпшення досвіду клієнтів і працівників компанії, краще розуміння власних працівників, можливості зростання бізнесу, пріоритизацію гарних ідей замість керівних указівок зверху, об'єднання команд навколо спільної місії, виявлення нових продуктів і стратегій, збір різноманітних ідей і точок зору [19].

Компанія IBM, яка однією з перших почала використовувати дизайн-мислення, за допомогою цього підходу корегує бізнес-стратегію, зменшує ризики інвестування, впроваджує креативну корпоративну культуру, збільшує продажі, поліпшує клієнтський досвід, прискорює виконання проєктів, упорядковує внутрішні процеси. За даними IBM, протягом трьох років додатковий прибуток від прискорення процесів становив 20,6 млн дол.,

Рис. 1. Методи і техніки, що застосовуються на різних етапах дизайн-мислення

Джерело: розроблено автором на основі [18]

від корекції портфелю продуктів – 18,6 млн, від оптимізації процесів – 9,2 млн дол. Загальний прибуток становив понад 36 млн дол. [19].

Переваги застосування дизайн-мислення стосуються як зовнішнього, так і внутрішнього середовища компанії і полягають у такому:

- Дизайн мислення допомагає у вирішенні wicked-проблем, для яких немає типових рішень і стандартні алгоритми вирішення проблем є малоєфективними. До таких проблем відносять, зокрема, розроблення корпоративної стратегії, проблеми дизайну продуктів і послуг.

- Дизайн-мислення є клієнтоорієнтованим підходом, який допомагає поліпшити задоволеність клієнтів і клієнтський досвід. Це досягається завдяки виявленню проблем взаємодії клієнтів із компанією в точках контакту, розробленню інноваційного рішення, спрямованого на вирішення цих проблем, і залученню клієнтів до тестування вдосконалених продуктів і послуг.

- Дизайн-мислення поліпшує досвід власних працівників компанії, які отримують нагоду попрацювати в кросфункціональних командах.

- Працівники можуть розглядатися як внутрішні клієнти компанії і сесії дизайн-мислення можуть бути спрямовані на вирішення внутрішньоорганізаційних проблем компанії. Це дає змогу виявити неявні потреби персоналу, щоб потім удосконалити внутрішньоорганізаційні

процедури, зокрема HR-департаментів, відділу продажів чи відділу НДДКР.

- Дизайн-мислення сприяє розвитку креативності персоналу компанії, дає можливість проявити творчі здібності, які зазвичай не затребовані в рутинній діяльності [20]. Участь у дизайн-сесіях – це нагода оволодіти на практиці методами й техніками пошуку креативних рішень.

- Компанія отримує нові ідеї щодо власного розвитку, нових продуктів і взаємодії з клієнтами. Як правило, більшість із них є досить «сирими», щоб їх одразу впроваджувати, однак після подальшого рефреймінгу і доопрацювання вони можуть перетворитися на цінний актив.

- Дизайн-мислення сприяє розвитку креативної корпоративної культури, формує згуртованість команд навколо місії, надає персоналу відчуття причетності, власної значущості і можливості впливати на те, що відбувається в компанії.

Разом із тим у застосуванні дизайн-мислення існують певні застереження, які варто взяти до уваги, перш ніж упроваджувати дизайн-мислення в компанії.

Характерні риси дизайн-мислення – розроблення ідей на основі клієнтського досвіду та співдизайн разом зі споживачем – є водночас суттєвими обмеженнями цього підходу. Споживачам, аналізуючи свій досвід, важко вийти за його межі і мислити стратегічно, щоб запропонувати ради-

кальні зміни у продукті чи послугі. Окрім того, не слід очікувати від них глибокого занурення у проблематику компанії. Отже, дизайн-мислення «працює» на задоволення явних потреб споживачів і має результатом пропозиції інкрементального характеру, які стосуються вдосконалень уже існуючих продуктів. Сучасним компаніям-лідерам бізнесу, які працюють на випередження потреб споживачів, не варто розраховувати на дизайн-мислення для генерування проривних, революційних бізнес-ідей.

До сесій дизайн-мислення залучаються не лише дизайнери, а й працівники, які не мають жодного досвіду в дизайні. Їхня креативність (дизайн-мислення), не підкріплена попереднім досвідом дизайну продуктів чи послуг, є очевидним обмеженням стосовно тих рішень, які вони можуть запропонувати. Участь у дизайн-сесіях може дати учасникам занадто спрощене уявлення про творчість і створити ілюзію, що всі можуть стати дизайнерами незалежно від наявних особистісних компетенцій.

Викликає критику науковців і сам процес дизайн-мислення. Одним із застережень є швидке і часто поверхневе аналізування інформації про проблеми споживача на етапі емпатії. Він різко контрастує із систематичними і ґрунтовними маркетинговими дослідженнями, не кажучи вже про довготривалі етнографічні дослідження, які дають глибоке контекстуальне розуміння мотивів, потреб і поведінки споживачів [5].

Певні ризики можуть бути пов'язані з невідготовленістю дизайн-команд до групової роботи на етапі генерування ідей [5; 6]. Серед методів активізації творчого мислення є загальновідомі (наприклад, мозковий штурм), однак інші потребують як мінімум попереднього ознайомлення або досвіду використання (метод шести шляп або SCAMPER). Якщо учасники дизайн-команди не володіють необхідними методами і навичками пошуку креативних рішень, це може негативно позначитися на отриманому результаті.

Формат проведення дизайн-сесій (вони можуть тривати від декількох годин до декількох днів) не передбачає інкубаційного періоду, який є важливим етапом творчого процесу. Під час інкубаційного періоду відбувається внутрішній процес визрівання ідеї, коли накопичена інформація про проблему осмислюється, інтегрується в систему знань людини (команди), щоб призвести до інсайту. Відсутність часу на інкубацію знижує творчий потенціал дизайн-команд, і виникає ризик прийняття «швидкої», однак не найкращої ідеї.

Оптимізм і командний дух під час сесії дизайн-мислення надихає учасників, однак позитивні враження від процесу дизайн-мислення не означають, що команді вдасться досягти цінного результату [6].

І нарешті, швидке прототипування, наприклад у формі паперової або леґо-моделі продукту, як це пропонується фундаторами дизайн-мислення, навряд чи можна вважати універсальним, особливо коли йдеться про прототипи складних інженерно-технічних рішень.

Дизайн-мислення показує гарні результати, коли потрібно вдосконалити продукти чи послуги з урахуванням побажань і відгуків споживачів, що мають досвід їх використання. Однак доцільність застосування дизайн-мислення для розроблення радикально нових продуктів, складних інженерно-конструкторських рішень або технологічних інновацій за відсутності клієнтського досвіду викликає сумніви.

Проведення сесії дизайн-мислення може бути першою сходинкою для ґрунтовного, фахового і систематичного дослідження конкретної бізнес-проблеми, яке в результаті рефреймінгу призведе до генерування більш зрілих і змістовних ідей.

Умовами успішного впровадження дизайн-мислення в компанії є:

- чітке розуміння менеджментом компанії сфери застосування дизайн-мислення, яка формується на основі аналізування клієнтського досвіду і часто обмежена ним;

- гнучкість формату проведення дизайн-сесій, яка передбачає: 1) достатньо ґрунтовне і різнобічне аналізування клієнтського досвіду і взаємодії з компанією з урахуванням особливостей ринкового, економіко-правового та соціокультурного середовища; 2) надання часу на інкубацію після емпатії та фокусування, щоб забезпечити генерування більш змістовних і якісних ідей; 3) готовність до рефреймінгу згенерованих ідей: іноді результати дизайн-сесій варто розглядати як передпроектний етап у подальшому розробленні інноваційного рішення;

- залучення до участі в дизайн-сесіях учасників із різнобічними компетенціями, які добре розбираються у проблематиці досліджуваного питання і володіють методами активізації творчого мислення.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що дизайн-мислення є корисним інструментом у розробленні клієнтоорієнтованих інноваційних рішень компанії. Його перевагами є можливість оперативного вдосконалення продуктів і послуг, що максимально відповідають потребам клієнтів, тимбилдинг, розвиток креативних здібностей персоналу і креативної корпоративної культури.

Хоча у світовій практиці є немало прикладів успішного застосування дизайн-мислення, цей підхід не варто розглядати як панацею для вирішення всіх проблем компанії. Для успішної імплементації дизайн-мислення менеджменту компанії необхідно усвідомлювати його обмеження й умови застосування.

На разі дизайн-мисленню, яке розвивалося як емпіричний підхід, бракує академічної бази. Подальші дослідження можуть бути спрямовані, зокрема, на дослідження дизайн-мислення в контексті більш загального підходу до вирішення проблем (problem-solving approach), а також на обґрунтування когнітивних механізмів дизайн-мислення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Браун Т. Дизайн-мышление: от разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. 256 с.

2. Ситник Н.І. Методи дослідження клієнтського досвіду в дизайн-мисленні *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : міжнар. наук.-практ. конф., 22 квітня 2021 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 104–105.
3. Cross N. *Design Thinking : Understanding How Designers Think And Work*. London ; New York : Bloomsbury, 2013. 163 p.
4. Ries E. *The Lean Start-up: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses*. NY : Crown Business, 2013. 328 p.
5. Kolko J. The Divisiveness Of Design Thinking. *ACM Interactions*, 2018. May-June. URL: <http://interactions.acm.org/archive/view/may-june-2018/the-divisiveness-of-design-thinking> (дата звернення: 21.06.2021).
6. Vinsel L. Design Thinking Is Kind Of Like Syphilis-It's Contagious And Rots Your Brains. *Medium*. 2017. Dec. URL: https://medium.com/@sts_news/design-thinking-is-kind-of-like-syphilis-its-contagious-and-rots-your-brains-842ed078af29 (дата звернення: 21.06.2021).
7. Design Thinking. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Design_thinking (дата звернення: 21.06.2021).
8. Папанек В. *Дизайн для реального мира*. Москва : Издательство Д. Арнонова, 2020. 416 с.
9. Cross N., Dorst K., & Roozenburg N. F. M. (Eds.). *Research In Design Thinking*: Delft : Delft University Press, 1992.
10. Razzouk R. & Shute V. What Is Design Thinking And Why Is It Important? *Review of Educational Research*. 2012. № 82(3). P. 330–348. URL: <https://edtechbooks.org/-yk> (дата звернення: 21.06.2021).
11. Camacho M. David Kelley: From Design to Design Thinking at Stanford and IDEO May *She Ji The Journal of Design Economics and Innovation*. 2016. № 2(1). P. 88–101. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2016.01.009> (дата звернення: 21.06.2021).
12. d.school. An Introduction To Design Thinking: Facilitator's Guide. URL: <https://edtechbooks.org/-Sg> (дата звернення: 21.06.2021).
13. IDEO. Design Thinking. URL: <https://www.ideo.com/pages/design-thinking>
14. Rodgers P. A. Articulating Design Thinking. *Design Studies*. 2013. № 34(4). P. 433–437. URL: <https://edtechbooks.org/-TT> (дата звернення: 21.06.2021).
15. Васильева Е.В. Развитие креативных способностей и компетенций профессионалов цифрового будущего. *НТИ. Серия 2. Информационные процессы и системы*. 2018. № 10. С. 1–10. URL: <http://lamb.viniti.ru/sid2/sid2free?sid2=J17141289> (дата звернення: 21.06.2021).
16. Лейфер Л. Design Thinking – это талант использовать чужие идеи. URL: <https://theoryandpractice.ru/posts/2213-intervyu-s-professorom-stenforda-larriyleferom-design-thinking--eto-talant-ispolzovatchuzhie-idei> (дата звернення: 21.06.2021).
17. Lorusso L, Lee J.H., Worden E.A. Design Thinking for Healthcare: Transliterating the Creative Problem-Solving Method Into Architectural Practice. *HERD*. 2021. № 14(2). P. 16–29. DOI: <https://doi.org/10.1177/1937586721994228> (дата звернення: 21.06.2021).
18. Васильева Е.В. *Дизайн-мышление: немного о подходе и много об инструментах развития креативного мышления, изучения клиентских запросов и создания идей* : монография. Москва : РУСАЙНС, 2018. 204 с.
19. Forrester. The Total Economic Impact Of IBM's Design Thinking Practice. URL: <https://www.ibm.com/design/thinking/static/Enterprise-Design-Thinking-Report-8ab1e9e1622899654844a5fe1d760ed5.pdf> (дата звернення: 21.06.2021).
20. Lawson B. & Dorst K. *Design Expertise*. Amsterdam : Elsevier, 2009.
2. Sytnik N.I. (2021) Metody doslidzhennya kliyent-s'koho dosvidu v dyzayn-myslenni [Methods of CX Research In Design Thinking]. *Biznes, innovatsiyi, menedzhment: problemy ta perspektyvy*. Mizhnar. Nauk.-Prakt. Konf.: 22 kvitnya 2021 r. Kyiv: KPI im. Ihorya Sikors'koho, pp. 104–105. (in Ukrainian)
3. Cross N. (2013) *Design Thinking: Understanding How Designers Think And Work*. London; New York: Bloomsbury.
4. Ries E. (2013) *The Lean Start-up: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses*. NY: Crown Business.
5. Kolko J. (2018) The Divisiveness Of Design Thinking. *ACM Interactions*, May-June. Available at: <http://interactions.acm.org/archive/view/may-june-2018/the-divisiveness-of-design-thinking> (accessed 21 June 2021).
6. Vinsel L. (2017) Design Thinking Is Kind Of Like Syphilis – It's Contagious And Rots Your Brains. *Medium*. Dec. Available at: https://medium.com/@sts_news/design-thinking-is-kind-of-like-syphilis-its-contagious-and-rots-your-brains-842ed078af29 (accessed 21 June 2021).
7. Design Thinking. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Design_thinking (accessed 21 June 2021).
8. Papanek V. (2020) *Dyzayn dlya real'noho myra [Design For Real World]*. Moscow: Yzdatel'stvo D. Aronov. (in Russian)
9. Cross N., Dorst K., & Roozenburg N. F. M. (1992) *Research In Design Thinking*: Delft: Delft University Press.
10. Razzouk R. & Shute V. (2012) What Is Design Thinking And Why Is It Important? *Review of Educational Research*, vol. 82(3), pp. 330–348. Available at: <https://edtechbooks.org/-yk> (accessed 21 June 2021).
11. Camacho M. (2016) David Kelley: From Design to Design Thinking at Stanford and IDEO May *She Ji The Journal of Design Economics and Innovation*, vol. 2(1), pp. 88–101. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2016.01.009> (accessed 21 June 2021).
12. d.school. (2012) An Introduction to Design Thinking: Facilitator's Guide. Available at: <https://edtechbooks.org/-Sg> (accessed 21 June 2021).
13. IDEO (2011) Design Thinking. Available at: <https://www.ideo.com/pages/design-thinking> (accessed 21 June 2021).
14. Rodgers P. A. (2013) Articulating Design Thinking. *Design Studies*, vol. 34(4), pp. 433–437. Available at: <https://edtechbooks.org/-TT> (accessed 21 June 2021).
15. Vasil'yeva Ye.V.(2018) Razvitiye kreativnykh sposobnostey i kompetensiy professionalov tsifrovogo budushchego. [Development Of Creative Abilities And Competencies Of Digital Future Professionals]. *NTI. Seriya 2. Inform. protsessy i sistemy*, vol. 10, pp. 1–10. Available at: <http://lamb.viniti.ru/sid2/sid2free?sid2=J17141289> (accessed 21 June 2021). (in Russian)
16. Leyfer L. (2016) Design Thinking – eto talant ispol'zovat' chuzhiye idei [Design Thinking Is a Talent To Use Other People's Ideas]. Available at: <https://theoryandpractice.ru/posts/2213-intervyu-s-professorom-stenforda-larriyleferom-design-thinking--eto-talant-ispolzovatchuzhie-idei> (accessed 21 June 2021). (in Russian)
17. Lorusso L., Lee J.H., Worden E.A. Design Thinking for Healthcare: Transliterating the Creative Problem-Solving Method Into Architectural Practice. *HERD*. 2021. 14(2). P. 16–29. DOI: <https://doi.org/10.1177/1937586721994228> (accessed 21 June 2021).
18. Vasil'eva E.V. (2018) *Dyzayn-myshlenye: nemnoho o podhode y mnoho ob ynstrumentakh razvytyya kreatynoho myshlenyya, yzuchenyaya klyent-skykh zaprosov y sozdanyaya udey [Design thinking: A Little About The Approach And A Lot About The Tools For Developing Creative Thinking, Studying Customer Requests And Creating Ideas]*. Moscow: RUSAYNS. (in Russian)
19. Forrester (2018). The Total Economic Impact Of IBM's Design Thinking Practice. Available at: <https://www.ibm.com/design/thinking/static/Enterprise-Design-Thinking-Report-8ab1e9e1622899654844a5fe1d760ed5.pdf> (accessed 21 June 2021).
20. Lawson B., Dorst K. (2009) *Design Expertise*. Amsterdam: Elsevier.

REFERENCES:

1. Braun T. (2012) *Dyzayn-myshlenye: ot razrabotky novykh produktov do proektyrovanyya byznes-modeley [Design Thinking: From New Product Development to Business Model Design]*. Moscow: Yzd-vo Mann, Yvanov y Ferber. (in Russian)

Стаття надійшла до редакції 18.10.2021.
The article was received 18 October 2021.

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-8

УДК 656.02:005.932:004

Харченко М.В.

кандидат економічних наук, старший викладач
Кременчуцького льотного коледжу
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-0642>
E-mail: atlanta1680@gmail.com

Цимбалістова О.А.

кандидат економічних наук, старший викладач
Кременчуцького льотного коледжу
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8565-3710>
E-mail: elena.cymbalistova@gmail.com

Черніхова О.С.

викладач
Кременчуцького льотного коледжу
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1870-9670>
E-mail: elenachernihova@gmail.com

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА РИНКУ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню трансформації бізнес-процесів авіаційної галузі та охоплює технологічні та організаційні аспекти, спрямовані на підвищення операційної ефективності роботи авіакомпаній, збільшення їх вартості, гнучкості та оптимізації показників безпеки. Доведено, що цифровізація логістичних бізнес-процесів авіакомпаній є важливим чинником підвищення їхньої конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Охарактеризовано досвід провідних авіакомпаній щодо запровадження прогресивних технологій управління логістичними бізнес-процесами. Досліджено прогресивні технології, що впливають на розвиток ринку авіаперевезень: технології доповненої реальності, комп'ютерне проектування, 3D-моделювання, хмарні сервіси, технології Internet of Things тощо. Виявлено перешкоди для цифрової трансформації логістичних бізнес-процесів в індустрії авіаційних перевезень та сформовано тенденції цифрової трансформації національної авіаційної галузі.

Ключові слова: цифровізація, бізнес-процеси, діджиталізація, авіація, логістичні потоки, блокчейн, хмарні сервіси, віртуальна реальність, «великі дані», Інтернет речей, штучний інтелект.

Харченко М.В., Цимбалістова О.А., Черніхова О.С. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ НА РЫНКЕ АВИАЦИОННЫХ ПЕРЕВОЗОК

Статья посвящена исследованию цифровой трансформации бизнес-процессов авиационной отрасли и охватывает технологические и организационные аспекты, направленные на повышение операционной эффективности работы авиационных компаний, увеличение их стоимости, гибкости и оптимизации показателей безопасности. Доказано, что цифровизация бизнес-процессов авиационных компаний является важным фактором повышения их конкурентоспособности на международных рынках. Охарактеризован опыт ведущих авиационных компаний по внедрению прогрессивных технологий управления логистическими бизнес-процессами. Исследованы прогрессивные технологии, влияющие на развитие рынка авиационных перевозок: технологии дополненной реальности, компьютерное проектирование, 3D-моделирование, облачные сервисы, технологии Internet of Things. Выявлены препятствия в цифровой трансформации логистических бизнес-процессов в индустрии авиационных перевозок и сформированы тенденции цифровой трансформации национальной авиационной отрасли.

Ключевые слова: цифровизация, бизнес-процессы, диджитализация, авиация, логистические потоки, блокчейн, облачные сервисы, виртуальная реальность, большие данные, Интернет вещей, искусственный интеллект.

Kharchenko Maryna, Tymbalistova Olena, Chernikhova Olena. DIGITAL TRANSFORMATION OF LOGISTICS BUSINESS PROCESSES IN THE AIR TRANSPORT MARKET

The article is devoted to the article investigates scientific approaches to the digital transformation of logistics processes of aviation enterprises, analyzes the main tools for implementing innovative business models in the international and domestic practice of airlines. It is proved that the implementation of digital technologies in the system of business processes of aviation enterprises affects the resulting performance indicators in general and the transformation of individual logistics business processes. An important aspect of the digital transformation of the aviation services sector is the adaptation of key business processes to ensure the flexibility of the business and its adaptation to changes in the global market. The directions of digital transformation of business processes of aviation enterprises are determined, including digitalization of processes of air movement (logistics) of passenger flows and cargoes, maintenance of aircraft, repair and restoration works, digitalization of commercial activity of airports, support and support of pilots and ground staff. The study examines the most common digital technologies that have become widespread in the logistics management process of the aviation company. Among them are biometric technologies, solutions based on blockchain technology (in order to save passenger data, flight information and financial transactions), VR (augmented reality) and AR (virtual reality), model-based engineering technologies, cloud services, technologies for processing and analysis of "big data", automation systems, 3D modeling technology, the Internet of Things, etc. Based on the analysis, the risk factors for the introduction of digital technologies in the system of logistics business processes of aviation enterprises are identified and structured. The main obstacles are: the insufficient high level of development of digital infrastructure in the field of

logistics management, weak intersectoral coordination of activities to ensure the development of digital transport infrastructure, low demand for innovation in the domestic market and high competitiveness among aviation companies in international markets. Airlines, the difficulty of determining the effectiveness of digital technologies in the aviation industry. The directions and tendencies of digital transformation of logistic business processes of aviation enterprises in the conditions of turbulence and instability of the external environment are substantiated.

Keywords: digitalization, business processes, digitalization, aviation, logistics flows, blockchain, cloud services, virtual reality, big data, Internet of Things, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку сучасної міжнародної економіки характеризуються активним використанням цифрових та інформаційно-інтелектуальних технологій. Своєю чергою, цифрова економіка в умовах глобалізації економічних процесів визначається активним запровадженням технологій збереження, обробки й передачі інформації як основоположного чинника економічного зростання. Поширення цифрових технологій визначає траєкторії розвитку економіки та призводить до кардинальних змін у бізнес-процесах компаній.

Адаптування та структурні перетворення бізнесу за допомогою цифрових технологій є важливими інструментами, що дають змогу компаніям гнучко змінювати власну модель бізнесу, забезпечувати інноваційний розвиток та інтегруватися у систему міжнародних відносин на конкурентних позиціях.

У контексті посилення процесів глобалізації та діджиталізації поширення аналізування великих даних, штучного інтелекту та Інтернету речей у корпоративних стратегіях авіакомпаній проєкти цифрової трансформації набувають особливого значення. Відповідно цифрова трансформація та діджиталізація бізнес-процесів виступають магістральними векторами інноваційного розвитку національної авіаційної галузі в умовах нестабільності та турбулентності зовнішнього середовища.

Таким чином, конкурентоспроможність національних авіакомпаній на внутрішньому та міжнародному ринках авіаперевезень у довгостроковій перспективі детермінується використанням широкого спектру прогресивних технологій, нових моделей надання послуг, а також ступенем цифровізації ключових бізнес-процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-прикладні та практичні засади цифрової трансформації та діджиталізації логістичних бізнес-процесів у сегменті авіаційних перевезень вивчали як зарубіжні, так вітчизняні науковці, зокрема: Ф.Ю. Байков, В.М. Білявський, В.О. Войтенко, Л.Л. Лазебник, Р.М. Лісова, С.В. Новиков, Т.І. Олешко, М.С. Письменна, П.Б. Рудник, Ю. Трубай, Л. Федулова та ін. Зокрема, науковці Ю.С. Трубай, К.Е. Ханнуф визначають цифровізацію основоположною концепцією прогресивного розвитку національної авіаційної галузі. На думку авторів, досягнення ефективного розвитку та економічної стійкості авіаційного бізнесу можливе за умови впровадження елементів сучасного менеджменту, цифрових технологій, миттєвої реакції на зміни турбулентного зовнішнього середовища та стрімкого пришвидшення трансформа-

ційних змін вітчизняних авіаційних підприємств та авіаційної галузі [10].

У вітчизняній науковій думці варто виокремити низку досліджень стосовно впровадження окремих цифрових рішень у діяльність компаній авіаційної галузі. Зокрема, у роботах В.Є. Командровської [4] досліджено механізми використання технології Blockchain у практиці підприємств авіації. Авторкою деталізовано напрями та переваги технології в діяльності підприємств авіації та проаналізовано досвід міжнародних компаній щодо реалізації програмних продуктів на базі Blockchain. Проте прикладні аспекти впровадження подібних технологій у практиці вітчизняних авіакомпаній вивчено недостатньо. На шляху розроблення та впровадження аналогічних технологій підприємствами авіаційної галузі України існує багато перешкод, що стримують активне впровадження блокчейн-технологій [4].

Колектив авторів Т.І. Олешко, Н.В. Попик та М.О. Бабич [8] визначає актуальні тенденції цифрової трансформації у сфері авіаційної галузі та окреслює напрями запровадження інноваційних технологій у діяльність провідних авіакомпаній світу. Науковцями визначено основні ефективні IT-рішення, що використовуються в рамках обслуговування пасажирів під час здійснення авіаперельотів, та визначено вплив цифрових технологій на якість і безпеку польотів. Дослідниками встановлено зв'язок між процесами цифровізації та загальною ефективністю діяльності авіакомпаній і аеропортів, що в результаті забезпечує загальне підвищення якості обслуговування пасажирів, дає змогу підвищити пропускну спроможність аеропортів, а також рівень безпеки під час перельотів [8].

У дослідженнях Р.М. Лісової [6] визначається, що цифрова трансформація бізнес-процесів компаній полягає у запровадженні прогресивних (disruptive) технологій для підвищення ефективності, продуктивності та цінності компанії в системі економічних відносин. Авторка зазначає, що ключовими результатами такого перетворення можуть бути: скорочення та оптимізація рівня витрат, поліпшення якості послуг і продуктів та збільшення результативності і конкурентоспроможності в ринковому середовищі [6, с. 115].

Проте, незважаючи на вагомий науковий надбання, динамічні умови зовнішнього середовища, поширення пандемії COVID-19 актуалізують потребу подальшого дослідження питань цифровізації логістичних бізнес-процесів авіаційних підприємств. Ураховуючи науково-практичну роль праць окреслених вище науковців, слід підкреслити, що додаткового вивчення

потребують теоретико-методологічні аспекти і практичні положення стосовно запровадження цифрових технологій у систему логістичних бізнес-процесів авіаційних підприємств із метою інноваційного розвитку національної транспортної інфраструктури.

Мета статті. Метою роботи є дослідження процесів цифрової трансформації та діджиталізації логістичних бізнес-процесів на національному ринку авіаційних перевезень відповідно до трансформаційних перетворень та трендів світової економіки.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Індустрія авіаперевезень виступає одним із ключових складників глобальної транспортної системи, що включає авіакомпанії, аеропорти, компанії з обслуговування повітряних суден, державні органи регулювання діяльності авіаційної галузі та використання повітряного простору, спеціалізовані міжнародні організації тощо.

Поточний стан національного ринку авіаційних перевезень характеризується великою кількістю вітчизняних та іноземних операторів. У сегменті пасажирських і вантажних перевезень станом на 2020 р. працювало більше двадцяти вітчизняних авіакомпаній, якими загалом виконано 45,3 тис комерційних рейсів порівняно зі 103,3 тис рейсів у 2019 р. [3]. Транзитні можливості України та інфраструктуру активно використовують міжнародні авіаперевізники, які також є важливими операторами сегменту авіаперевезень.

Динаміку обсягів пасажирських перевезень авіаційним транспортом України відображає рис. 1.

Скорочення попиту на авіаперевезення та зниження завантаженості рейсів відбувалося під впливом поширення пандемії COVID-19, що призвело до ускладнення епідемічної ситуації в Україні та світі і спаду на ринку авіаперевезень упродовж 2020 р. У сегменті вантажних пере-

везень авіаційним транспортом України обсяги скоротилися до 88,3 тис т у 2020 р. порівняно з 92,6 тис т у 2019 р. [3]

На сучасному етапі ринок авіаперевезень характеризується посиленням партнерської взаємодії авіаперевізників, аеропортів, логістичних операторів, використанням високотехнологічних транспортних засобів (повітряних суден), розвитком інтелектуальних транспортних систем, запровадженням цифрових технологій, засобів супутникової навігації тощо.

За прогнозами експертів, широке використання авіаційного транспорту провідними вітчизняними та міжнародними логістичними компаніями сприятиме зростанню ролі авіаіндустрії в середньостроковій перспективі.

Разом із тим статистичні дані підтверджують, що попит із боку транспортної галузі та сфери логістики на цифрові технології у 2020 р. становив 89,4 млрд. Експерти ринку прогнозують, що до 2030 р. цей показник може зрости до рівня 626,6 млрд. Важливо відзначити, що за рахунок упровадження рішень на базі цифрових технологій у транспортній галузі прогнозується зростання показника продуктивності праці на 20% до 2030 р.

Жорстка зовнішня конкуренція та мінливість внутрішніх економічних умов авіаційної діяльності вимагають формування ефективних підходів до управління фундаментальними бізнес-процесами (операційна діяльність, вхідна та вихідна логістика, маркетингова діяльність, продажі) авіаційних компаній, які ґрунтуються на застосуванні прогресивних інформаційних технологій та цифрових рішень.

Відповідно цифрова трансформація та діджиталізація логістичних бізнес-процесів на ринку авіаційних перевезень в умовах поширення COVID-19 набувають актуального значення. Світовий ринок транспортних послуг формують принципово нові моделі управління, інтегровані у єдиний логістичний інформаційний простір.

Рис. 1. Динаміка обсягів перевезень пасажирів авіаційним транспортом України, тис осіб

Джерело: [3]

Процеси цифровізації в авіагалузі відбуваються в напрямі виробництва авіатехніки та в сегменті здійснення авіаперевезень (пасажирських, вантажних) [11, с. 7–8].

Цифрова трансформація бізнес-процесів підприємств авіаційної галузі охоплює: організацію повітряного руху суден, вантажопотоків та пасажирів, процеси технічного обслуговування та ремонту літаків, елементи комерційної діяльності в аеропортах, підтримку роботи пілотів і наземного персоналу тощо (рис. 2).

Запровадження прогресивних цифрових технологій у бізнес-процеси авіаційних компаній передбачає використання технологій доповненої реальності у виробництві, комп'ютерного проектування, технології model-based engineering (активно використовують Boeing і Airbus), використання робототехніки у спрощенні надання послуг тощо, використання інноваційних технологій, включаючи технології 3D-моделювання, управління складними системами, цифрові двійники, передиктивну аналітику тощо.

У міжнародній практиці існує навіть досвід створення альянсів із метою розроблення та запровадження прогресивних технологій. Так, наприклад, американська компанія Delta об'єдналася з європейським виробником літаків Airbus задля впровадження 5G у сферу пасажирських авіаперевезень.

Вивчення світового досвіду дає змогу стверджувати, що провідні оператори аеропортів активно інвестують кошти в розвиток і впровадження біометричних технологій, рішення на основі технології блокчейн (із метою збереження даних про пасажирів, інформації про рейси та здійснення фінансових транзакцій), VR (augmented reality) і AR (virtual reality), хмарні сервіси, технології для обробки та аналізування «великих даних», системи автоматизації, створення операційних центрів [8, с. 45].

Цікавим є досвід щодо запровадження цифрових рішень на базі технології Blockchain. Флагманами її впровадження є авіакомпанії S7 та Lufthansa Group. Зокрема, S7 однією з перших запровадила рішення на основі Blockchain у 2020 р. Своєю чергою, у 2017 р. швейцарська ІТ-компанія Winding Tree розпочала розроблення b2b-платформи за технологією блокчейн для Lufthansa Group. За допомогою цього ІТ-рішення будь-які агенти незалежно від розміру та досвіду мають змогу отримувати прямий доступ до систем бронювання авіакомпаній і готелів [4, с. 82]. Починаючи з 2016 р. компанія Lufthansa запустила ініціативу Blockchain for Aviation (BC4A) з метою накопичення досвіду використання технологій Blockchain в авіації. Місія ініціативи полягає в об'єднанні усіх можливих учасників і спільного вивчення потенціалу технології Blockchain для подальшого впровадження в операційну діяльність виробників літаків, компаній із ремонту та обслуговування суден, розробників програмного забезпечення, логістичних компаній тощо [4, с. 82].

Провідні авіакомпанії та найбільші аеропорти активно запроваджують технологію Інтернету речей (Internet of Things – IoT). Технологія дає змогу ефективно управляти пасажиропотоками та переміщенням вантажів, поліпшувати якість обслуговування, скорочувати витрати й у цілому оптимізувати роботу галузі.

Не менш важливим аспектом управління бізнес-процесами авіаційного підприємства є можливість моніторингу логістичних потоків за допомогою використання прогностичних та попереджувальних програмних рішень, управління ідентифікацією, управління потоком або ідентифікації радіочастот (RFID) [9]. У табл. 1 представлено перелік найбільш поширених цифрових технологій сьогодення та визначено доцільність їх використання в системі управ-

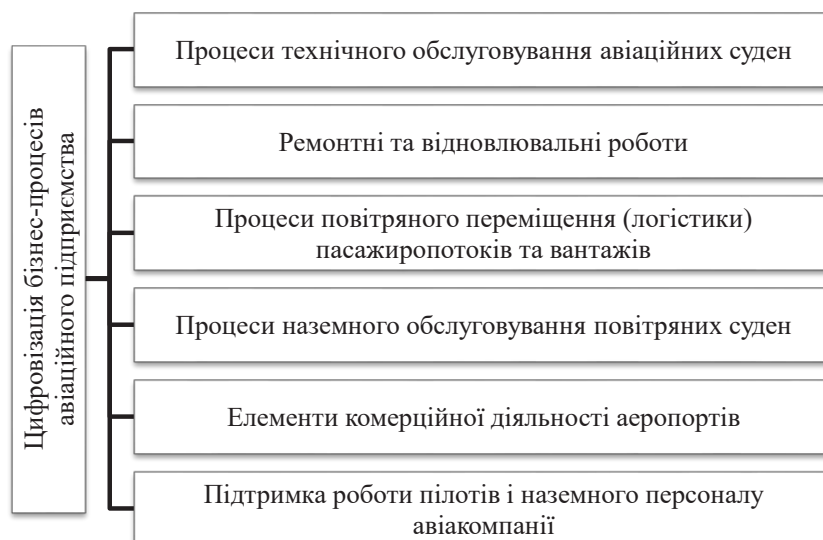

Рис. 2. Напрями цифрової трансформації бізнес-процесів підприємств авіаційної галузі

Джерело: [4; 7; 9]

Таблиця 1

Характеристика цифрових технологій у системі управління логістичними бізнес-процесами авіаційного підприємства

№ з/п	Цифрові технології та сервіси	Характеристика	Використання в логістичних бізнес-процесах авіакомпаній
1	2	3	4
1	Технологія Інтернет речей (IoT)	Клієнтоорієнтована технологія логістичного управління. Це об'єднані у єдину мережу фізичні пристрої засновані на використанні спеціального ПЗ, сенсорів, датчиків тощо	<ul style="list-style-type: none"> – оптимізація логістичних ресурсів та ланцюгів постачань; – управління потоками пасажирів в аеропортах; – підвищення якості наземного обслуговування та покращення регулярності польотів; – удосконалення процесів переміщення матеріальних та фінансових потоків аеропортів тощо
2	BigData-сервіси та Machine Learning (машинне навчання)	Використовується авіакомпаніями та аеропортами для забезпечення безпеки польотів, технічного обслуговування літаків та вивчення клієнтських переваг	<ul style="list-style-type: none"> – координація польотів (зльотів та посадок) із метою забезпечення їхньої безпеки; – діагностика та прогнозування технічного стану вузлів та агрегатів повітряних суден, своєчасний ремонт та технічне обслуговування; – персоналізація маркетингових інструментів, сегментація клієнтів; – можливість оптимізації пасажиропотоків в аеропортах
3	Технологія Блокчейн	Блокчейн (blockchain) – вибудований за певними параметрами та правилами безперервний послідовний ланцюжок інформаційних блоків. Переваги технології блокчейн – децентралізація, прозорість, високий рівень безпеки та швидкості. Використання блокчейна в авіації спрямоване на збільшення прозорості обслуговування пасажирів, структурування інформації, безпеку польотних даних	<ul style="list-style-type: none"> – трекінг багажу та вантажів: застосування блокчейн-технології в авіалогістиці дає змогу налагодити відстеження розташування вантажів та багажу пасажирів; – автоматизація роботи сервісів у напрямі бронювання та купівлі квитків; – миттєві платежі та smart contracts на базі технології блокчейн; – створення баз даних щодо експлуатації та обслуговування парку повітряних суден; – програми лояльності на блокчейні за рахунок формування смарт-контрактів
4	Технологія електронного обміну даними (EDI – Electronic DataInterchange)	Дає змогу оптимізувати створення, відправку, отримання та обробку будь-яких електронних документів та інтегрувати їх із діючими бізнес-додатками	<ul style="list-style-type: none"> – ефективно управління рухом матеріальних, фінансових та інших потоків у системі бізнес-процесів авіапідприємства; – контроль та аудит логістичних ланцюгів
5	Хмарні технології	Модель онлайн-сховища, в якому дані зберігаються на численних розподілених в мережі серверах, що надаються в користування клієнтам переважно третьою стороною	<ul style="list-style-type: none"> – можливість ефективної передачі даних польоту повітряних суден у режимі реального часу; – використання інформації для прогнозування технічного стану літака й оптимізації витрат палива; – дають змогу поліпшити та оптимізувати відслідковування параметрів польоту, більш ефективно використовувати можливості комерційних літаків

ління логістичними бізнес-процесами авіаційного підприємства.

Авіакомпанії – це складні та масштабні бізнес-структури, що працюють одночасно на декількох глобальних цифрових платформах та пов'язані з величезною кількістю бізнес-процесів у різних країнах світу. У цьому контексті важливими є спрощення та консолідація цих процесів за рахунок модернізації власних платформ. Корпоративні стратегії міжнародних авіаційних компаній усе більше акцентуються на проєктах цифрової трансформації. Наприклад, оптимізація цифрової інфраструктури за рахунок аутсорсингу хмарної інфраструктури стає все більш значущою як для зниження операційних витрат, так і для поліпшення аналізування даних.

У контексті цифровізації авіаційної галузі слід виокремити такі тенденції, що активно запроваджуються у виробничих бізнес-процесах провідних авіакомпаній:

- модельно-орієнтований підхід та нові цифрові технології під час проєктування авіаційної техніки, створення цифрових двійників літаків із метою вирішення різновекторних завдань;
- BIM-технології (Building Information Model, або Modeling) – інноваційний підхід до будівництва та проєктування повітряних суден;
- застосування доповненої та віртуальної реальності під час проєктування, виробництва та експлуатації літаків;
- часткова заміна випробувань математичним моделюванням;
- промисловий Інтернет-речей (IIoT) [7; 11].

Актуальним залишається напрям на модернізацію локаційних систем із метою максимально точної ідентифікації розташування повітряних суден, пасажирів та багажу, прискорення наземних передполітних приготувань, автоматизації бізнес-процесів та, відповідно, поліпшення якості сервісу. Так, зокрема, в основі цифрової трансформації аеропортів міжнародного значення прослідковується тенденція до перетворення терміналів із логістично-торговельних на великі економічні центри з усією необхідною інфраструктурою. Яскравим прикладом цього процесу сьогодні служить аеропорт м. Франкфурта-на-Майні (Німеччина), який завдяки своєму географічному положенню поступово перетворюється на великий економічний центр Європейського регіону [8, с. 46].

Доходимо висновку, що цифрова трансформація авіаційної галузі охоплює різні напрями: відстеження пасажиро- та вантажопотоків, завантаження рейсів, робота з багажем, бухгалтерські операції, фінансовий лізинг, закупівлі, управління персоналом, документообіг, управління договорами та інші процеси. Одним із найбільш актуальних трендів є біометрична ідентифікація під час проходження контролю у великих аеропортах. Відповідні ініціативи реалізуються у найбільших повітряних гаванях світу (Великобританія, Німеччина, США та ін.).

Очевидними перевагами запровадження прогресивних цифрових технологій у діяльність підприємств авіагалузі є:

- підвищення ефективності операційної діяльності та базових бізнес-процесів аеропортів;
- зростання швидкості та якості обслуговування пасажиропотоків, а також підвищення їхньої пропускної здатності;
- формування додаткових параметрів безпеки роботи авіакомпаній в умовах нестабільності зовнішнього середовища;
- забезпечення надійності, пунктуальності, доступності авіаперевезень та високої якості сервісу;
- розвиток єдиного мультимодального цифрового транспортного та логістичного простору в системі національної транспортної системи.

Незважаючи на те що сегмент цифрових технологій займає дедалі більш вагоме місце в системі розвитку підприємств авіаційного сектору, інфраструктури та логістичних ланцюжків, існує низка ризик-факторів, що стримують процеси цифрової трансформації національного сегменту авіаперевезень. Погоджуємося з думкою В.М. Білявського [2], В.С. Командровської [4], П.О. Яновського, А.М. Валько [12], які виокремлюють такі проблеми на шляху цифрової трансформації та діджиталізації логістичних бізнес-процесів у сегменті авіаційних перевезень (рис. 3).

Підвищення ефективності управління логістичною інфраструктурою та бізнес-процесами авіаційних підприємств можливе за рахунок забезпечення побудови інтегративних логістичних структур, запровадження прогресивних ІТ-технологій, опти-

Рис. 3. Перешкоди цифрової трансформації логістичних бізнес-процесів в індустрії авіаційних перевезень

Джерело: [2; 4; 12]

мізації логістичної інфраструктури аеропортів, збалансованого управління пасажиро- та вантажопотоками, створення транспортно-логістичних центрів на основі міжнародного досвіду.

Висновки. Таким чином, доцільність забезпечення інноваційної активності та цифрової трансформації логістичних бізнес-процесів авіаційних підприємств зумовлена необхідністю підвищення їхньої конкурентоспроможності на національному та міжнародних ринках.

Провідні авіакомпанії використовують широкий спектр цифрових інструментів, включаючи: великі дані та хмарні технології, поширення Інтернету речей IoT, роботизація бізнес-процесів авіакомпаній, поширення технології 3D-друку, блокчейн (blockchain), краудсорсинг (crowdsourcing) тощо.

Під час проведення дослідження встановлено, що цифрова трансформація бізнес-процесів авіакомпаній охоплює процеси виробництва авіатехніки та сегмент перевезень (пасажирських та вантажних). На ринку авіаперевезень окремої уваги заслуговують діджиталізація операційної роботи авіакомпаній, аеропортів, взаємодія з пасажирами, замовниками вантажних перевезень, партнерами, функціонування єдиної системи організації повітряного руху тощо.

Цифрова трансформація економічних процесів в авіаційній галузі призводить до змін у логістичній сфері. Упровадження прогресивних технологій в авіаційній галузі генерує необхідність змін у форматах авіаційних перевезень вантажів та пасажирів, змінює процеси управління логістичними бізнес-процесами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Байков Ф. Цифрова трансформація мирового рынка авиационных услуг. *E-Management*. 2020. № 3(2). С. 70–76. URL: <https://doi.org/10.26425/2658-3445-2020-2-70-76> (дата звернення: 28.10.2021).
2. Білявський В.М., Подтуркіна В.Б. Трансформація авіаційного бізнесу в системі управління сталим розвитком авіаційного сектору. *Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту*: Х міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 28 травня 2021 р. Одеса, 2021. С. 129–131.
3. Звіт про діяльність Державної авіаційної служби України за 2020 рік. Київ, 2021. 25 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/11/17-civik-2018/zvit2020/davias-zvit-2020.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).
4. Командровська В.Є. Використання інноваційних блокчейн-технологій у комерційній діяльності авіакомпаній. *Економічний простір*. 2020. № 162. С. 79–83. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-14> (дата звернення: 02.11.2021).
5. Лазебник Л.Л., Войтенко В.О. Інформаційна інфраструктура у цифровізації бізнес-процесів підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 42. С. 18–22. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/5.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).
6. Лісова Р.М. Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «МБВ та світове господарство»*. 2019. Вип. 24(2). С. 114–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_24%28%29_24 (дата звернення: 31.10.2021).

7. Новиков С.В., Солодова А.Д. Главные тренды в авиационной отрасли: цифровая экономика и новые технологии. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2018. № 5. С. 276–278.
8. Олешко Т.І., Попик Н.В., Бабич М.О. Цифровізація бізнес-процесів у цивільній авіації. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 43–46.
9. Письменна М.С. Світові тенденції діджиталізації в авіаційному менеджменті в умовах пандемії. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8203> (дата звернення: 02.11.2021).
10. Трубай, Ю., Ханнуф, К. Цифровізація як сучасна концепція розвитку і автоматизації авіаційної галузі. *Review of transport economics and management*. № 4(20). Р. 212–218. DOI: <https://doi.org/10.15802/item2020/228942> (дата звернення: 20.10.2021).
11. Федулова Л. Тенденції розвитку та впровадження цифрових технологій для реалізації цілей сталого розвитку. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7(26). С. 6–14. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/166840> (дата звернення: 15.10.2021).
12. Яновський П.О., Валько А.М. Використання передових інформаційних технологій для обслуговування пасажирів в аеропорту. URL: https://eprints.kname.edu.ua/45714/1/ilovepdf_com-39-40.pdf (дата звернення: 19.10.2021).

REFERENCES:

1. Baikov F. (2020) Tsyfrovaia transformatsiya myrovoho rynka avyatsyonnykh usluh [Digital transformation of the global aviation services market]. *E-Management*, no. 3(2), pp. 70–76. Available at: <https://doi.org/10.26425/2658-3445-2020-2-70-76> (accessed 28 October 2021). (in Russian)
2. Biliavskiy V.M., Podturkina V.B. (2021) Transformatsiia aviatsiionnoho biznesu v systemi upravlinnia stalym rozvytkom aviatsiionnoho sektoru [Transformation of the aviation business in the management system of sustainable development of the aviation sector]. *Aktualni problemy teorii ta praktyky menedzhmentu: X mizhnar. nauk.-prakt. konf. Odesa*, pp. 129–131.
3. Zvit pro diialnist Derzhavnoi aviatsiionoi sluzhby Ukrainy za 2020 rik (2021). Kyiv, 25 p. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/11/17-civik-2018/zvit2020/davias-zvit-2020.pdf> (accessed 4 November 2021)
4. Komandrovskaya V.Ye. (2020) Vykorystannia innovatsiinykh blockchain-tekhnologii u komertsii diialnosti aviakompanii [The use of innovative blockchain technologies in the commercial activities of airlines]. *Ekonomichnyi prostir*, vol. 162, pp. 79–83. Available at: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-14> (accessed 2 November 2021)
5. Lazebnyk L.L., Voitenko V.O. (2020) Informatsiina infrastruktura v tsyfrovizatsii biznes-protseviv pidpriemstva [Information infrastructure in the digitalization of business processes of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 42, pp. 18–22. Available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/5.pdf> (accessed 4 November 2021)
6. Lisova R.M. (2019) Vplyv didzhitalizatsii na biznes-modeli: etapy ta instrumenty tsyfrovoy transformatsii [The impact of digitalization on business models: stages and tools of digital transformation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 24(2), pp. 114–118. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_24%28%29_24 (accessed 31 October 2021)
7. Novykov S.V., Solodova A.D. (2018) Hlavnnye trendy v avyatsyonnoi otrasly: tsyfrovaia ekonomika y novye tekhnolohyy [The main trends in the aviation industry: digital economy and new technologies]. *Nauchnoe peryodycheskoe setevoe yzdanye «Humanitarnye, sotsyalno-ekonomicheskiye y obshchestvennye nauky*, vol. 5, pp. 276–278. (in Russian)
8. Oleshko T.I., Popyk N.V., Babych M.O. (2021) Tsyfrovizatsiia biznes-protseviv v tsyvilnii aviatsii [Digitization of business processes in civil aviation]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 43–46.

9. Pysmenna M.S. (2020) Svitovi tendentsii didzhitalizatsii v aviatsiinomu menedzhmenti v umovakh pandemii [Global trends in digitalization in aviation management in a pandemic]. *Efektivna ekonomika*, vol. 9. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8203> (accessed 2 November 2021)
10. Trubai Yu., Khannuf K. (2020) Tsyfrovizatsiia yak suchasna kontseptsiiia rozvytku i avtomatyzatsii aviatsiinoi haluzi [Digitalization as a modern concept of development and automation of the aviation industry] *Review of transport economics and management*, vol. 4(20), pp. 212–218. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2020/228942> (accessed 20 October 2021).
11. Fedulova L. (2020) Tendentsii rozvytku ta vprovadzhennia tsyfrovyykh tekhnolohii dlia realizatsii tsilei staloho rozvytku. [Trends in the development and implementation of digital technologies to achieve the goals of sustainable development] *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyyi rozvytok*. Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrainy, vol. 7 (26), pp. 6–14. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/166840> (accessed 15 October 2021)
12. Ianovskyi P.O., Valko A.M. (2019) Vykorystannia pere-dovykh informatsiinykh tekhnolohii dlia obsluhovuvannia pasazhyriv v aeroportu [Use of advanced information technologies to serve passengers at the airport]. Available at: https://eprints.kname.edu.ua/45714/1/ilovepdf_com-39-40.pdf (accessed 19 October 2021).

*Стаття надійшла до редакції 10.11.2021.
The article was received 10 November 2021.*

СЕКЦІЯ 5 РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-9

УДК 332.053

Матьовка Т.В.
*кандидат економічних наук,
науковий співробітник
Закарпатського регіонального центру
соціально-економічних і гуманітарних досліджень
Національної академії наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2520-5910>
E-mail: rtanyusha17@gmail.com*

ПОТРЕБИ У МІЖСЕКТОРНОМУ ПАРТНЕРСТВІ ГРОМАД РЕГІОНУ

Основною метою статті є аналізування потреб у міжсекторному співробітництві в регіоні. Тобто йдеться про співпрацю органів місцевого самоврядування, бізнес-структур та громадського сектору (громадських організацій). Окремо кожний із секторів зазвичай активний у власній сфері діяльності, але, співпрацюючи в партнерстві, вони виступають досить дієвим інструментом у регіональному розвитку. Сьогодні нестача бюджетного фінансування у громадах призводить до необхідності розгляду такої співпраці, як міжсекторне партнерство, оскільки завдяки йому можна мобілізувати більший обсяг ресурсів, здійснювати обмін досвідом, тим самим розширювати свої знання за межі своїх організацій тощо. Важливим у дослідженні було те, що ми включили оцінку соціального опитування суб'єктів міжсекторного партнерства в Закарпатській області, яке було спрямоване на з'ясування основних причин і вигід, що спонукають до такої співпраці, а також виявлення ресурсів, які готові вкладати суб'єкти для досягнення поставлених спільних цілей. Досить суттєвим було дізнатися, що найбільш важливим убачають у такій співпраці партнери.

Ключові слова: міжсекторне співробітництво, партнерство, органи місцевого самоврядування, громадські організації, бізнесові структури.

Матьовка Т.В. ПОТРЕБНОСТЬ В МЕЖСЕКТОРНОМ ПАРТНЕРСТВЕ ОБЩИН РЕГИОНА

Основная цель статьи – анализ потребностей в межсекторном сотрудничестве в регионе. То есть речь идет о сотрудничестве органов местного самоуправления, бизнес-структур и общественного сектора (общественных организаций). Отдельно каждый из секторов обычно активен в собственной сфере деятельности, но, сотрудничая в партнерстве, они выступают достаточно действенным инструментом в региональном развитии. Сегодня нехватка бюджетного финансирования в общинах приводит к необходимости рассмотрения такого сотрудничества как межсекторного партнерства, поскольку благодаря ему можно мобилизовать больший объем ресурсов, осуществлять обмен опытом, тем самым расширять свои знания за пределы своих организаций и т. д. Важным в исследовании было то, что мы включили оценку социального опроса субъектов межсекторного партнерства в Закарпатской области, направленную на выяснение основных причин и выгод, побуждающих к такому сотрудничеству, а также на выявление ресурсов, которые готовы вкладывать субъекты для достижения поставленных общих целей. Немаловажно было узнать, что наиболее важным видят в таком сотрудничестве партнеры.

Ключевые слова: межсекторное сотрудничество, партнерство, органы местного самоуправления, общественные организации, бизнес-структуры.

Matovka Tetiana. NEEDS FOR INTERSECTORAL PARTNERSHIP OF COMMUNITIES IN THE REGION

The main aim of the article is to analyze the needs for intersectoral cooperation in the region. Namely, the article tackles the problem of cooperation between local governments, business structures and the public sector (public organizations). Separately, each sector is usually active in its own area, but cooperation can make them into an effective tool in regional development. In the Transcarpathian region and in Ukraine in general, this type of partnership is new. Consequently, it is still difficult to realize intersectoral partnership in the region, since imperfect legislation, fear of the unfamiliar and simple lack of information about its effectiveness create numerous barriers for its implementation. Today, the lack of budget funding in communities leads to the need for such cooperation as intersectoral partnership, as it can mobilize more resources, facilitate experience exchange, thereby expanding workers' knowledge beyond the spheres of their organizations, and so on. One of the important factors of our research was an assessment of a social survey of intersectoral partnership entities (a total of 60 respondents from the government, private and public sectors), which was aimed at identifying the main reasons and benefits that motivate such cooperation, as well as identifying the resources that participants are willing to invest to achieve common goals. It was quite important to discover what is the most important factors of such cooperations for partners. Intersectoral partnerships are usually organized to address social issues, so determining its value for each individual partner is quite difficult. The article concludes with an overview of the benefits of intersectoral partnerships and communities problems which it can solve, namely the involvement of business and community organizations can help local governments to overcome the budget crisis by investing in external financial resources for development projects; combining the experience of each of the partners to find solutions to certain problems; higher degree of transparency in decision-making by public administration bodies; the opportunity to strengthen innovation processes and acquire skills outside the organizational base of individual institutions.

Keywords: intersectoral cooperation, partnership, local governments, public organizations, business structures.

Постановка проблеми. Економічний розвиток регіонів у сучасному світі вимагає інноваційних підходів, і одним із них є міжсекторне партнерство, тобто об'єднання зусиль органів місцевого самоврядування, приватного та громадського секторів для успішного вирішення місцевих проблем. У Закарпатській області та й в Україні у цілому даний вид партнерства є досить новим, тому втілювати його в життя поки що важко, оскільки виникає багато бар'єрів через недосконале законодавство, страх нового та простий брак інформації про його ефективність. Однак є суттєві причини стимулювати таку співпрацю, оскільки в найближчому майбутньому це буде основний інструмент розвитку громад, місцеві жителі матимуть можливість більшого впливу на розвиток своїх населених пунктів та відбудуватиметься посилення ролі місцевих органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні міжсекторному партнерству приділяється досить велика увага з боку як вітчизняних, так і іноземних науковців, цю тематику досліджували: П. Друкер [1], С. Вадок [2], В.М. Геєць [3], Е.М. Лібанова, В.Є. Слюсаренко [4], О.А. Грішнова, А.М. Колот [5] та ін. Але, на жаль, ученими розглядається така співпраця переважно на загальнодержавному рівні, а що стосується розвитку тристороннього партнерства на рівні ОТГ, то поки це питання не отримало належного наукового аналізування.

Мета статті. Реалізація ефективного сталого розвитку громади – це довгостроковий процес, який вимагає постійного залучення партнерів. Метою статті є дослідження потреби у міжсекторному партнерстві громад регіону. У зв'язку із цим необхідно було зрозуміти, які ресурси можуть отримати суб'єкти за рахунок участі у міжсекторному партнерстві з іншими сторонами, які ресурси готові партнери вкладати та які переваги виникають для всіх суб'єктів. У статті визначено необхідність розвитку партнерства та описано основні проблеми регіонального рівня, які можуть бути вирішені завдяки співпраці різних секторів.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Співпраця є надзвичайно важливою у будь-якій сфері людської діяльності, оскільки кілька суб'єктів, поєднавши сили, прагнуть досягнути однієї мети з найкращими результатами. Міжсекторне партнерство – це співпраця двох або більше організацій із різних секторів. Як правило, воно поділене на три сектори: перший – це державний сектор, який представлений державними органами управління (як правило, місцеве самоврядування); другий – суб'єкти господарювання; третій – громадські організації (неурядові некомерційні організації). Окремо кожний із цих секторів зазвичай активний у власній сфері діяльності, але, співпрацюючи в партнерстві, вони виступають досить дієвим інструментом у регіональному розвитку. Сьогодні нестача бюджетного фінансування у громадах призводить до необхідності

розгляду такої співпраці, як міжсекторне партнерство, оскільки завдяки йому можна мобілізувати більший обсяг ресурсів, здійснювати обмін досвідом, тим самим розширювати свої знання за межі своїх організацій тощо.

Основними об'єктами співпраці тристороннього партнерства на всіх ієрархічних рівнях господарювання та розвитку українського суспільства є: реалізація соціальної політики; еколого-економічний розвиток територій; реалізація інфраструктурних проєктів [6, с. 98].

Закарпатська область є досить маленькою, здебільшого тут переважають територіальні громади, які складаються з невеликих сіл із поганим фінансово-економічним становищем, що, своєю чергою, призводить до виникнення суттєвих обмежень в їхньому подальшому розвитку. У зв'язку із цим дуже важливо налаштувати взаємну співпрацю між різними секторами, оскільки територіальні громади, які включають міста, більш здатні самостійно забезпечувати свій розвиток.

Основними причинами партнерства між державою та іншими секторами можна вважати дефіцит фінансування громади з державного бюджету; досягнення більш високого ступеня задоволення потреб населення; пропонування кращої якості товарів та послуг із залученням усіх наявних ресурсів; забезпечення більшої корисності та економічності у забезпеченні суспільних благ [7, с. 5]. Усі голови територіальних громад погоджуються з тим, що підприємствам важливо брати участь у міжгалузевій співпраці, однак також розуміють, що суб'єкти господарювання мають власні проблеми і не зацікавлені у співпраці з органами місцевого самоврядування або стикаються з питаннями, на які витратити додатковий час не мають бажання. До прикладу, в одній із громад на питання: «Які потреби місцевої влади може задовольнити бізнес?» керівництво розповіло таку ситуацію: керівник підприємства готовий надавати фінансову допомогу (відповідно до пп. 166.3.2 ПКУ, платник податку має право включити до податкової знижки у зменшення оподаткованого доходу платника податку суму коштів або вартість майна, переданих платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, зареєстрованим в Україні) для підтримки чи місцевого ансамблю, чи спортивної команди, чи інших потреб, однак наголосив на тому, що займатися пошуком чи реєстрацією ГО він не буде, оскільки не має ні часу, ні можливостей займатися цим.

Що стосується бізнесу, то, згідно з проведеним опитуванням, найсуттєвішими причинами вступу у міжсекторне партнерство є прикордонне розміщення Закарпатської області (75% опитаних респондентів) та бажання поширити свій позитивний вплив, досвід і свої найкращі практики (завжди – 25%, часто – 50%). Також половина респондентів указала як часту причину співпраці можливість отримання додаткового фінансування

(особливо це стосується грантів, у т. ч. міжнародних, чим і пояснюється основна причина вступу у партнерство) і наявність комплексних проблем, провалів та недоліків, вирішення яких знаходяться поза межами можливостей організацій. Однак слід звернути увагу, що ті ж самі причини у другій половині опитаних ніколи не стають стимулом до співпраці (рис. 1).

Своєю чергою, для громадського сектору найбільш актуальними причинами такого партнерства є бажання поширити свій позитивний вплив, досвід і свої найкращі практики (завжди – 36,7%, часто – 56,7%), а також реакція на зміни зовнішнього середовища, яка потребує такої співпраці (завжди – 23,3%, часто – 60,0%). У цьому разі громадські організації, особливо профільні, багато в чому можуть допомогти у досягненні поставлених цілей іншим секторам за рахунок своїх висококваліфікованих кадрів, тоді як місцеві органи влади та підприємства не завжди мають можливість утримувати у штаті вузькоспеціалізованих працівників. Що ж стосується отримання додаткового фінансування, то порівняно з бізнесовими структурами ГО слабо зацікавлені, оскільки дана позиція займає передостаннє місце серед основних причин співпраці (завжди – 10%, часто – 36,7%, рідко – 33,3%, ніколи – 20%), що також є логічним, оскільки, як правило, такі організації створюються не для отримання прибутку, а для реалізації спільних інтересів у тих чи інших сферах діяльності (рис. 2).

Слід відзначити, що 60% громадських організацій назвали частими причинами, які стимулюють до міжсекторної співпраці, прикордонне розміщення та полікультурність нашої області. Особливо це прослідковується у прикордонних громадах. Так, до прикладу, 22% опитаних територіальних громад мали тісну співпрацю з Благодійним фондом «ВіЗа» (взаємна угода краю Височіна, Чеська Республіка, і Закарпатської області). Партнерство місцевих органів влади і представників громадського сектору, які тісно співпрацюють із закордонними організаціями або ж самі є міжнародними, охоплює галузі освіти та молоді (капітальні ремонти освітніх закладів, передача безоплатно обладнання, створення центрів соціального захисту дітей, організація міжнародних дитячих таборів, підтримка вивчення мов тощо); проекти соціальної сфери (регулярні щорічні професійні стажування для соціальних працівників із Закарпатської області за кордоном, участь дітей з обмеженими можливостями із Закарпаття у змаганнях за межами країни, гуманітарні подарунки у вигляді обладнання та інших речей, особливо для гірських районів області); проекти в галузі охорони здоров'я (реконструкція амбулаторій, купівля ліків та медичного обладнання); туризму (реконструкція туристичних зон відпочинку, картографічна обробка позначених туристичних трас тощо) та багато інших. Як ми можемо побачити, це знову-таки, підтвердило думку, що основні ресурси, які потребує міс-

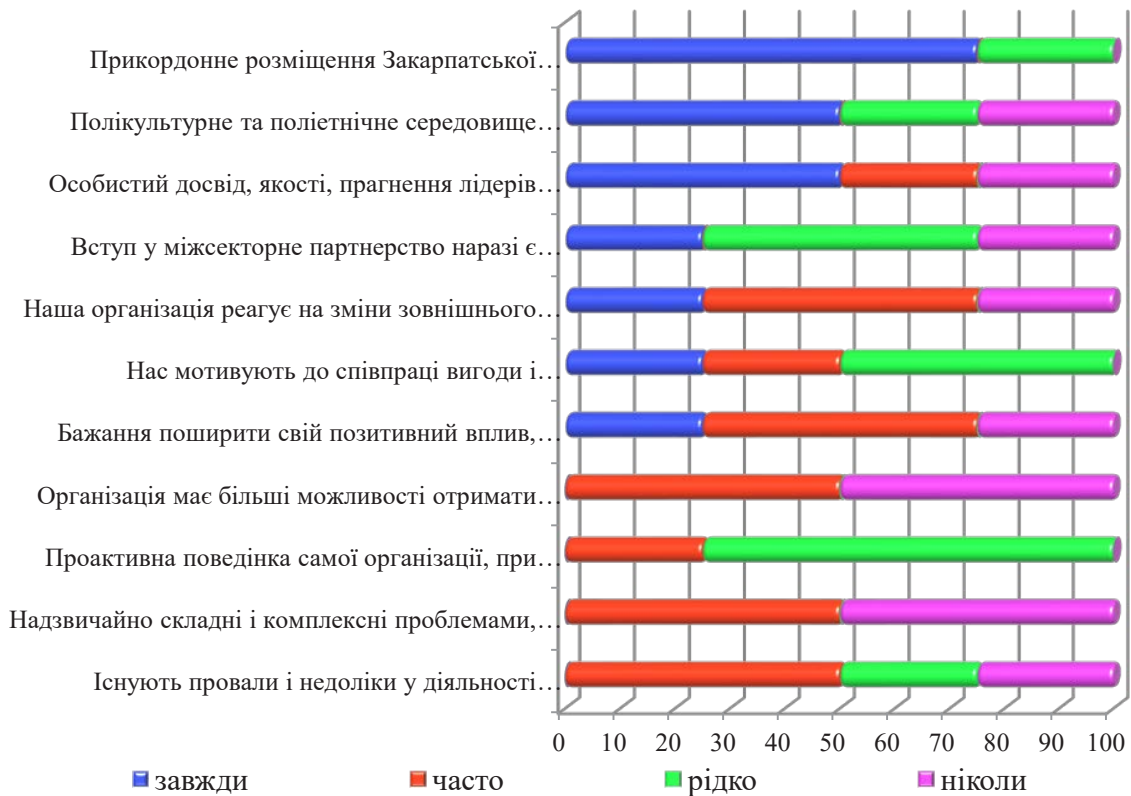

Рис. 1. Причини, що спонукають бізнес до співпраці з організаціями інших секторів

Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

Рис. 2. Причини, що спонукають ГО до співпраці з організаціями інших секторів

Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

цеве самоврядування від партнерів, – додаткове фінансування, знання та волонтерство.

Проаналізувавши рис. 3 та 4, ми можемо побачити, що громадський сектор готовий, а також потребує обміну додатковою інформацією про переваги і можливості участі в такому партнерстві, а також знання та навички (понад 90%). Що стосується фінансових ресурсів, то тут уже різниця суттєва: тільки 41% респондентів готові вкладати їх завжди або часто у співробітництво і практично в два рази більше (79%) прагнуть отримати фінанси від такої співпраці для реалізації своїх цілей.

Зійшлися у думках більшість ГО в питанні, що практично не потребують і не вкладають у спільну роботу з іншими секторами природні ресурси. Так, ніколи або дуже рідко вкладали природні ресурси 93% респондентів, а потребували для спільних проектів тільки 17% громадських організацій, які відповіли на це питання.

Що стосується бізнес-структур (рис. 5 та рис. 6), то тут на перших місцях, як і у ГО, стоїть обмін інформацією (третина респондентів), знаннями та навичками (50% опитаних). Однак більше третини бізнесу також готові вкладати у співпрацю свій політичний вплив і людський капітал і дуже рідко або ж зовсім не бажають вносити свою частку у формі обладнання та транспорту. Із приводу ресурсів, які потребує бізнес від міжсекторної співпраці, то поло-

вина респондентів указала на природні ресурси; технології і ноу-хау; обладнання й транспорт; позитивний вплив від партнерів, їхній досвід і найкращі практики, тобто все, що може стимулювати його розвиток і можливість додаткового заробітку.

Потрібно враховувати, що бізнесові структури завжди створюються для отримання фінансової вигоди, однак під час опитування тільки 25% указали, що, співпрацюючи з іншими секторами, очікують фінансову вигоду. З управлінського погляду основними стимулами співпраці суб'єктів господарювання з іншими секторами можна назвати формування інтелектуального та авторитетного капіталу, тобто підвищення довіри до організації, поліпшення репутації (половина опитаних завжди вбачає вигоду); гнучкість управління, відкритість прийняття рішень (завжди – 25%, часто – 50%). Також така співпраця стимулює мислити по-іншому, тобто виходити за межі своєї однотипної діяльності і водночас допомагати іншим секторам ураховувати під час реалізації проектів усі ризики, ґрунтуючись на досвіді бізнесу.

За участі у великих проектах, окрім вдячності, відчуття гордості за пророблену роботу, багатьох підприємців може також зацікавити те, що їхню діяльність як суб'єкта господарювання прорекламують, а також це додасть публічності керівництву (адвокація проблем,

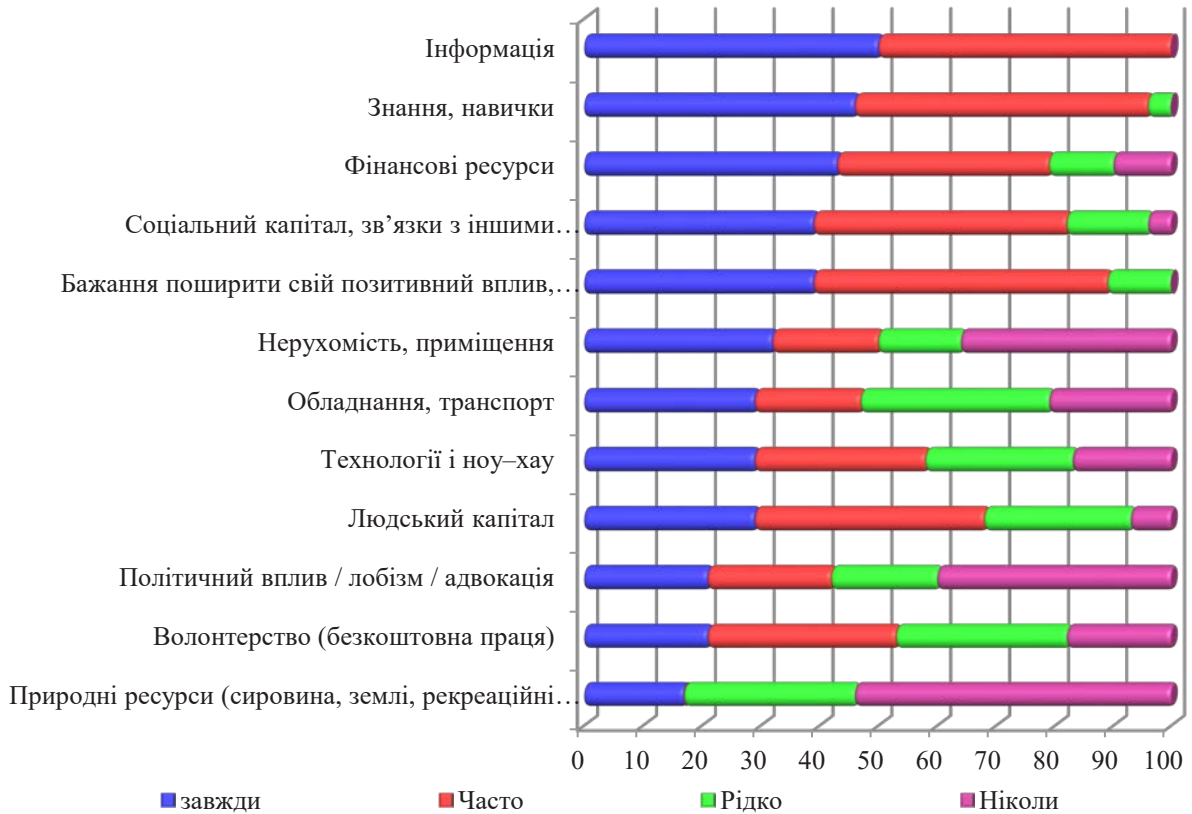

Рис. 3. Ресурси, які громадська організація потребує від партнерів з інших секторів
Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

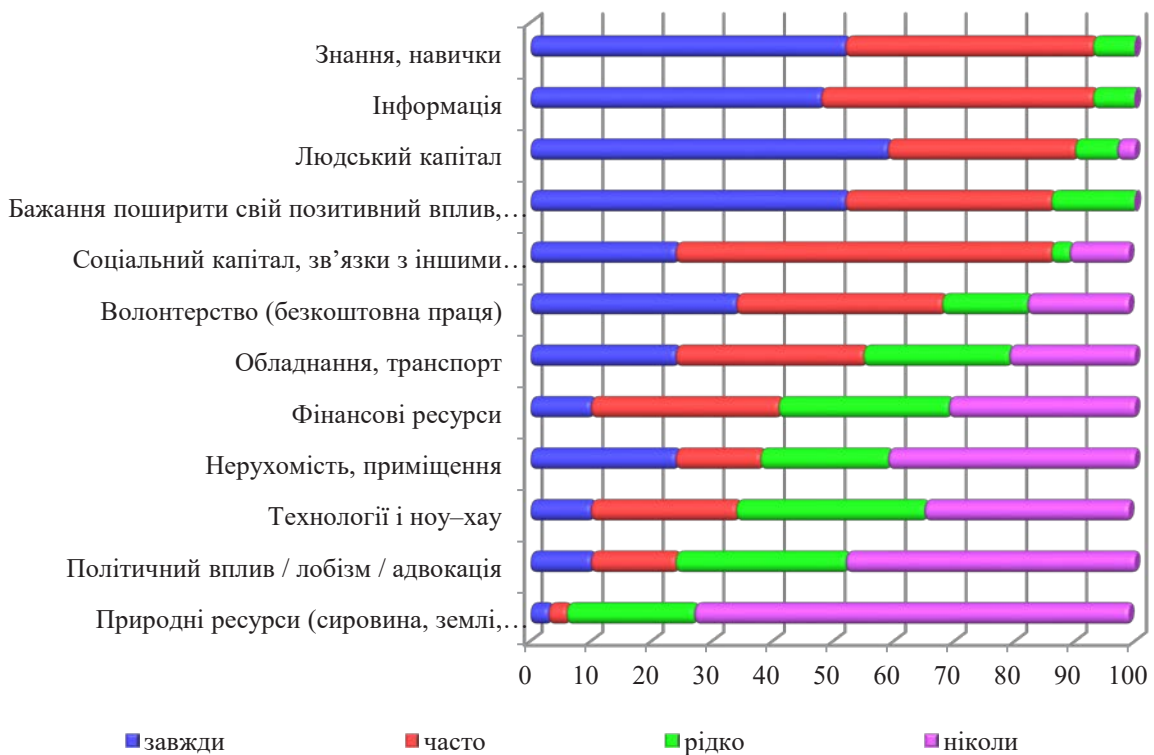

Рис. 4. Ресурси, які громадські організації вкладають у партнерство
Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

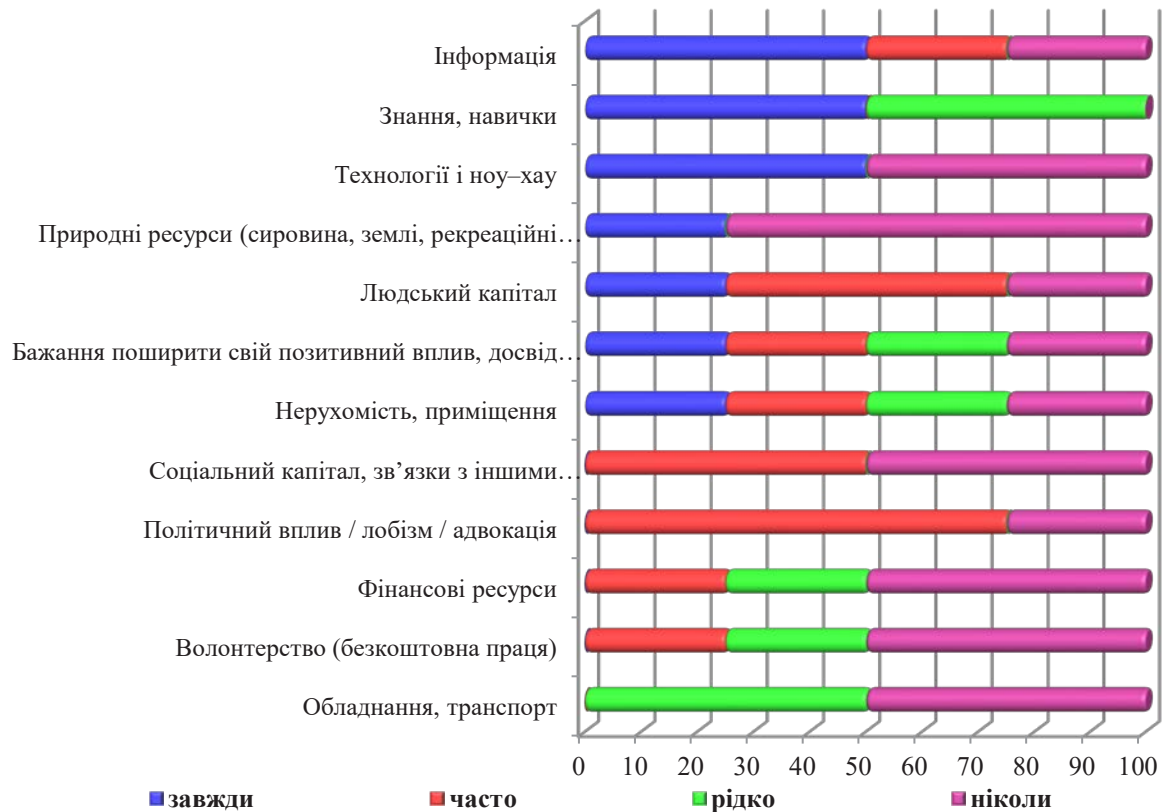

Рис. 5. Ресурси, які бізнес вкладає у партнерство

Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

Рис. 6. Ресурси, які бізнес потребує від партнерів з інших секторів

Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

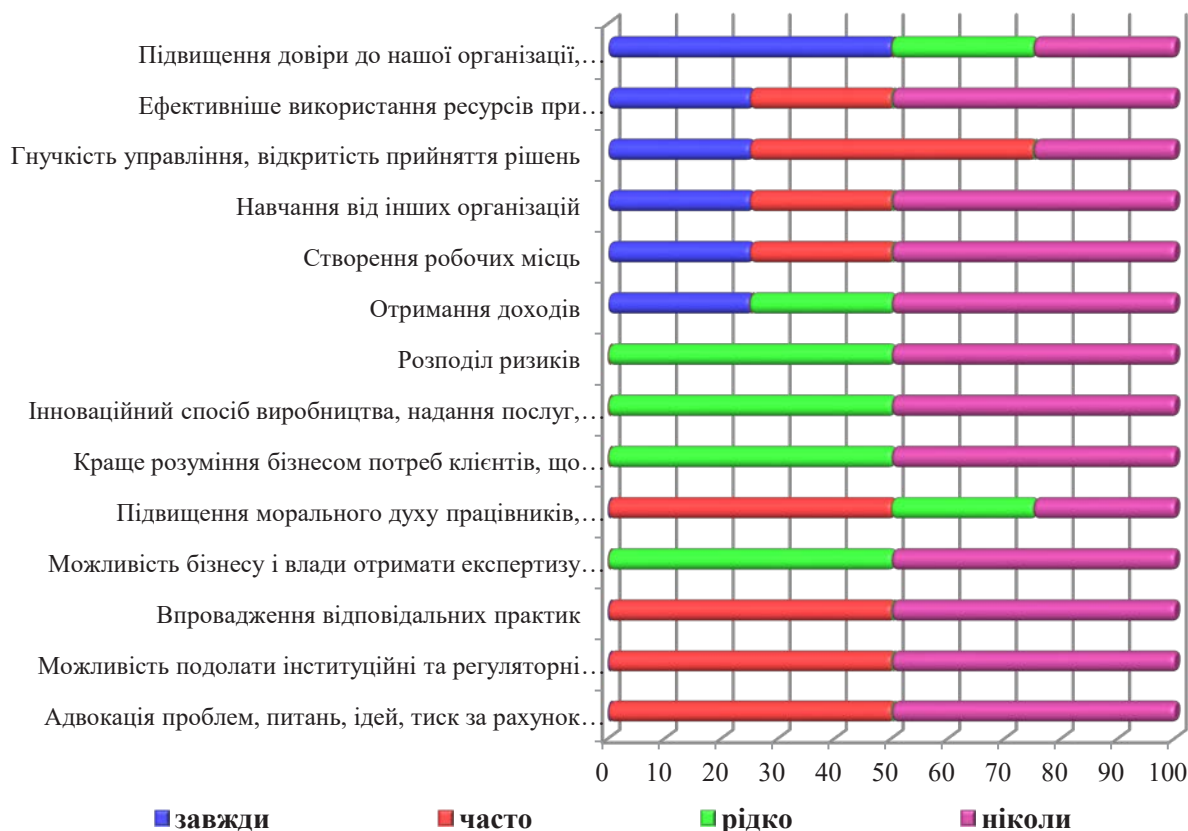

Рис. 7. Вигоди, які бізнес отримує від міжсекторної співпраці

Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

питань, ідей, тиск за рахунок більшого політичного ефекту, доступ до осіб, що приймають рішення: половина опитаних респондентів часто вбачає вигоду в даному напрямі співпраці), що теж не менш важливо для розвитку бізнесу в майбутньому. Найменше вигоди вбачає від міжсекторної співпраці бізнес у розподілі ризиків, інноваційності виробництва та отриманні експертизи від громадського сектору й науки (50% – рідко, 50% – ніколи).

У співпраці з іншими секторами громадські організації найчастіше отримують вигоду (рис. 8) у можливості навчатися у своїх партнерів (завжди – 14%, часто – 62%); ефективному використанні ресурсів для досягнення цілей (завжди – 17%, часто – 55%) та у можливості більш гнучко здійснювати управління та приймати рішення (завжди – 21%, часто – 48%). Своєю чергою, практично не зацікавлені в отриманні доходів (59% респондентів ніколи не отримують доходи, 17% – рідко) та створенні додаткових робочих місць (49% – ніколи, 28% – рідко).

Аналізуючи відповіді респондентів, можна помітити, що сьогодні співпраця органів влади і суб'єктів господарювання зводиться тільки до спонсорства з боку підприємців у тих чи інших питаннях, що є наслідком недофінансування громад. У зв'язку з вищенаведеним у територіальних громадах існує така практика,

як неформальне усне звернення до підприємницького сектору з проханнями про допомогу. Таким чином, найчастіше співпраця з малим бізнесом проявляється в допомозі малозабезпеченим, подарунках дітям на свята, невеликих ремонтах комунальних закладів тощо. У громадах, де є великий бізнес, допомога здійснюється у більш суттєвих масштабах (створення аварійних бригад, відновлення комунальних закладів, побудова спортивних площадок тощо). Також у більшості громад бізнес на себе взяв такі витрати, як підтримка футбольних команд, допомога у проведенні соціально-культурних заходів тощо. Таким чином, у всіх громадах бізнес йде завжди назустріч місцевим органам управління тією чи іншою мірою, однак, на жаль, на даний момент і в найближчому майбутньому практично не розглядається можливість спільної, юридично оформленої співпраці у якихось проєктах.

Негативним є те, що мало хто розглядає партнерство з бізнесом у формі нематеріальної: допомога робочою силою в робочий час працівників (проведення навчання, підсобні, соціальні та інші види робіт), допомога в маркетингових стратегіях (у тому числі використання символіки громад на упаковках своїх товарів), розроблення суспільно корисних проєктів, залучення школярів та студентів до виробничої практики та ін.

Рис. 8. Вигоди, які ГО отримує від міжсекторної співпраці

Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

В оцінці співпраці владних структур із неприбутковим сектором ситуація виявилася ще гіршою, ніж співпраця з бізнесом. Скоріше за все, це спричинено тим, що в Закарпатській області, як уже було сказано, переважають сільські поселення, і громадські організації в громадах переважно створені вузькоспеціалізовані, а саме їх оформляють тренери тих чи інших дитячих гуртків або рибацько-мисливського спрямування. Однак у більших селищах чи містах є ГО, які розширюють свою роботу за межі своїх населених пунктів. Як приклад позитивної та успішної співпраці з невеликими громадськими організаціями можна назвати спільну організацію Дня захисту дітей, різноманітних спортивних днів та розваг, тобто невеликі проекти, орієнтовані більше на розвиток місцевого самоврядування чи культурного життя в громадах. Однак слід звернути увагу, що це також переважно неформально.

Для того щоб всі були задоволені та могли скористатися перевагами міжсекторного партнерства, потрібно завжди враховувати необхідність хорошої підготовки всіх суб'єктів та ефективне взаємне спілкування. Передусім це стосується представників місцевого самоврядування, які повинні проробляти роботу з усіма секторами та заохочувати їх до співпраці. Підприємці на разі недостатньо мотивовані до співпраці з громадськими організаці-

ями та органами місцевого самоврядування як з об'єктивних причин (несприятливе законодавство, мінімальні податкові пільги тощо), так і через суб'єктивні причини (неусвідомлення соціальної відповідальності, обмеженість розуміння співпраці та її природи, недовіра та упередження тощо) [8].

Окрім створення нових зв'язків, партнерство та співробітництво є важливими елементами розвитку національної та регіональної економіки і вважаються одними з найважливіших для підвищення конкурентоспроможності та процвітання громад.

Так, основними складниками ефективної реалізації проектів у міжсекторному партнерстві респонденти визначили: спільні зрозумілі цілі, що поділяють організації (20%), взаємну довіру між організаціями (19%), а також координацію і комунікації в процесі співпраці (14%).

Висновки. Ураховуючи вище сказане, міжсекторне партнерство є надзвичайно важливим для розвитку громад і може вирішити такі проблеми:

- залучення бізнесу та громадських організацій до співпраці допомагає місцевим органам влади вийти з бюджетної кризи, отримавши інвестиції у вигляді зовнішніх фінансових ресурсів для проектів розвитку;
- об'єднання досвіду кожного з партнерів для пошуку рішень у тих чи інших проблемах;

Рис. 9. Важливість складників міжсекторної співпраці

Джерело: розроблено автором на основі результатів соціологічного дослідження

– як правило, підприємства та громадський сектор є більш гнучкішими, ніж державні установи, тим самим з'являється додаткова нагода швидше скористатися всіма можливостями, що, своєю чергою, позитивно впливає на готовність реагування на потреби громадян;

– вищий ступінь прозорості у прийнятті рішень органами державного управління;

– можливість посилення інноваційних процесів та набуття навичок поза організаційною базою окремих установ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / пер. с англ. Москва, 2001. 272 с.
2. Waddock S. Building Successful Social Partnership. *Sloan Management Review*. 1988. № 4. Vol. 29. P. 20.
3. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: монографія / НАН України. Інститут економіки та прогнозування НАН України. Київ, 2009. 864 с.
4. Слюсаренко В.Є. Теоретичні основи розвитку інституту тристороннього партнерства держави – бізнесу – «третього сектору». *Вісник ДонНУ. Серія В «Економіка і право»*. 2015. Вип. 1. С. 328–332.
5. Колот А.М., Павловська О.В. Соціальне партнерство як інструмент формування консолідованої соціальної відповідальності: теоретичні засади. *Соціальна економіка*. 2013. № 1. С. 81–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2013_1_10
6. Слюсаренко В.Є. Формування механізму тристороннього партнерства держави, бізнесу та громадських інституцій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі*: збірник наукових праць НАН України. Львів, 2014. С. 141–149.

7. Kačirková Mária Partnersta a spolupraca medzi sektormi. *Ekonomický ústav SAV*. Bratislava, 2007. URL: <http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP05.pdf>
8. John J. Forrer, James Edwin, Eric Boyer Managing Cross-Sector Collaboration. URL: <https://www.td.org/magazines/the-public-manager/managing-cross-sector-collaboration>

REFERENCES:

1. Piter F. Druker (2001) *Zadachy menedzhmenta v XXI veke / Per. s anhl. Moscow, 272 p.*
2. Waddock S. (1988) Building Successful Social Partnership. *Sloan Management Review*, no. 4, vol. 29, p. 20.
3. Heiets V.M. (2009) *Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku: monohrafiia*. Kyiv: NAN Ukrainy. Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy, 864 p.
4. Sliusarenko V.Ie. (2015) *Teoretychni osnovy rozvytku instytutu trystoronnoho partnerstva derzhavy – biznesu – «tret'oho sektora»*. *Visnyk DonNU. Seriya V Ekonomika i pravo*, vol. 1, pp. 328–332.
5. Kolot A.M., Pavlovskaya O.V. (2013) *Sotsialne partnerstvo yak instrument formuvannia konsolidovanoi sotsialnoi vidpovidalnosti: teoretychni zasady. Sotsyalnaia ekonomika*, vol. 1, pp. 81–90. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2013_1_10
6. Sliusarenko V.Ie. (2014) *Formuvannia mekhanizmu trystoronnoho partnerstva derzhavy, biznesu ta hromadskykh instytutiv*. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Mekhanizmy vzaiemodii subiektiv ekonomichnykh vidnosyn u transkordonnomu prostori*. NAN Ukrainy. Instytut rehionalnykh doslidzhen. Lviv, pp. 141–149.
7. Kačirková Mária (2007) *Partnersta a spolupraca medzi sektormi. Ekonomický ústav SAV, Bratislava*. Available at: <http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP05.pdf>
8. John J. Forrer, James Edwin, Eric Boyer. *Managing Cross-Sector Collaboration*. Available at: <https://www.td.org/magazines/the-public-manager/managing-cross-sector-collaboration>

Стаття надійшла до редакції 09.11.2021.
The article was received 09 November 2021.

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-10

УДК 339.564

Полозова Т.В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики та
управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9956-8816>
E-mail: tetiana.polozova@nure.ua*

Колупаєва І.В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної кібернетики та
управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1256-0817>
E-mail: iryna.kolupaieva@nure.ua*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено дослідженню теоретико-методичних аспектів аналізу експорту товарів і послуг у контексті регіонального розвитку. Запропоновано структурно-логічну схему аналізу експорту товарів і послуг. Проведено аналіз експорту Харківського регіону за географічною структурою, за товарами та за країнами. У цілому географічна структура експорту України показує переорієнтацію поставок до країн ЄС. Проаналізовано експорт послуг Харківської області за географічною структурою та за видами економічної діяльності. Визначено, що в експорті послуг Харківської області домінують консалтингові та комп'ютерні послуги. Для забезпечення ефективності експорту послуг необхідно проводити політику щодо збільшення їхніх обсягів шляхом розширення обсягів за іншими видами діяльності, такими як освітні, туристичні та ін. Проведено SWOT-аналіз експортного потенціалу Харківського регіону. Визначено ризики гальмування експортних потоків та стратегічні напрями поліпшення експортної діяльності в Харківській області.

Ключові слова: експорт, регіональний розвиток, Харківська область, експорт товарів, експорт послуг, SWOT-аналіз, експортний потенціал.

Полозова Т.В., Колупаєва І.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА ЭКСПОРТА ТОВАРОВ И УСЛУГ В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена исследованию теоретико-методических аспектов анализа экспорта товаров и услуг в контексте регионального развития. Предложена структурно-логическая схема анализа экспорта товаров и услуг. Проведен анализ экспорта Харьковского региона по географической структуре, по товарам и по странам. В целом географическая структура экспорта Украины показывает переориентацию поставок в страны ЕС. Проанализирован экспорт услуг Харьковской области по географической структуре и по видам экономической деятельности. Определено, что в экспорте услуг Харьковской области доминируют консалтинговые услуги и компьютерные услуги. Для обеспечения эффективности экспорта услуг необходимо проводить политику по увеличению их объемов путем расширения объемов по другим видам деятельности, таким как образовательные, туристические и другие. Проведен SWOT-анализ экспортного потенциала Харьковского региона. Определены риски сокращения экспортных потоков и стратегические направления улучшения экспортной деятельности в Харьковской области.

Ключевые слова: экспорт, региональное развитие, Харьковская область, экспорт товаров, экспорт услуг, SWOT-анализ, экспортный потенциал.

Polozova Tetiana, Kolupaieva Irina. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYSIS OF EXPORT OF GOODS AND SERVICES IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of theoretical and methodological aspects of the analysis of exports of goods and services in the context of regional development. The structural and logical scheme of the analysis of export of goods and services is offered. Export of the Kharkiv region was assessed by geographical structure, by goods and by countries. In general, the geographical structure of export Kharkiv region shows a reorientation of commodities to EU countries. The export of services of the Kharkiv region by geographical structure and by types of economic activity is analyzed. Kharkiv region has a developed and diversified economy. There are large enterprises of mechanical engineering, agricultural and food industries, energy, developed oil and gas complex in the region. The geopolitical situation, as well as the crisis caused by the COVID-19 pandemic, have significantly contributed to changes in the directions and instruments of the region's foreign policy. Based on this, it is possible to determine the objectives of the study, which is to analyze and evaluate the exports of the Kharkiv region in order to determine priorities to ensure its competitiveness. It is determined that the export of services of the Kharkiv region is dominated by services and computer services. To ensure the efficiency of exports of services, it is necessary to pursue a policy of increasing their volume by expanding the volume of other activities, such as education, tourism and others. A SWOT-analysis of exports of the Kharkiv region was conducted. The risks of slowing down export flows and strategic directions for improving the export activity of the Kharkiv region have been identified. Kharkiv region has enough competitive advantages in the development of export of commodities: natural resource potential, high quality and competitiveness of food industry and mechanical engineering, diversification of export flows by country, adaptation to European standards and quality requirements. Foreign economic entities are the most efficient part of business, and therefore deregulation and tax leverages are an important incentive to ensure favorable conditions for export flows. Given the high intellectual capital of the region, it is important to support the development of innovation through attracting investment in research and development, the introduction of public funding. Innovative products and services will help improve

the position of the region and the country at the global level and ensure the growth of exports. The imperfection of the institutional framework in the innovation sphere also affects Ukraine's ratings in the internationally competitive environment. Regulatory policy in the context of the region's exports should be comprehensive and balanced using determined instruments.

Keywords: export, regional development, Kharkiv region, export of goods, export of services, SWOT-analysis, export potential.

Постановка проблеми. Питання підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності будь-якої країни або регіону на сучасному етапі набуває все більшого значення. Це пов'язано з такими внутрішніми чинниками, як стан розвитку національної економіки, об'єктивний дисбаланс економічної структури, низька конкурентоспроможність національного виробництва, поступове зниження потенціалу науково-технічної галузі тощо. Актуальність цієї теми полягає у тому, що, незважаючи на негативні зміни у світовій економіці, викликані пандемією COVID-19, а також політичну ситуацію в країні, експортний потенціал завжди був і залишається важливою складовою частиною розвитку національної економіки та визначення позиції країни у світовому господарстві у цілому та регіону зокрема. Тому в умовах кризи, викликаній пандемією COVID-19, особливого значення набувають питання розроблення відповідного теоретико-методичного забезпечення, практичне використання якого дасть змогу визначити стратегічні напрями експортної діяльності в контексті регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методичних і практичних аспектів аналізу зовнішньої торгівлі та її ефективності присвячено наукові доробки широкого кола вчених. Науковою школою таких учених, як Р.В. Міхель [1], В.Г. Андрійчук, Є.І. Іванов [2], Т.О. Тохтаміш, О.А. Ягольницький, М.А. Овчиннікова [3] та ін., досліджено зовнішню торгівлю в умовах дії Угоди про асоціацію України та ЄС. Концепції, запропоновані такими вченими, як А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник [4; 5], Н.О. Іксарова [5], А.О. Задоя [6], Н.І. Дуляба, В.П. Далик [7] та ін., являють собою розроблення певних планів, дій та заходів, спрямованих на забезпечення ефективності зовнішньої торгівлі. Конкурентоспроможність експортоорієнтованих підгалузей харчової промисловості України досліджували такі автори, як Ю.В. Журавель [8], О.О. Мінакова [9] та ін. Проте неоднозначність думок і різноманітність теоретико-методичних підходів, що використовуються для дослідження даної проблематики, зумовлюють необхідність подальшого наукового пошуку.

Мета статті. Виходячи з актуальності даної проблеми, метою дослідження є подальший розвиток теоретико-методичних аспектів аналізу експорту товарів і послуг у контексті регіонального розвитку.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Економічний потенціал регіону визначає його внутрішні ресурси та ступінь їх інтеграції до світового господарства. Із пози-

цій системного підходу економічний потенціал регіону розглядається як система, що складається із сукупності елементів (підсистем), які взаємодіють між собою та іншими системами. Однією з найважливіших підсистем економічного потенціалу можна вважати експортний потенціал, у межах якого експорт товарів і послуг є одним з основних елементів, що впливає на регіональний розвиток. Об'єктивний аналіз експорту товарів і послуг може бути інформаційною базою, підґрунтям для розроблення стратегічних напрямів розвитку регіону.

Із метою вирішення цього завдання у дослідженні запропоновано структурно-логічну схему аналізу експорту товарів і послуг у контексті регіонального розвитку, яку наведено на рис. 1. Обов'язковим етапом при цьому є проведення SWOT-аналізу, який дасть змогу виявити слабкі та сильні сторони, загрози та можливості розвитку експортного потенціалу регіону.

Запропонований теоретико-методичний підхід використано для аналізу експорту товарів і послуг Харківської області, яка має розвинену та диверсифіковану економіку. У регіоні розташовано великі підприємства машинобудування, аграрної та харчової промисловості, енергетики, розвинений нафтогазовидобувний комплекс. Значні обсяги продукції в Харківській області експортуються. За результатами моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів у 2018 р. Харківська область посіла друге місце. Геополітична ситуація, а також криза, викликана пандемією COVID-19, суттєво сприяли зміні напрямів та інструментів зовнішньої політики регіону.

За даними Головного управління статистики у Харківській області [10] проаналізовано динаміку обсягів експорту товарів і послуг за 2010–2020 рр., що представлено на рис. 2.

За даними рис. 2 видно, що експорт товарів за 2014–2016 рр. має тенденцію до зниження, що викликано геополітичними процесами та проведенням АТО на Сході України. Найбільш стрімке зниження експорту, а саме на 27,98%, відбулося у 2016 р., що пов'язано з введенням санкцій на ввезення товарів до Росії, яка була для Харківського регіону основним стратегічним партнером у зовнішньоторговельних відносинах. Із 2017 р. ситуація щодо експорту покращилася, і з 2017 р. експорт набував поступового розвитку. Наступною загрозою для розвитку стала світова криза, викликана пандемією COVID-19. Як видно з рис. 2, у 2020 р. експортні операції збільшилися лише на 3,96% порівняно з попереднім періодом.

Що стосується експорту послуг, то він має аналогічну тенденцію. Із 2015 р. спостерігається тенденція до зниження, а з 2017 р. експорт послуг

Рис. 1. Структурно-логічна схема аналізу експорту товарів і послуг у контексті регіонального розвитку

Джерело: розроблено авторами

збільшується поступово до 2020 р. (12–14% приросту щороку). У 2020 р. збільшення експорту послуг відбулося лише на 3,93%.

Результати порівняння темпів росту експорту товарів і послуг Харківського регіону з показниками по країні представлено на рис. 3.

Дані рис. 3 свідчать про аналогічну тенденцію щодо експорту товарів і послуг як у Харківському регіоні, так і в Україні внаслідок зазначених ризиків, які одночасно впливають і на зовнішньоторговельну діяльність країни також. При цьому слід зазначити, що в 2020 р. показники експорту Харківського регіону мали більш позитивну тенденцію. Так, експорт Харківської

області збільшився у 2020 р. на 3,96%, тоді як у цілому по країні цей показник знизився на 10,63%, що свідчить про виважену політику місцевих органів влади та значний потенціал бізнесу та виробництва.

Щодо експорту послуг, то по Україні даний показник у 2019 р. стрімко збільшився на 34,9%, а в 2020 р. знизився на 26,28%. Приріст експорту послуг по Харківській області у 2019 та 2020 рр. становив 14,6% і 3,93% відповідно, що також є позитивною тенденцією.

Геополітичні процеси, що негативно вплинули на скорочення експорту Харківського регіону, сприяли зміні і стратегічних напря-

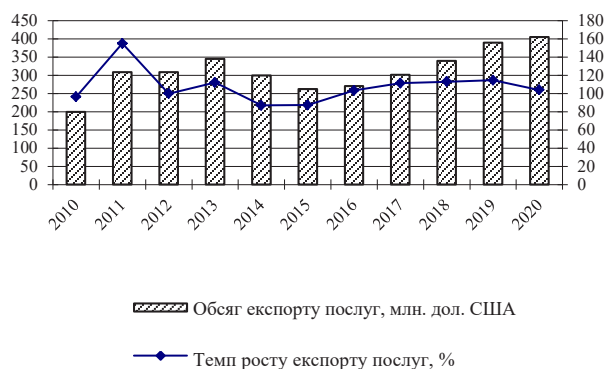
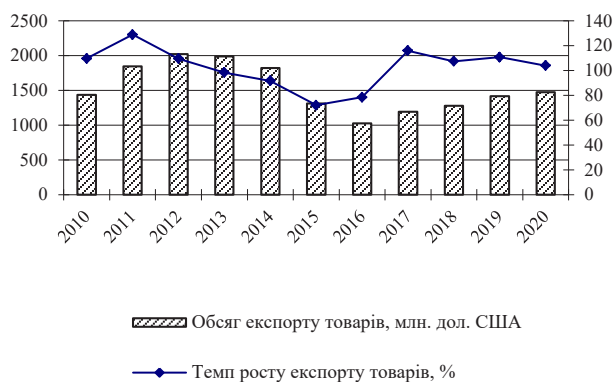

Рис. 2. Динаміка обсягів експорту товарів і послуг Харківської області

Джерело: побудовано авторами за даними [10]

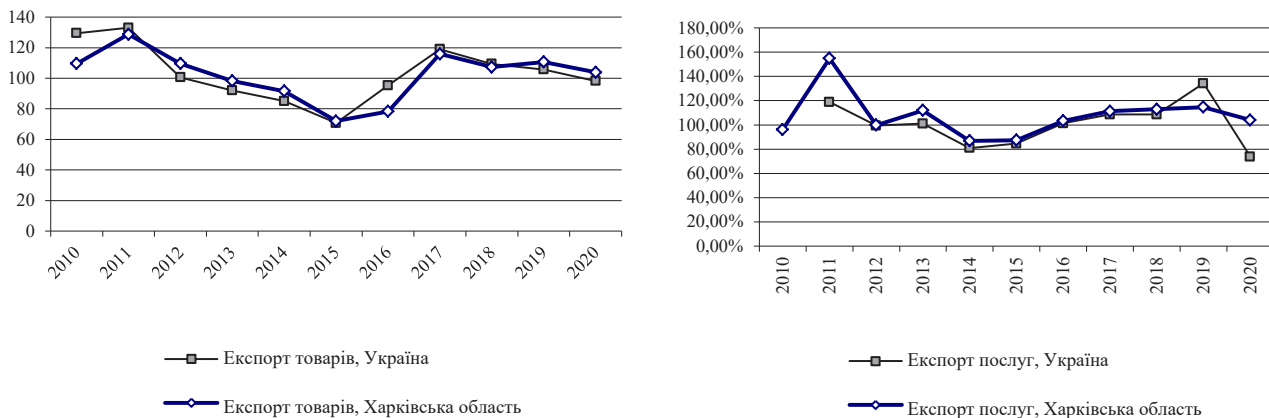

Рис. 3. Темпи росту експорту товарів і послуг України та Харківської області, %

Джерело: побудовано авторами за даними [10; 11]

мів щодо країн-партнерів. На рис. 4 представлено географічну структуру експорту товарів і послуг Харківської області до країн СНД та інших країн.

Дані, наведені на рис. 4, свідчать про те, що географічна структура експорту кардинально змінилася як за товарами, так і за послугами. Якщо у 2013 р. експорт товарів до країн СНД становив 66,2 %, то вже у 2018 р. – 39,96%; експорт послуг до країн СНД становив 49,8% та 12,63% у 2013 та 2018 рр. відповідно. Проте країни СНД усе ще залишаються стратегічними партнерами внаслідок історичних зв'язків, а також географічної приналежності територій.

Більш детально географічну структуру експорту Харківської області за товарами та послугами представлено в табл. 1.

Результати розрахунків, наведені в табл. 1, свідчать про зміни у структурі експорту Харківського регіону, а саме: збільшення питомої ваги експорту товарів до Європи майже у сім разів за період 2010–2020 рр., збільшення до країн Азії та Африки – у два рази.

Слід зазначити, що ефект від підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС став відчутним із 2014 р. і сприяв збільшенню експорту до європейських країн із Харківського регіону, що призвело до збільшення питомої ваги експорту до країн ЄС у два рази. Проте внаслідок геополітичної ситуації, яка склалася після 2014 р., кардинально було переглянуто напрями щодо стратегічних партнерів зовнішньої торгівлі Харківського регіону, унаслідок чого рівень експорту до європейських країн

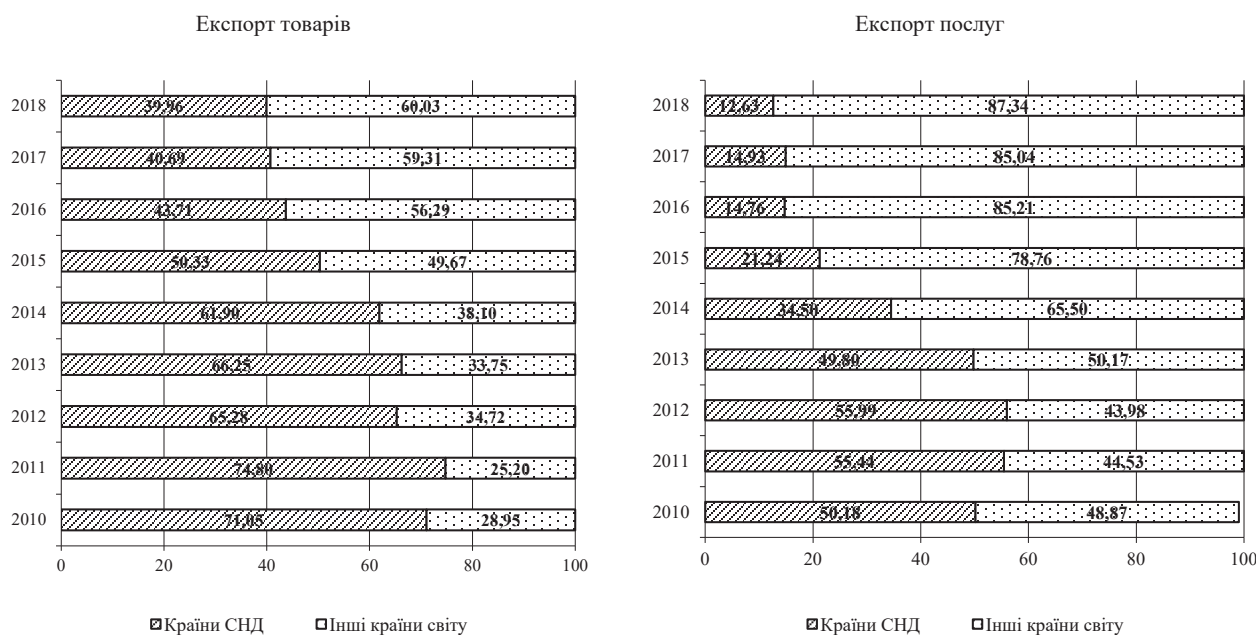

Рис. 4. Географічна структура експорту товарів і послуг Харківської області до країн СНД та інших країн

Джерело: побудовано авторами за даними [10]

Таблиця 1

Географічна структура експорту товарів і послуг Харківської області, %

Рік	Експорт товарів					Експорт послуг				
	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка
2010	7,09	6,71	14,86	4,47	2,48	20,77	19,52	14,45	2,71	10,89
2011	9,19	9,07	11,86	3,62	0,46	16,81	16,09	13,50	2,59	11,53
2012	13,22	14,15	13,83	6,92	0,67	15,16	13,79	12,79	4,41	11,52
2013	10,89	15,58	17,53	3,64	1,58	16,00	15,10	15,57	3,86	14,58
2014	14,61	16,59	15,78	5,92	1,67	17,42	17,18	21,09	3,84	22,92
2015	15,72	15,37	23,32	9,55	0,91	22,92	22,88	27,50	4,93	23,22
2016	20,14	19,39	25,27	9,13	1,56	23,63	23,37	30,14	5,29	26,07
2017	20,27	19,68	28,12	8,92	1,71	24,67	25,37	27,26	5,82	27,09
2018	24,86	23,57	24,98	7,96	1,96	30,17	30,76	24,67	4,95	27,38
2019	50,65	23,14	35,32	12,21	1,55	38,53	35,01	28,85	4,39	28,08
2020	49,12	24,67	37,77	10,96	1,82	39,42	35,42	26,57	3,91	29,98

Джерело: розраховано авторами за даними [10]

збільшився й у 2020 р. становив 24,67%, що удвічі більше, ніж у 2014 р. Також збільшення у структурі експорту товарів і послуг відбувається і по країнах Азії.

У структурі експорту послуг також спостерігається збільшення питомої ваги до країн ЄС та Азії. Експорт послуг до Африки та Америки має незначні зміни. Отже, скасування ввізного мита та запровадження безмитної тарифної квоти сприяло зростанню обсягів експорту до країн ЄС, що свідчить про те, що Європейський Союз є одним зі стратегічних партнерів у зовнішній торгівлі.

Таким чином, можна визначити позитивні тенденції щодо таких змін:

– упровадження європейських стандартів (вимоги до безпечності продукції в ЄС найсуво-

ріші, що сприяє забезпеченню якості й українських товарів);

– високий рівень конкуренції сприяє диверсифікації ринків збуту та розширенню товарної номенклатури;

– поліпшення іміджу та позицій регіону та країни у цілому на світовому ринку.

На рис. 5 та 6 представлено географічну структуру експорту товарів і послуг, де визначено країни з найбільшою часткою експорту.

Як видно з рис. 5, найбільша питома вага товарів Харківського регіону надходить до Російської Федерації, проте у 2020 р. це становило лише 15,91%, що менше, ніж у 2017 р. (25,74%). Серед країн-партнерів за експортом товарів Харківської області слід зазначити Єгипет

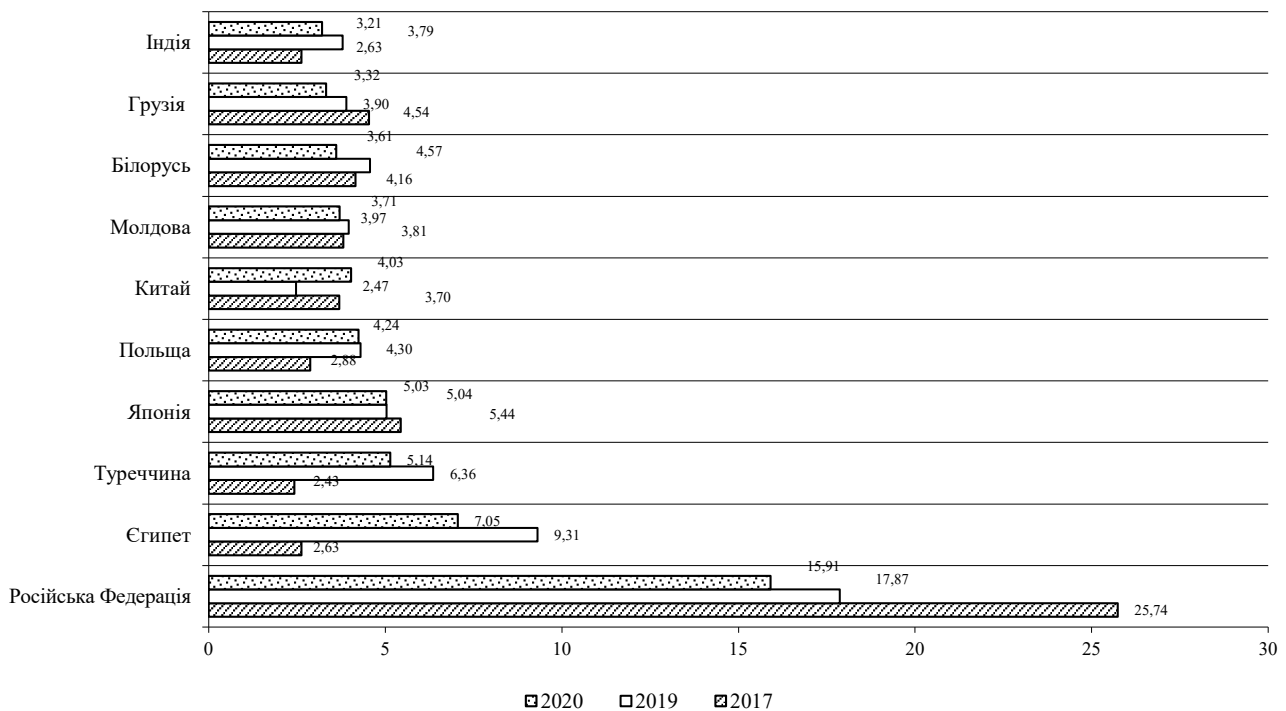

Рис. 5. Географічна структура експорту товарів Харківської області за країнами, %

Джерело: побудовано авторами за даними [10]

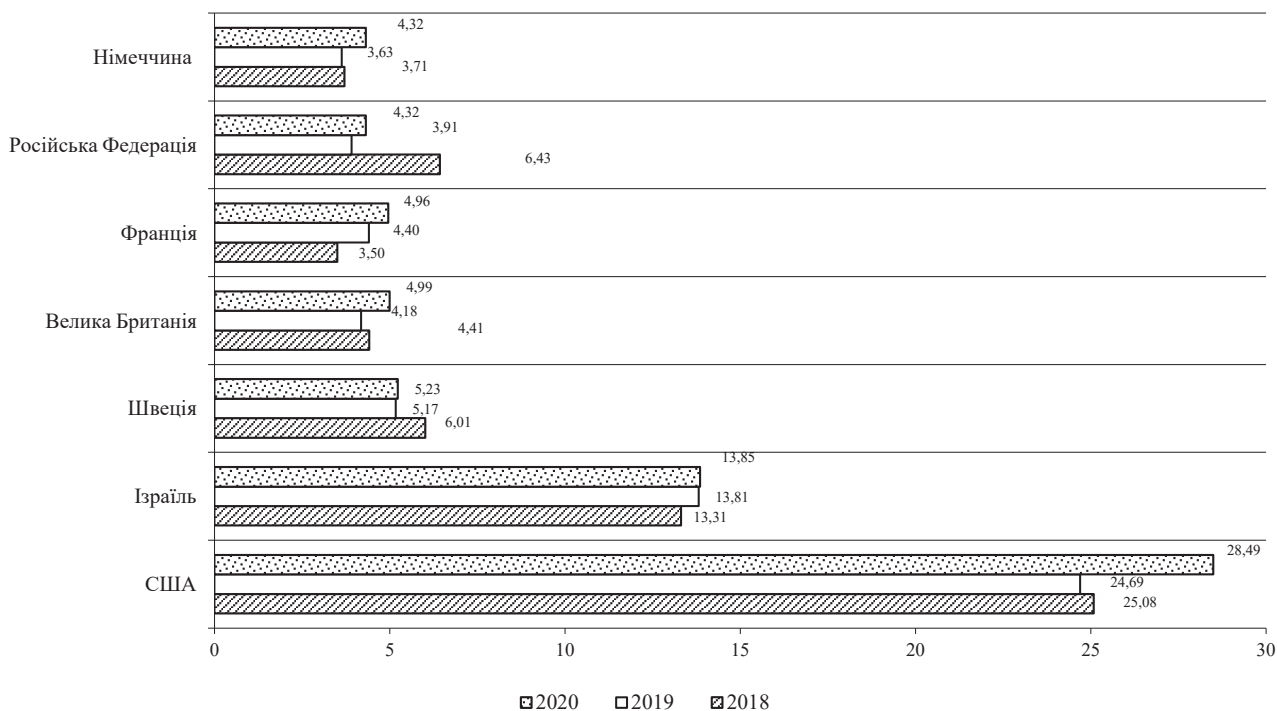

Рис. 6. Географічна структура експорту послуг Харківської області за країнами, %

Джерело: побудовано авторами за даними [10]

пет, Японію, Польщу, Туреччину, Китай, Молдову, Білорусь, Грузію, Індію, що свідчить про значну диверсифікацію. Зміни у пріоритетах зовнішньої політики України сприяли налагодженню тісних зв'язків із Польщею. Негативним для розвитку зовнішньої торгівлі з країнами ЄС є далеке розташування регіону від прикордонної території з Європою, що збільшує транспортні витрати та собівартість товарів.

Аналізуючи структуру експорту послуг Харківського регіону, можна констатувати незначні зміни. Найбільшим стратегічним партнером з експорту послуг Харківського регіону є США, переважно це комп'ютерні та інформаційні послуги. За кількістю ІТ-фахівців Харківський регіон значно перевищує інші ІТ-локації України, поступаючись лише Київському хабу [12]. Але слід зазначити і те, що в такій ситуації Україна втрачає позиції лідерства на світовому ринку ІТ-технологій, адже право власності на розроблений продукт належить іншим країнам і забезпечує імідж та високу позицію на світовій арені. Для підвищення рівня конкурентоспроможності регіону і країни у цілому слід упроваджувати виважену політику в галузі ІТ, яка б сприяла створенню власних програмних продуктів та сервісів для їх подальшої реалізації в інших країнах, що сприятиме збільшенню обсягів експорту та забезпечення високих позицій на світовому ринку.

Структуру експорту за товарами Харківського регіону представлено на рис. 7, де видно, що за 2019–2020 рр. вона майже не змінилася. Так, у 2020 р. найбільшу питому вагу в експорті займають

продукти рослинного походження (22,6%), готові харчові продукти (22%), машини, обладнання та механізми (17,1%), недорогоцінні метали та вироби з них (9,4%). У 2019 р. простежуються незначні зміни. Експорт має переважно сировинний характер, а частка високотехнологічного експорту має незначну питому вагу, що знижує ефективність експортного потенціалу та конкурентоспроможність регіону.

На рис. 8. представлено структуру послуг Харківського регіону за видами діяльності. У 2019 р. найбільшу питому вагу займають послуги у сфері комунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги (64,9%), професійні та консалтингові послуги (11,2%), транспортні послуги (5,5%). У 2020 р. спостерігається зростання питомої ваги комп'ютерних послуг до рівня 70,5% та консалтингових – до рівня 17,5%.

Результати проведеного SWOT-аналізу експортного потенціалу Харківської області дали змогу визначити сильні і слабкі сторони, окреслити можливості для розвитку експорту регіону, а також виявити загрози, які необхідно враховувати під час розроблення регуляторної політики, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності регіону (табл. 2).

Харківська область має достатньо конкурентних переваг у розвитку експортних поставок, це: природно-ресурсний потенціал, висока якість та конкурентоспроможність продукції харчової промисловості та машинобудування, диверсифікованість експортних потоків за країнами, адаптація до європейських стандартів та вимог до якості.

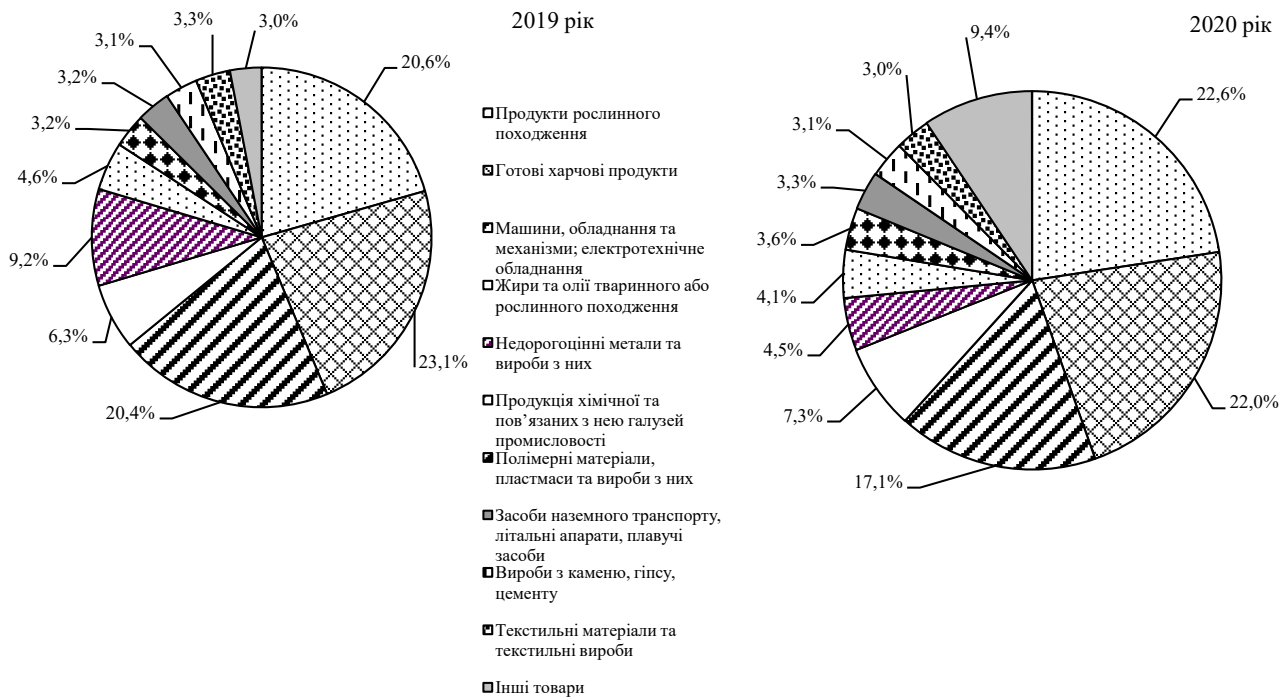

Рис. 7. Товарна структура експорту товарів Харківської області, %

Джерело: побудовано авторами за даними [10]

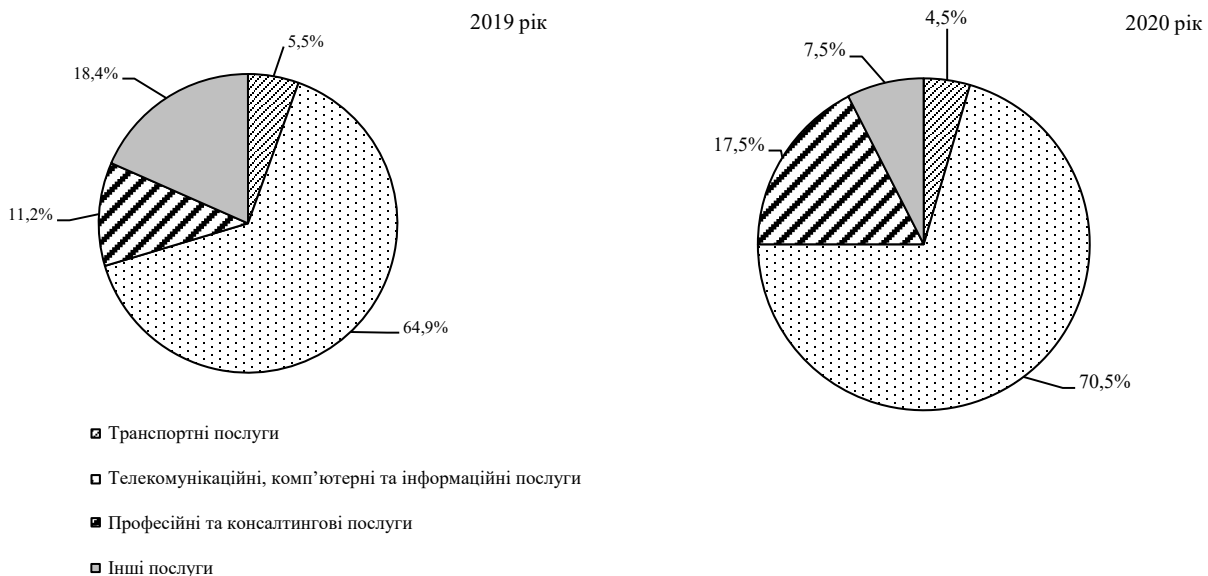

Рис. 8. Структура експорту послуг Харківської області за видами діяльності, %

Джерело: побудовано авторами за даними [10]

Регуляторна політика в контексті експорту регіону повинна бути комплексною та виваженою. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності – найефективніша частина бізнесу, а тому дерегуляція та податкові важелі є важливим стимулом для забезпечення сприятливих умов експортних потоків.

Ураховуючи високий інтелектуальний потенціал регіону, важливими є підтримка розвитку інновацій через залучення інвестицій у наукові розробки, упровадження механізму державного фінансування. Інноваційні продукти та послуги

сприятимуть поліпшенню позицій регіону та країни на світовому рівні та забезпечать зростання обсягів експорту. Недосконалість інституційних засад в інноваційній сфері впливає і на рейтинги України в міжнародному конкурентному середовищі [13]. Визначені у табл. 2 можливості для розвитку експорту Харківської області необхідно враховувати під час розроблення та реалізації регуляторної політики місцевих органів влади з використанням відповідного інструментарію [14].

Таблиця 2

SWOT-аналіз експортного потенціалу Харківської області

STRENGTHS (СИЛЬНІ СТОРОНИ)	WEAKNESSES (СЛАБКІ СТОРОНИ)
– адаптація до європейських стандартів та вимог до якості; – диверсифікація експорту за географічною структурою; – значний природно-ресурсний потенціал; – якість та конкурентоспроможність товарів харчової промисловості та машинобудування	– віддаленість регіону від кордонів з Європою; – обмежений перелік видів діяльності з експорту послуг; – експорт товарів має переважно сировинний характер; – недостатнє фінансування інноваційної діяльності
OPPORTUNITIES (МОЖЛИВОСТІ)	THREATS (ЗАГРОЗИ)
– підписання та реалізація угод між Україною та ЄС; – інтелектуальний капітал регіону; – високий імідж м. Харкова та високий рівень соціально-економічних показників порівняно з іншими регіонами	– високий рівень конкуренції на світовому ринку; – конфлікт на Сході України; – санкції щодо зовнішньої торгівлі; – криза, викликана пандемією COVID-19

Джерело: побудовано авторами

Висновки. Експортні торговельні потоки Харківської області сьогодні досить диверсифіковані за країнами. В експорті приваляють товари харчової промисловості та машинобудування. У цілому географічна структура експорту України показує переорієнтацію поставок до країн ЄС. В експорті послуг Харківської області домінують консалтингові та комп'ютерні послуги. Для забезпечення ефективності експорту послуг необхідно проводити політику щодо збільшення їх обсягів шляхом розширення обсягів за іншими видами діяльності, такими як освітні, туристичні та ін.

Результати проведеного SWOT-аналізу свідчать, що для забезпечення розвитку експортного потенціалу Харківської області та підвищення рівня її конкурентоспроможності у світовому просторі необхідним є використання конкурентних переваг і можливостей території, а також нівелювання ризиків, які гальмують експортні потоки.

Практичне використання запропонованого теоретико-методичного підходу до аналізу експорту товарів і послуг дасть змогу отримати інформацію для розроблення заходів щодо усунення загроз, мінімізації впливу негативних чинників та визначення напрямів розвитку регіону з урахуванням його конкурентних переваг.

Перспективою подальших досліджень є розроблення теоретико-методичного забезпечення оцінки впливу чинників на експорт товарів і послуг у контексті регіонального розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міхель Р.В. Аналіз зовнішньої торгівлі товарами областей Західного регіону в умовах дії ЗВТ між Україною та ЄС. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 3. С. 130–135.
2. Андрійчук В.Г., Іванов Є.І. Вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на митно-тарифне регулювання і зовнішньоторговельний режим сторін. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 3. С. 4–15.
3. Тохтамиш Т.О., Ягольницький О.А., Овчиннікова М.А. Теоретичні аспекти організації зовнішньої торгівлі України з країнами Європейського Союзу. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 2(64). С. 45–52.

4. Мазаракі А.А., Мельник Т.М. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі : монографія. Київ : КНТЕУ, 2010. 470 с.
5. Зовнішня торгівля України: XXI століття : монографія / А.А. Мазаракі та ін. ; за ред. А.А. Мазаракі ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ : КНТЕУ, 2016. 599 с.
6. Задою А.О. Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура і тенденції. *Академічний огляд*. 2016. № 2(45). С. 110–117.
7. Дуляба Н.І., Далик В.П. Розвиток зовнішньої торгівлі України в умовах глобальної нестабільності. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8358> DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.82 (дата звернення: 21.10.2021).
8. Журавель Ю.В. Стан та особливості розвитку харчової промисловості в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 197–203.
9. Мінакова О.О. Конкурентоспроможність експортоорієнтованих підгалузей харчової промисловості України. *Науковий вісник Херсонського університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 25. Ч. 1. С. 199–204.
10. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.10.2021).
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.org.ua> (дата звернення: 21.10.2021).
12. Кирій В.В., Зінченко М.Е., Шелефонтюк В.Р. Дослідження ІТ-галузі як важеля економічного розвитку країни і Харківського регіону. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 763–769.
13. Polozova T., Beliaeva V., Perepeliukova O. Study on the state of international competitive positions of Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 3(26). С. 97–104.
14. Колупаєва І.В. Інструментарій регуляторної політики держави. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 407–417.

REFERENCES:

1. Mihel' R.V. (2016) Analiz zovnishn'oi torgivli tovarami oblastej zahidnogo regionu v umovah dii ZVT mizh Ukrainoyu ta ES [Analysis of foreign trade in goods of the regions of the western region in terms of the FTA between Ukraine and the EU]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, vol. 3, pp. 130–135.
2. Andriichuk V.H., Ivanov Ye.I. (2014) Vplyv uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS na mytno-taryfne rehulivannia i zovnishnotorhovelnii rezhym storin [The impact of the Association Agreement between Ukraine and the EU on customs and tariff regulation and foreign trade regime of the parties]. *Foreign trade: economics, finance, law*, vol. 3, pp. 4–15.
3. Tokhtamysh T.O., Yaholnytskyi O.A., Ovchynnikova M.A. (2018) Teoretichni aspekty orhanizatsii zovnishnoi torhivli Ukrainy z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu [Theoretical aspects of the organization of foreign trade of Ukraine with the coun-

- tries of the European Union]. *Problems of system approach in economy*, vol. 2(64), pp. 45–52.
4. Mazaraki A.A., Melnyk T.M. (2010) Rehuliatorna polityka u sferi zovnishnoi torhivli [Regulatory policy in the field of foreign trade]. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)
 5. Mazaraki A.A., Melnyk T.M., Iksarova N.O. and others (2016) Zovnishnia torhivlia Ukrainy: XXI stolittia [Foreign trade of Ukraine: XXI century]. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)
 6. Zadoya A.O. (2016) Zovnishnia torhivlia Ukrainy: suchasni masshtaby, struktura i tendentsii [Foreign trade of Ukraine: modern scales, structure and tendencies]. *Academic Review*, no. 2(45), pp. 110–117.
 7. Duliaba N.I., Dalyk V.P. (2020) Rozvytok zovnishnoi torhivli Ukrainy v umovakh hlobalnoi nestabilnosti [Development of Ukraine's foreign trade in conditions of global instability]. *Efficient economy*, (electronic journal), no. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8358> DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.82 (accessed 21 October 2021).
 8. Zhuravel Yu.V. (2018) Stan ta osoblyvosti rozvytku kharchovoi promyslovosti v Ukraini [State and features of food industry development in Ukraine global and national economic problems]. *Global and national economic problems*, vol. 23, part 1, pp. 197–203.
 9. Minakova O.O. (2017) Konkurentospromozhnist eksportoorientovanykh pidhaluzei kharchovoi promyslovosti [Competitiveness of export-oriented subsectors of the food industry]. *Scientific Journal of Kherson University. Economic Sciences Series*, vol. 25, part 1, pp. 199–204.
 10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2021) Pokaznyk zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy [Indicator of foreign economic activity of Ukraine]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.
 11. Holovnoho upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti (2021) Pokaznyky zovnishnoekonomichnoi diialnosti Kharkivskioi oblasti [Indicators of foreign economic activity of Kharkiv region]. Kharkiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.
 12. Kyrii V.V., Zinchenko M.E., Shefontiuk V.R. (2018) Doslidzhennia IT-haluzi yak vazhelia ekonomichnoho rozvytku krainy i Kharkivskoho rehionu [Research of the IT industry as a lever of economic development of the country and the Kharkiv region]. *Economy and Society*, (electronic journal), vol. 19, pp. 763–769. Available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/19_ukr/116.pdf
 13. Polozova T., Beliavtseva V., Perepeliukova O. (2018) Study on the state of international competitive positions of Ukraine. *Collection of scientific works «Financial and credit activity: problems of theory and practice»*, no. 3(26), pp. 97–104.
 13. Kolupaieva I.V. (2014) Instrumentarii rehuliatornoj polityky derzhavy [Tools of regulatory policy of the state]. *Problems of economy*, no. 4, pp. 407–417.

*Стаття надійшла до редакції 01.11.2021.
The article was received 01 November 2021.*

СЕКЦІЯ 6 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-11

УДК 338.48(477)

Дубовіч І.А.

кандидат географічних наук,
доцент кафедри екологічної економіки та бізнесу
Національного лісотехнічного університету України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3719-7957>
E-mail: iondubovici@ukr.net

Фомічева Т.Є.

аспірант кафедри екологічної економіки та бізнесу
Національного лісотехнічного університету України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0269-538X>
E-mail: tatyana_fomicheva@ukr.net

Василишин Х.Р.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри екологічної економіки та бізнесу
Національного лісотехнічного університету України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2881-233X>
E-mail: kvasylshyn@nltu.edu.ua

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Із метою вивчення перспектив розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат проведено соціологічне опитування серед громадян України. Досліджено частку туристів, які відпочивали на цій території. Звернено увагу на сучасні проблеми та актуальність дослідження екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат. Здійснено порівняльну характеристику між масовим та екологічним туризмом. Розглянуто основні чинники, які перешкоджають розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат. Обґрунтовано, що успішному розвитку екологічного туризму сприятиме ефективне економіко-правове регулювання. Проведено оцінку рівня розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат за допомогою ідентифікації його сильних та слабких сторін, можливостей і загроз.

Ключові слова: екологічний туризм, масовий туризм, екотурист, території лісового фонду, екологічний добробут, Українські Карпати.

Дубович І.А., Фомічева Т.Є., Василишин Х.Р. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА НА ТЕРРИТОРИИ ЛЕСНОГО ФОНДА УКРАИНСКИХ КАРПАТ

С целью изучения перспектив развития экологического туризма на территории лесного фонда Украинских Карпат проведен социологический опрос среди граждан Украины. Исследована часть туристов, отдохнувших на этой территории. Обращено внимание на современные проблемы и актуальность исследования экологического туризма на территории лесного фонда Украинских Карпат. Проведена сравнительная характеристика между массовым и экологическим туризмом. Рассмотрены основные факторы, препятствующие развитию экологического туризма на территории лесного фонда Украинских Карпат. Обосновано, что успешному развитию экологического туризма будет способствовать эффективное экономико-правовое регулирование. Проведена оценка уровня развития экологического туризма на территории лесного фонда Украинских Карпат с помощью идентификации его сильных и слабых сторон, возможностей и угроз.

Ключевые слова: экологический туризм, массовый туризм, экотурист, территории лесного фонда, экологическое благосостояние, Украинские Карпаты.

Dubovich Ion, Fomicheva Tatyana, Vasylyshyn Khrystyna. CURRENT PROBLEMS AND PROSPECTS OF ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT ON THE TERRITORY OF THE UKRAINIAN CARPATHIANS FOREST FUND

In order to study current problems and prospects of the ecological tourism development on the territory of the Ukrainian Carpathians Forest fund, a sociological survey was conducted among Ukrainian citizens. The share of tourists who rested on this territory and are interested in traveling to nature protection sites in order to feel the aesthetics and cleanliness of these objects, get acquainted with local traditions and stay in the unchanging natural conditions of the Ukrainian Carpathians is studied. Attention is drawn to the current problems and relevance of the study of ecological tourism on the territory of the Ukrainian Carpathians Forest fund, since the forest plays a significant role in the development of this type of tourism. A comparative characterization is made between mass and ecological tourism, since mass tourism is considered as a more traditional form of tourism development, where short-term free market principles dominate, income maximization is paramount, and ecological tourism corresponds to the concept of sustainable development. The main factors that hinder the development of ecological tourism on the territory of the Ukrainian Carpathians Forest fund are considered. The key factors are the lack of information, ignorance of potential visitors

about the possibility of functioning of ecological tourism on the territory of the Ukrainian Carpathians Forest fund, illegal logging, fires, lack of proper infrastructure and the lack of a step-by-step education system in the sphere of tourist and recreational complex, the lack of specialized structures capable of organizing and coordinating the development of ecological tourism at the regional level. It is revealed that effective economic and legal regulation will contribute to the successful development of ecological tourism. The assessment of the level of ecological tourism development on the territory of the Ukrainian Carpathians Forest fund was carried out by identifying its strengths and weaknesses, opportunities and threats, as a result of which the main idea of ecological tourism was established: environmental protection, new sources of financing for the nature reserve fund, improving the ecological well-being of the population and developing society in accordance with the concept of sustainable development.

Keywords: ecological tourism, mass tourism, ecotourist, territories of forest fund, ecological well-being, the Ukrainian Carpathians.

Постановка проблеми. Одним із сучасних та пріоритетних видів туризму, який успішно розвивається і набуває активного поширення, є екологічний. Екологічний туризм є таким видом туризму, який можна успішно розвивати на території лісового фонду Українських Карпат. Вагому роль у розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат відіграє ліс. Відомо, що ліс виконує багато різноманітних функцій, що підтримують не лише здоров'я людини, а й забезпечують увесь процес життєдіяльності на планеті Земля. Здійснюючи екологічний туризм на території лісового фонду, людина використовує рекреаційну, оздоровчу та інші функції лісу. Окрім цього, екологічний туризм може мати позитивні наслідки шляхом зміни структури використання лісів з активної на пасивну форму, збільшення рівня доходів, що сприяє сталому розвитку економіки, передбачає участь місцевого населення у наданні послуг, створює економічні стимули для охорони довкілля. Таким чином, екологічний туризм із відповідальним ставленням до природи і незначним впливом на довкілля має перспективи для розвитку на території лісового фонду Українських Карпат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження у сфері розвитку екологічного туризму здійснюють вітчизняні та закордонні вчені. Вагомий внесок у розвиток теоретичної основи екологічного туризму зробив О. Дмитрук [3], який визначив принципи, функції та завдання екологічного туризму. Виявили проблемні питання розвитку цього виду туризму на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України В. Гетьман та Я. Олійник [4]. Соціокультурні засади становлення екологічного туризму та його роль у формуванні екологічної культури суспільства і форму долучення до природної та культурної спадщини проаналізувала Н. Шумлянська [5] та ін. Осмислення сучасних тенденцій розвитку екологічного туризму у світі та його вплив на природу відображено у працях закордонних учених, а саме: В. Voley [6], G. Green [6], J. Higham [7], A. Holden [8] та ін. Незважаючи на те що їхні наукові здобутки послужили теоретико-методологічною базою дослідження і дали змогу виявити додаткову низку питань у дослідженні екологічного туризму, питання сучасного стану та перспектив розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат сьогодні є недостатньо вивченими.

У статті вперше досліджено сучасні проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат за допомогою ідентифікації його сильних та слабких сторін, можливостей і загроз, а також ураховано думку громадян України шляхом соціологічного опитування.

Мета статті. Метою статті є науково-методичне дослідження сучасних проблем та перспектив розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат шляхом SWOT-аналізу.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Для вивчення сучасних проблем та перспектив розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат нами було проведено соціологічне опитування, яке проводилося впродовж 2020 р. за допомогою Інтернет-ресурсів. Відповіді були анонімними. Вибірка була репрезентативною. Переважно це були люди, які хочуть здійснювати подорож в Українські Карпати та мають певний досвід і розуміння екологічного туризму.

Усього було опитано 835 респондентів віком від 18 до 70 років, що проживають на території всіх регіонів України: Західного (65% опитаних), Південного (12%), Північного (11%), Східного (4%) та Центрального (8%), різних за віком та освітою (табл. 1). Із проведеного соціально-економічного дослідження випливає, що більшу частку опитаних громадян України цікавить екологічний туризм на території лісового фонду Українських Карпат, зокрема жителів Західного регіону. Мешканці інших регіонів України (Південного, Північного, Східного та Центрального) менш активні щодо розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат.

Із нашого дослідження випливає, що 66% респондентів здійснювали подорож на території лісового фонду Українських Карпат. Лише 34% опитаних не відпочивали в Українських Карпатах.

Окрему категорію територій лісового фонду становлять також деякі об'єкти природно-заповідного фонду, на території яких дозволена рекреаційна діяльність. Основну роль у рекреаційному плані відіграють власне ліси, які окрім безпосереднього впливу на здоров'я людини, мають також інші рекреаційні властивості. Унаслідок розвитку рекреації ліси, зберігаючи властивості продуцентів деревної сировини і побічних продуктів, набувають нових

Таблиця 1

Загальна інформація про респондентів

№ з/п	Інформація про респондентів		% від загальної кількості респондентів
1	Стать	чоловіча	49,2
		жіноча	50,8
2	Вік	18-25 років	15,7
		26-35 років	32,2
		36-45 років	30,9
		46-59 років	19,1
		більше 60	2,1
3	Освіта	середня	2,6
		середня спеціальна	28,1
		незакінчена вища	21,7
		вища	47,7
4	Місце проживання	місто	50,4
		селище міського типу	26,3
		село	23,3
5	Середньомісячний дохід сім'ї на одну людину (станом на серпень 2020 р.)	до 5000 грн	3,8
		5000-7000 грн	49,8
		7000-10000 грн	27,7
		понад 10000 грн	18,7

властивостей продуцента рекреаційних послуг, тобто перетворюються на соціально-економічну категорію, пов'язану зі створенням рекреаційних благ [2, с. 172]. Окрім цього, подорож у природоохоронні об'єкти (національні природні парки, рекреаційні зони, ботанічні сади тощо) здійснювали 74% респондентів, 26% таку подорож не здійснювали. Такий показник свідчить про те, що туристи зацікавлені в подорожах до природоохоронних об'єктів, щоб відчувати естетичність та чистоту цих об'єктів, ознайомитися з місцевими традиціями та побувати в незмінних природних умовах Українських Карпат.

Оскільки об'єктом проведеного нами дослідження були території лісового фонду Українських Карпат, то було запропоновано такі основні національні природні парки (НПП), які знаходяться на цій території: Сколівські Бескиди (відсоток відвідуваності 20,5%), Карпатський (15,95%), Синевир (17,77%), Вижницький (4,78%), Ужанський (5,69%), Гуцульщина (9,79%), Верховинський (13,67%) та інші НПП (5,24%). Деяка частка (5,24%) респондентів зазначила інші природоохоронні місця, де вони відпочивали, а саме: НПП «Джарилгацький», НПП «Слобожанський», НПП «Цуманська пуца», НПП «Подільські Товтри», НПП «Хотинський», НПП «Бузький Гард», НПП «Тузовські лимани», НПП «Дністровський каньйон», НПП «Меотида», НПП «Нижньосульський», НПП «Олешківські піски», НПП «Голосіївський» та ін.

Нині значна кількість туристичних об'єктів на території лісового фонду Українських Карпат не відповідає екологічним нормам та стандартам. У зв'язку із цим 95,3% респондентів вважають, що розвиток цих туристичних об'єктів має відповідати концепції сталого розвитку. При

цьому є й така частка опитаних (4,7%), яка вважає, що розвиток туристичних об'єктів на території лісового фонду Українських Карпат має бути інтенсивним, не слід звертати увагу на стан природного середовища. Із нашого дослідження випливає, що масовий туризм має негативний вплив на лісову екосистему Українських Карпат (так вважають 88,5% респондентів). Масовий туризм розглядається як більш традиційна форма розвитку туризму, де домінують короткострокові принципи вільного ринку, а максимізація доходів є першорядною [7, с. 204]. Відмінності між масовим туризмом та екологічним туризмом наведено в табл. 2.

Екологічний туризм має базуватися на чітких нормах та правилах. Туроператор, який здійснює екологічний туризм на території лісового фонду, повинен проходити систему обов'язкової сертифікації. Сертифікація є способом державного регулювання туристичної діяльності. Сертифікація – процедура, за допомогою якої документально засвідчується відповідність об'єкта сертифікації вимогам, установленим законодавством [1, с. 163]. Слід зазначити, що 71,5% опитаних респондентів вважають, що туроператор, який здійснює екологічний туризм на території лісового фонду, має проходити систему сертифікації. Підсумком сертифікації є одержання сертифіката про відповідність рівню безпеки наданих послуг – це одна з ключових умов розвитку екологічного туризму.

Відомо, що розвиток екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат не є домінуючим над іншими видами туризму. Сьогодні цей вид туризму знаходиться на початковому етапі. На думку респондентів, основними причинами, які перешкоджають розвитку екологічного туризму на тери-

Таблиця 2

Порівняльна таблиця масового та екологічного туризму

Характеристика масового туризму	Характеристика екологічного туризму
Великі групи відвідувачів	Невеликі групи відвідувачів
Загальна туристична маркетингова діяльність	Екомаркетингова діяльність
Вплив на природне середовище	Мінімальний вплив на природне середовище
Управління на основі макроекономічних принципів	Управління на основі місцевих принципів сталого розвитку
Анонімні стосунки між відвідувачами та місцевою громадою	Персоналізовані відносини між відвідувачами та місцевою громадою
Загальні цілі розвитку	Цілі місцевого розвитку
Відсутність процесу навчання та виховання відповідної еколого-економічної компетентності	Наявність процесу навчання та виховання відповідної еколого-економічної компетентності
Інтенсивний розвиток туристичних об'єктів	Збалансований розвиток туристичних об'єктів

торії лісового фонду Українських Карпат, є: відсутність інформації, незнання потенційних відвідувачів про можливості функціонування екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат (42,8%); відсутність ефективного економіко-правового регулювання (27,6%); відсутність належної інфраструктури (18,7%); висока вартість відпочинку (10,1%); інші чинники (0,9%). Окрім цього, до таких причин належать низька кваліфікація кадрів унаслідок відсутності ступеневої системи освіти у сфері туристично-рекреаційного комплексу, відсутність спеціалізованих структур, здатних організувати і координувати процес розвитку екологічного туризму на регіональному рівні. Значна увага у навчанні персоналу має бути присвячена екологічній освіті. Однією з головних статей доходів має стати дохід від рекреаційно-туристичної діяльності та розвитку екологічного туризму. Відсутність у туристів сучасної інформації про можливості розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат можна вирішити створенням сучасної повноцінної інформаційної бази про важливі і цікаві об'єкти екологічного туризму, доступні екологічні маршрути, туристично-рекреаційні послуги у вигляді Інтернет-порталів, сайтів тощо.

На нашу думку, належна побудова організаційно-економічного механізму розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат сприятиме ефективному його функціонуванню. Ураховуючи розвиток екологічного туризму в усьому світі та його альтернативу масовому туризму, проведене нами дослідження показало, що 70% респондентів вважають, що цей вид туризму зможе стати домінуючим видом туризму на території лісового фонду Українських Карпат. Респонденти вважають, що основними чинниками, що сприятимуть успішному розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат, є: 1) ефективне економіко-правове регулювання екологічного туризму (30% опитаних); 2) облаштування спеціальних рекреаційних зон на території лісового фонду (26%); 3) будівництво екотуристичних комплексів, які дотримуватимуться спеціальних правил та інструкцій

(19%); 4) запровадження обов'язкової сертифікації та акредитації туроператорів, які здійснюють екологічний туризм (19%).

Отже, успішному розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат сприятиме ефективне економіко-правове регулювання екологічного туризму. Поряд із цим 75,3% респондентів вважають, що необхідно прийняти Закон України «Про екологічний туризм».

Учасниками екологічного туризму є також місцеві жителі, які отримують від нього найбільші соціальні та економічні вигоди (робочі місця, підтримка, відродження та здійснення місцевих ритуалів та фестивалів, обсяг товарів, що надходять із місцевих джерел, доходи, зменшення бідності, зростання добробуту та ін.) [9]. Природна краса, історична та культурна привабливість пропонують місцевим жителям екологічний шлях розвитку територій лісового фонду [6]. Для того щоб місцеві жителі отримали максимальну користь від розвитку екологічного туризму на території лісового фонду в Українських Карпатах, необхідно залучити фінансові кошти у вигляді грантів або інвестицій (29% опитаних респондентів) та створити етнографічний комплекс (28%), де місцеві жителі зможуть показувати еко туристам традиційні заняття, промисли, костюми та ін. Також необхідно організувати інформування місцевих жителів про всі заходи розвитку екологічного туризму (реклама та поліпшення інформаційних ресурсів, так вважають 16% опитаних респондентів) та вирішити проблеми інфраструктури в результаті будівництва екотуристичного комплексу (15%).

Розвиток екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат є одним із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку цих територій. Екологічний туризм – провідний спосіб для країн, що розвиваються, отримувати дохід, зберігаючи ліси та інші природні ресурси [10]. Еко туристи бажають побачити та використовувати природну красу країни. Гроші, що витрачаються безпосередньо на місцеву економіку, допомагають надати грошову підтримку для збереження лісу. Місцеве населення разом з урядом розумі-

Таблиця 3

**SWOT-аналіз перспектив розвитку екологічного туризму
на території лісового фонду Українських Карпат**

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – природні та змішані ліси, що містять багате біорізноманіття; – унікальні природні ресурси; – вигідне географічне розташування; – сприятливі кліматичні умови; – зацікавленість місцевого населення розвивати екологічний туризм; – досить добре збережена історична спадщина в регіоні Українських Карпат; – культурний потенціал, який базується на багатій історичній спадщині; – добре налагоджене транспортне сполучення; – автентична та багата культурна структура в лісистій місцевості; – привабливі та особливі рослинні види; – відповідне місце розташування; – добрі умови для внутрішніх інвестицій – сприятливі умови для зовнішніх інвестицій 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність належної стратегії розвитку екологічного туризму в регіоні Українських Карпат; – відсутність ефективного економіко-правового регулювання; – недостатньо розвинена інфраструктура, яка б сприяла розвитку екологічного туризму; – відсутність належного сервісу екологічного туризму; – низький рівень забезпечення інформації про можливості розвитку екологічного туризму; – низький рівень екологічної освіти; – низький рівень знань про екологічний туризм серед населення і неналежна реклама; – низьке інвестування в екологічний туризм; – проблеми щодо використання територій лісового фонду; – низька співпраця між туристичними агенціями та розпорядниками лісових ресурсів; – відсутність критеріїв та показників планування екологічного туризму щодо його соціальних, культурних та екологічних аспектів; – низький інтерес до вдосконалення моделей прийняття рішень щодо планування екологічного туризму; – низька підтримка проектів екологічного туризму на місцевому та урядовому рівнях; – відсутність стандартизації та сертифікації туроператорів, що здійснюють екологічний туризм на територіях лісового фонду
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – формування культури екологічного туризму; – розвиток системи моніторингу навколишнього природного середовища; – підвищення якості та мобільності трудових ресурсів; – розроблення спільних проектів у рамках міжнародної співпраці; – отримання ринкових вигід; – отримання неринкових вигід; – зростання ринку екологічного туризму та приріст ВВП країни; – збереження територій лісового фонду; – збільшення робочих місць для місцевого населення; – нові джерела фінансування заповідних територій; – довгострокові рішення питань бідності 	<ul style="list-style-type: none"> – погіршення стану навколишнього природного середовища внаслідок збільшення рекреаційного навантаження; – домінування поїздок, не пов'язаних з екологічним туризмом; – конкуренція інших видів туризму; – часткова втрата історичних пам'яток культури; – зменшення кількості відвідувачів, яких неправильно спрямовують та не контролюють заповідні території; – незаконна торгівля ендемічними видами у результаті неправильно спланованих та організованих екотурів, деградації природних ресурсів та місцевих культур; – трансформація екологічного туризму від діяльності «дружби до природи» до нового продукту для ринку; – нестабільність національного ринку щодо екологічного туризму та макроекономічних ризиків; – незаконні рубки, пожежі

ють важливість збереження лісу. І багато туристів готові платити безпосередньо за збереження у вигляді плати за вхід у парки та пожертв [7].

На основі нашого дослідження виявлено перспективи та проблеми розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат за допомогою ідентифікації його сильних та слабких сторін, можливостей і загроз (табл. 3). Із цією метою нами було проведено SWOT-аналіз (*STRENGTHS* – сильні сторони, *WEAKNESSES* – слабкі сторони, *OPPORTUNITIES* – можливості і *THREAT* – загрози).

На підставі SWOT-аналізу можна сформулювати мету розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат. Результатом досягнення цієї мети буде підвищення привабливості екологічного туризму, збереження біологічної різноманітності та багатства культурної спадщини у регіоні Українських Карпат, поліпшення добробуту місце-

вого населення, розвиток та сертифікація управління екологічним туризмом для моніторингу та оцінки, для яких потрібні чіткі, правильні і точні критерії та показники. Окрім цього, необхідні екологічна освіта та інтерпретація усіх сторін, які беруть участь у цьому процесі, фінансова підтримка інвесторів і прийняття відповідних нормативно-правових документів [8]. Головне – розробити цілий комплекс різних заходів для повноцінного його функціонування. Таким чином, основна ідея екологічного туризму – це насамперед охорона довкілля, підвищення екологічного добробуту населення та розвиток суспільства відповідно до концепції сталого розвитку.

Висновки. Із проведеного дослідження та аналізування потенціалу розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат випливає, що цей вид туризму має сприятливі умови для розвитку. Це пов'язано з тим, що території лісового фонду Українських

Карпат мають унікальні природні та кліматичні ресурси, унікальні ліси та вигідне географічне розташування. Порівняно з масовим туризмом екологічний туризм базується на збалансованому розвитку туристичних об'єктів та має мінімальний вплив на довкілля, тому його доцільного розвивати, насамперед, на території лісового фонду Українських Карпат. Екологічний туризм змінює структуру використання лісів з активної на пасивну форму, збільшення рівня доходів та зменшення незаконної експлуатації. Природна краса, історична та культурна привабливість пропонують місцевим жителям соціальні та економічні вигоди, а також екологічний шлях розвитку територій лісового фонду. Відсутність економіко-правового регулювання та належної стратегії розвитку екологічного туризму в регіоні Українських Карпат створює певні проблеми щодо його ефективного функціонування та впровадження. Таким чином, розвиток екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат має бути одним із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку цих територій.

Дослідження створює перспективи для подальшого розроблення та напрацювання, а саме побудови організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галасюк С.С. Стандартизація, сертифікація туристичних послуг та ліцензування туристичної діяльності : навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2011. 234 с.
2. Дейнека А.М., Копач М.І. Проблеми і перспективи рекреаційного використання лісів Львівської області. *Регіональна економіка*. 2001. № 2. С. 171–175.
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу : навчальний посібник ; 2-е вид., перероб і доп. Київ : Альтерпрес, 2004. 192 с.
4. Олійник Я.В., Гетьман В.І. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2002. Вип. 48. С. 5–11.
5. Шумлянська Н.В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини. *Культура України*. 2014. Вип. 47. С. 108–115.
6. Boley B.B., & Green, G.T. Ecotourism and natural resource conservation: the «potential» for a sustainable symbiotic relationship. *Journal of Ecotourism*. 2016. № 15(1). P. 36–50.
7. Higham J. Critical Issues in Ecotourism: Understanding a Complex Tourism Phenomenon: Routledge, Social Science, 2007. 439 p.
8. Holden A. Environment and tourism (second edition). Abingdon : Routledge, 2007. 296 p. URL: <https://www.amazon.co.uk/Environment-Tourism-Routledge-Introductions-Society/dp/0415399556> (дата звернення: 19.06.2021).
9. TIES (The International Ecotourism Society). What is ecotourism? URL: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (дата звернення: 11.06.2021).
10. UNWTO Tourism data dashboard. URL: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard> (дата звернення: 18.06.2021).

REFERENCES:

1. Boley B.B., Green G.T. (2016) Ecotourism and natural resource conservation: the "potential" for a sustainable symbiotic relationship. *Journal of Ecotourism*, vol. 15(1), p. 36–50.
2. Deineka A.M., Kopach M.I. (2001) Problemy i perspektyvy rekreatsiinoho vykorystannia lisiv Lvivskoi oblasti [Problems and prospects of recreational use of forests of Lviv region]. *Regional economy*, no. 2. pp.171–175. (in Ukrainian)
3. Dmytruk O.Yu. (2004) Ekolohichni turizm: Suchasni kontseptsii menedzhmentu i marketynhu [Ecotourism: Modern concepts of management and marketing. Tutorial]. 2nd ed., Revised and supplemented. Kyiv: "Alterpress", 192 p. (in Ukrainian)
4. Halasiuk S.S. (2011) Standartyzatsiia, sertyfikatsiia turystrychnykh posluh ta litsenzuvannia turystrychnoi diialnosti [Standardization, certification of tourist services and licensing of tourist activity: tutorial]. Odessa: Astroprint, pp. 163–164. (in Ukrainian)
5. Higham J. (2007) Critical Issues in Ecotourism: Understanding a Complex Tourism Phenomenon: Routledge, Social Science, 439 p. Available at: https://books.google.com.ua/books/about/Critical_Issues_in_Ecotourism.html?id=WXLQaR9KM6UC&redir_esc=y (accessed 15 September 2021).
6. Holden A. (2007) Environment and tourism (second edition). Abingdon: Routledge, 296 p. Available at: <https://www.amazon.co.uk/Environment-Tourism-Routledge-Introductions-Society/dp/0415399556> (accessed 19 June 2021).
7. Oliinyk Ya.V., Hetman V.I. (2002) Ekolohichni turizm na terenakh natsionalnykh pryrodnykh parkiv i biosfernykh zapovidnykiv Ukrainy v mizhnarodnyi rik ekoturizmu ta hir [Ecological tourism in the territories of national natural parks and biosphere reserves of Ukraine in the international year of ecotourism and mountains]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geography*. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Center, vol. 48, pp. 5–11. (in Ukrainian)
8. Shumlianska N.V. (2014) Ekoturizm yak forma doluchennia do pryrodnoi ta kulturnoi spadshchyny [Ecotourism as a form of joining the natural and cultural heritage]. *Culture of Ukraine*, vol. 47, pp. 108–115. (in Ukrainian)
9. TIES (The International Ecotourism Society). *What is ecotourism?* Available at: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (accessed 11 August 2021).
10. UNWTO Tourism data dashboard. Available at: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard> (accessed 18 June 2021).

Стаття надійшла до редакції 11.11.2021.
The article was received 11 November 2021.

СЕКЦІЯ 7 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-12

УДК 336.744

Гонак І.М.
кандидат економічних наук,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7427-1415>
E-mail: gogrya@gmail.com

РИЗИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТНОГО БІЗНЕСУ

Статтю присвячено дослідженню ризиків, які супроводжують діяльність ринку криптовалют, як майнінгу, так і трейдингу. Охарактеризовано ризики, з якими пов'язане функціонування ринку криптовалют, і такими ризиками є: відсутність правового регулювання та страхування власників криптогаманців; використання шкідливих програм та здійснення хакерських атак на криптогаманці і біржі криптовалют; утрата активів, розміщених на рахунках криптовалютних бірж, у разі банкрутства чи закриття цих бірж; утрата паролів від криптогаманця чи втрата секретного персонального PIN-коду, що є ключем доступу до коштів, розміщених на криптогаманці на біржі; помилкова транзакція (через помилку на одну цифру чи букву) під час переказу з одного криптогаманця до іншого (також під час переказу грошових коштів із криптогаманця на банківську картку можлива помилка на одну чи кілька цифр, і кошти будуть переказані не тому адресанту, якому вони передбачалися); значна волатильність вартості криптовалют. Виявлено, що функціонування ринку криптовалют пов'язане з ризиками для національної економіки: монетарної політики, фінансової стабільності, інвестиційної та банківської діяльності. Доведено, що активна діяльність економічного суб'єкта, пов'язана з майнінгом, торгівлею, інвестуванням чи іншою економічною діяльністю на ринку криптовалют, вимагає значної теоретичної і практичної підготовки особи через імовірність утратити заощадження, вкладені у криптоферми чи інвестиції.

Ключові слова: ризик, криптовалюта, крипторини, криптомонета, криптогаманець, Bitcoin, Ethereum, хакерська атака.

Гонак І.М. РИСКИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КРИПТОВАЛЮТНОГО БИЗНЕСА

Статья посвящена исследованию рисков, сопровождающих деятельность рынка криптовалют, как майнинга, так и трейдинга. Охарактеризованы риски, которыми сопровождается функционирование рынка криптовалют, и такими рисками являются: отсутствие правового регулирования и страхования владельцев криптокошельков; использование вредоносных программ и осуществление хакерских атак на криптокошельки и биржи криптовалют; потеря активов, размещенных на счетах криптовалютных бирж, при банкротстве или закрытии этих бирж; потеря пароля от криптокошелька или потеря секретного персонального PIN-кода, который является ключом доступа к средствам, размещенным на криптокошельке на бирже; ложная транзакция (из-за ошибки на одну цифру или букву) при переводе с одного криптокошелька на другой (также при переводе денежных средств с криптокошелька на банковскую карточку возможна ошибка на одну или несколько цифр, и средства будут переведены не тому адресанту, которому они предусматривались); значительная волатильность стоимости криптовалют. Выявлено, что функционирование рынка криптовалют связано с рисками для национальной экономики: монетарной политики, финансовой стабильности, инвестиционной и банковской деятельности. Доказано, что активная деятельность экономического субъекта, связанная с майнингом, торговлей, инвестированием или другой экономической деятельностью на рынке криптовалют, требует значительной теоретической и практической подготовки лица из-за вероятности потерять сбережения, вложенные в криптофермы или инвестиции.

Ключевые слова: риск, криптовалюта, крипторынок, криптомонета, криптокошелек, Bitcoin, Ethereum, хакерская атака.

Honak Ihor. THE RISKS OF OPERATING A CRYPTOCURRENCY BUSINESS

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the risks that accompany the activities of economic actors in the cryptocurrency market (both mining and trading) at the micro- and macro-economic level at the beginning of the third decade of the XXI century. The risks associated with the functioning of economic entities in the market of cryptocurrency coins and such risks are the following: lack of legal regulation on the cryptocurrency market and insurance of owners of assets stored on crypto wallets; use of malware in order to access assets rotating on the cryptocurrency market; hacking attacks on cryptocurrency wallets and exchanges in order to steal cryptoassets; loss of assets deposited into accounts of cryptocurrency exchanges in case of bankruptcy or closure of these exchanges; loss of the password used to access the crypto wallet; loss of a secret personal PIN code, which is the key to access funds deposited into the crypto wallet at the exchange and used to transfer assets (cryptocurrencies or fiat currencies) to other crypto wallets or a bank card; erroneous transaction due to one number or letter mistake when transferring from one crypto wallet to another or error (when entering bank card number), when transferring funds from crypto wallet to bank card, a mistake of one or more numbers is possible and funds will be transferred to the wrong addressee, in both cases it is impossible to cancel the transaction and funds are lost irrevocably; significant volatility in the value of cryptocurrencies, because of which an investor can go bankrupt. It was revealed that the functioning of the cryptocurrency market is also associated with risks to the national economy and security: monetary policy (reduction of control over monetary circulation due to the replacement of national fiat currency with cryptocurrency coins and the loss of the central bank monopoly on the emission of money and reducing the country's income from seigniorage due to mining cryptocurrencies), financial stability (because of the threat of the outflow of deposits from the banking system and replacing them with investments in cryptocurrencies, the possibility of replacing traditional banking, as well as the possibility of avoiding taxation and shadowing the economy) and national security. It has been proven that the intensive activity of an economic entity associated with mining, trading, investing or other economic activities in the cryptocurrency market requires significant theoretical and practical training of the individual and patience and faith in the future of cryptocurrency market activity because of the probability of losing savings invested in cryptocurrencies or investments.

Keywords: risk, cryptocurrency, cryptocurrency market, crypto coin, crypto wallet, Bitcoin, Ethereum, cyberattack.

Постановка проблеми. Криптовалюти на початку третьої десятиліття ХХІ ст. зайняли чільне місце у світовій та національній фінансово-економічній системі у цілому та особистих фінансах громадян зокрема.

В Україні криптовалютний ринок розвивається швидкими темпами, а країна, згідно з Глобальним індексом прийняття криптовалют (The 2020 Global Crypto Adoption Index), є першою у світі серед понад півтори сотні країн за загальною криптовалютною активністю [1].

Проте використання криптовалют в особистих фінансах супроводжується зменшенням фінансово-інвестиційної безпеки та зростанням не тільки прибутковості, а й ризиковості інвестиційного портфеля домогосподарств.

У цих умовах значні ризики під час використання криптовалют в економічній діяльності економічного суб'єкта вимагають значного додаткового «інвестування» особистого часу і ресурсів у забезпечення власної фінансово-економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей ризиків функціонування криптовалютного ринку присвятила свої роботи значна кількість науковців. Окремі аспекти ризиків функціонування ринку криптовалют розглянуто у працях таких науковців, як: Т.О. Банторіна, О.А. Лівандовська [3], М.А. Ребрик [4], О.П. Пуцентейло [5], З.П. Двурліт, Х.С. Передало [13], О.В. Несен, К.А. Цірук [14] та ін.

Аналізуючи наукові праці вчених щодо ризиків функціонування криптовалютного ринку, слід зазначити, що дослідження цієї тематики не можна назвати вичерпними і тема потребує подальшого опрацювання.

Мета статті. Основною метою статті є опрацювання теоретичних і практичних аспектів ризиків, що супроводжують діяльність економічних суб'єктів на ринку криптовалют.

Вклад матеріалу дослідження та його основні результати. Розширення сфери використання криптовалют, яке ми маємо можливість спостерігати у другій та на початку третьої декади ХХІ ст., зумовлює зростання кількості та масштабів ризиків негативних подій, які можуть супроводжувати діяльність економічних суб'єктів на криптовалютному ринку як на мікро-, так і на макрорівні.

На ринку криптовалют спостерігаються такі ризики:

– *відсутність правового регулювання* обмежує сферу використання криптовалют через неможливість сплачувати податки криптовалютами у більшості країн (проте у Сальвадорі вже є така можливість [2]). У Японії та Швейцарії використання криптовалютних монет дозволено законом: їх офіційно прирівняли до іноземних валют, і економічні суб'єкти отримали право розраховуватися/приймати до розрахунку криптовалюти. У багатьох країнах: Танзанії, Анголі, ПАР, Намібії, Зімбабве, Канаді, Аргентині, Бразилії, Чилі, Венесуелі,

Киргизстані, Узбекистані, Об'єднаних Арабських Еміратах, Ізраїлі, Саудівській Аравії, Південній Кореї, Сінгапурі, Філіппінах, Таїланді, ФРН, Австрії, Чехії, Естонії, Швеції, Норвегії, Австралії, Новій Зеландії, Сполучених Штатах Америки присутні деякі законодавчі обмеження використання криптовалют в обігу. Слід зазначити, що у США валюта розглядається одночасно як власність, гроші та біржові товари. На федеральному рівні криптовалютні компанії зобов'язані зареєструватись як оператори з переказу коштів у Мережі боротьби з фінансовими злочинами. На рівні штатів діяльність подібних компаній ліцензується. У США операції з криптовалютою оподатковуються [3]. В Алжирі, Єгипті, Марокко, Нігерії, Мексиці, Болівії, Колумбії, Еквадорі, Російській Федерації, Великобританії, Індії, Сінгапурі, Нігерії, Китаї обіг криптовалют повністю або частково заборонений [4, с. 19]. Проте у більшості країн відбувається саморегулювання ринку криптовалют через «невидиму руку ринку», що дає змогу ринку криптовалютних монет бурхливо розвиватися, впливаючи: на інвестування через створення ще одного фінансового інструмента, виробництво електроенергії через енергоспоживання під час майнінгу та виробництво додаткових обсягів комп'ютерної техніки, необхідної для майнінгу та трейдингу, створення нових робочих місць для IT-спеціалістів, економістів, інженерів, обслуговуючих техніку для майнінгу персоналу. Усе це в комплексі зменшує безробіття та збільшує зайнятість серед високоосвічених спеціалістів, нівелюючи для них потребу у виїзді за кордон для самореалізації, збільшує споживання, валовий внутрішній продукт та надходження до бюджетів від оподаткування вищезазначених сфер діяльності, «абсорбує» надлишкову масу готівкової ліквідності (фіатних грошей) у інвестиціях у монети криптовалют, що дає додатковий інструмент у контролі за інфляційними процесами. Отже, відсутність правового регулювання не перешкоджає саморегулюванню ринку криптовалют і позитивному впливу цього ринку на національну та міжнародну економіку загалом;

– *проблемою є відсутність страхування власників криптогаманців.* Криптовалютні інвестори не мають можливості претендувати на відшкодування втрачених криптовалютних «активів» через те, що криптовалюти є нематеріальними цифровими кодами, на які не розповсюджується захищене законодавством право власності. Отже, якщо їх викрали з криптогаманця, власник не зможе дізнатися ніяких даних про злодія через його анонімність [5, с. 200] та децентралізованість криптовалют, ні підтвердити своє право на криптовалюти. Проте криптоінвестори змушені здійснювати операції через криптовалютні біржі, хоча біржі і не страхують збитків через відсутність альтернативи;

– *негативно впливає на діяльність економічних суб'єктів на крипторинку використання*

шкідливих програм, найбільш розповсюдженими серед яких є віруси, програми-вимагачі, фальшиві посилання (підміни) та несанкціонований доступ до особистої інформації (фішинг). Для надійного захисту криптовалютних «активів» необхідно використовувати надійний антивірусний захист, здійснювати перевірку всіх «адрес» та не «переходити» на підозрілі посилання, тому що шкідливі програми, які можуть проникнути на персональний комп'ютер із цих сайтів, мають можливість активуватися повсюди, де з'явиться можливість, у тому числі на персональному комп'ютерному пристрої власника «активів» на криптогаманці;

– значною проблемою є *хакерські кібератаки*. Зі зростанням капіталізації ринку криптовалют (станом на початок серпня 2021 р. капіталізація Bitcoin становила близько 835 млрд дол., а Ethereum – 364 млрд дол. [6], що в сумі приблизно у вісім разів більше за ВВП України у 2020 р., який становив 155,6 млрд дол. [7]), зростанням вартості криптовалют і збільшенням їх емісії кількість і якість кібернетичних атак значно зростають. Біржі криптовалют хакери неодноразово намагалися зламати, через що деякі криптовалютні біржі збанкрутували. Злом біржі криптовалют Mt. Gox та викрадення з її рахунків \$460 млн призвели до подачі заяви про банкрутство біржі у квітні 2014 р., а в середині 2021 р. кіберзлочинці отримали доступ до платформи для обміну криптовалютами Poly Network і зуміли викрасти понад \$604 млн, що свідчить про вдосконалення вмінь хакерів. Про зростання активності хакерів на ринку криптовалют свідчить і те, що в 2020 р. хакери здійснили 122 атаки і викрали \$3,8 млрд, а з 2017 по 2020 р. хакерами було викрадено криптовалют на суму приблизно \$9,8 млрд [4, с. 15], хоча з 2012 по 2020 р. хакери зуміли викрасти \$13,6 млрд у криптовалюті, здійснивши понад 330 зломів бірж, гаманців для зберігання цифрових активів і децентралізованих застосунків, тобто з 2017 по 2020 р. викрадено 72% загальної за дев'ять років суми, а тільки за 2020 р. здій-

снено третину всіх зломів і викрадено понад 28% загальної суми з періоду 2012–2020 рр. [8]. Найбільші атаки на криптовалютні біржі та суми викрадених криптовалют розглянемо в табл. 1;

– є значна *ймовірність утратити власні активи*, номіновані у криптовалютах чи фіатних валютах, розміщені на рахунках криптовалютних бірж, у разі банкрутства чи закриття цих бірж. Криптовалютні біржі можуть збанкрутувати через: *недостатню прибутковість* (щоденний оборот на криптобіржі повинен становити не менше 100 тис дол. США, щоб комісія від торгових операцій покривала витрати діяльності біржі); *технічні проблеми*, які супроводжують роботу торговельних площадок, на яких зберігаються криптогаманці. Збитки інвесторів не компенсуються незалежно від того, через що виникла проблема – недостатньо якісне програмне забезпечення чи діяльність хакерів;

– *утрата паролів від криптогаманця*. Намагаючись захистити власні криптовалюти, власник криптогаманця пробує ускладнити доступ до нього з боку інших осіб, збільшуючи складність захисних механізмів. Проте існує реальна можливість забути пароль до криптогаманця, наслідком чого може стати повна втрата фінансових ресурсів, номінованих у фіатних грошах, чи криптовалют, розміщених на криптогаманці. Утрати «активів», розміщених на криптогаманцях, є значними: за даними криптовалютної компанії Chainalysis, із понад 18 808 876 Bitcoin, які вже намайнені, п'ята частина втрачена власниками криптогаманців, що за курсу Bitcoin у розмірі 51 287,56 дол. [9] за одиницю станом на 10 вересня 2021 р. втрати становлять майже 200 млрд дол. (наприклад, програміст із Сан-Франциско (США) Стефан Томас утратив пароль від захищеного зовнішнього жорсткого комп'ютерного диска, на якому зберігаються ключі від електронного гаманця із 7 тис Bitcoin [10]);

– можлива *втрата секретного персонального PIN-коду*, яка є ключем доступу до коштів, розміщених на криптогаманці на біржі. Секрет-

Таблиця 1

Найбільші атаки на криптовалютні біржі та суми викрадених коштів

Назва біржі	Дата кіберкрадіжки	Втрати, млн дол. США	Втрати, у криптовалютах
Mt. Gox	02.2014	450-460	850000 BTC
Bitfinex	08.2016	72	120000 BTC
NiceHash	12.2017	64	4736 BTC
Coincheck	01.2018	533	523000000 NEM
Bitgrain	02.2018	170	17000000 NANO
CoinBene	03.2019	105	110 видів криптовалют
Binance	05.2019	40	7000 BTC
Upbit	11.2019	49	342000 ETH
KuCoin	09.2020	275	6 видів криптовалют, у тому числі 1008 BTC, 11543 ETH
Poly Network	08.2021	604	2858 ETH (\$267 млн), 6610 BNB (понад \$252 млн), USDC (приблизно \$85 млн)

Джерело: сформовано автором за [4, с. 15]

ний PIN-код генерується під час завершення реєстрації на біржі (під час завершення реєстрації користувач переходить за посиланням активації, яку служба технічної підтримки висилає на скриньку) і є доступним протягом наступних 48 годин, тому його потрібно записати на паперовий чи електронний носій та зберігати. Наслідком втрати секретного персонального PIN-коду є автоматична втрата контролю над криптогаманцем. Секретний персональний PIN-код покликаний забезпечити активи користувача на криптогаманці на біржі та його новий варіант можливо замовити на сторінці профайлу. Проте якщо користувач не займається трейдингом на криптовалютній біржі, а здійснює довгострокове інвестування у криптовалюту, то краще не зберігати криптовалютні монети на біржі, де за безпеку відповідає третя сторона, а вивести їх на свій окремий десктопний чи апаратний криптогаманець [11];

– апаратні криптогаманці вважаються найнадійнішими для зберігання криптовалютних монет, оскільки ключі доступу у них генеруються локально і не передаються через Інтернет, а зберігаються на флешці (токені) чи жорсткому диску персонального комп'ютера. Окрім вищезазначеного, для захисту від хакерів і вірусів використовуються захищені чіпи, PIN-коди для підтвердження операцій, а для відновлення доступу використовується мнемозапис. Проте доступ до криптогаманця може бути втрачений через пошкодження флешносія чи жорсткого диску ПК, на якому записаний секретний код. Наслідком втрати секретного коду є безповоротна втрата наявних на апаратному криптогаманці «активів», тому необхідно володіти резервною копією файлу на іншому носії [12];

– можлива помилкова транзакція під час переказу з одного криптогаманця до іншого: помилка на одну цифру чи букву зумовлює помилкову транзакцію, і переказані криптовалюти будуть переказані на невідомий криптогаманець та втрачаються

безповоротно для того, від кого їх було переведено. Також під час переказу грошових коштів із криптогаманця на банківську картку можлива помилка на одну чи кілька цифр, і кошти будуть переказані не тому адресанту, якому вони передбачалися. Транзакції ні у першому, ні у другому випадку відмінити неможливо;

– суттєвою проблемою (проте і привабливою перевагою) роботи з криптовалютами є значна *волатильність вартості криптовалют*. Криптомонета може різко подешевшати щодо інших криптовалют або фіатних грошей чи подорожчати. Це може призвести до знецінення інвестованих у криптовалюту грошових ресурсів або багаторазового примноження вкладених інвестицій. Наприклад, через інвестування у криптовалютні монети американські бізнесмени Кемерон і Тайлер Вінкловосси, скупивши у 2013 р. 1% усіх Bitcoin, стали першими Bitcoin-мільярдерами, примноживши свої вкладення у сотню разів [13, с. 11].

Розглянемо динаміку вартості монети Ethereum (друга за капіталізацією і значенням криптовалют після Bitcoin [14, с. 735]) у табл. 2.

Таблиця 2
Вартість однієї монети Ethereum
у період 2015–2021 рр.

Дата	Вартість однієї монети Ethereum, доларів США
11.06.2017	394.66
16.07.2017	189.97
14.01.2018	1298.69
01.04.2018	384.68
06.05.2018	752.40
09.12.2018	90.70
23.06.2019	311.22
15.03.2020	111.32
12.04.2021	4182.79
21.06.2021	1794.97
16.08.2021	3309.75

Джерело: побудовано автором за [15]

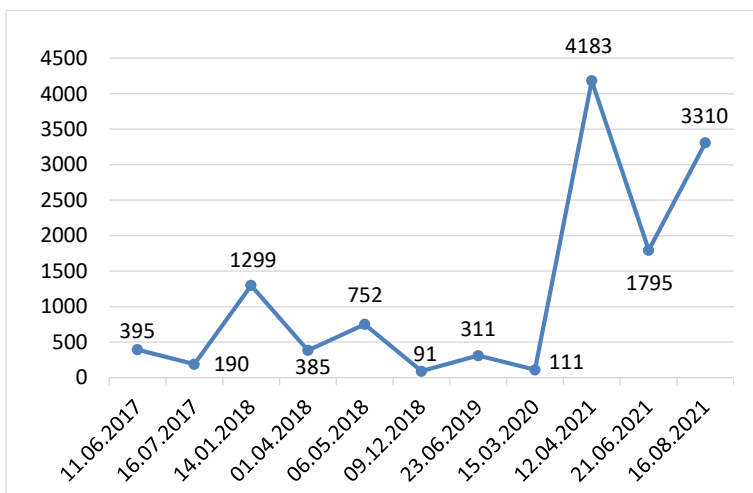

Рис. 1. Динаміка вартості монети Ethereum
з 14.09.2015 по 21.07.2021

Джерело: побудовано автором на основі даних табл. 2

На основі даних таблиці ми можемо побудувати рис. 1.

Із 11.06.2017 по 16.07.2017 (за один місяць) вартість монети Ethereum зменшилася у понад два рази, а з 16.07.2017 по 14.01.2018 (приблизно пів року) вартість монети Ethereum зросла майже у сім разів. Після багаторазового зростання вартості у період із 14.01.2018 по 01.04.2018 (за 2,5 місяця) вартість монети Ethereum зменшилася у 3,37 рази. Із 01.04.2018 по 06.05.2018 відбулося майже дворазове зростання вартості криптовалюти Ethereum. Через пів року (від 06.05.2018 по 09.12.2018) падіння вартості монети становило понад вісім разів, а за наступних пів року (із 09.12.2018 по 23.06.2019) вартість монети зросла на 241%. Із

23.06.2019 по 15.03.2020 (менше як за дев'ять місяців) відбулося падіння вартості монети у 2,8 рази. Найбільше зростання вартості монети відбулося у період з 15.03.2020 по 12.04.2021 – з 111 доларів до 4 183 доларів, тобто у 37,7 рази, але протягом наступних сімдесяти днів вартість монети знизилася у 2,33 рази. Проте курс монети Ethereum знову зростає, і з 21.06.2021 по 16.08.2021 вартість криптовалюти збільшилася на 85%. Дані розрахунки є прикладом значної волатильності криптовалютної монети.

Вартість криптовалюти не залежить від жодного управлінського органу, який адміністративно чи фінансово міг би підтримати вартість криптовалюти у певному діапазоні («валютному коридорі») по відношенню до фіатних грошей, проте напряму залежить від активності інвесторів чи висловлювань і дій відомих медійних осіб. Наприклад, згідно з даними Bloomberg, 2% рахунків контролюють 95% усіх монет Bitcoin, а 1 тис осіб володіє 40% ринку (значення коефіцієнта Джині є вищим, аніж у Північній Кореї, де керівник країни Кім Чен Ін та його команда контролює більшість фінансово-економічних активів країни) [4, с. 41]. Також, за даними Glassnode, 2% адрес контролюють 71,5% криптовалют Bitcoin [4, с. 42] (слід зазначити, що Bitcoin-адреса – це не «рахунок». У одного користувача може бути декілька адрес, а одна адреса може містити «активи» декількох користувачів. Не всі Bitcoin-адреси є однаковими. Наприклад, слід відрізнити адреси бірж або майнінг-пулів, на яких зберігаються «активи» значної кількості користувачів, та адреси окремих осіб). Це дає практично необмежені можливості для цінового маніпулювання криптовалютним ринком;

– функціонування криптовалютного ринку несе певні ризики для національної безпеки: монетарної політики, фінансової стабільності та ризиків фінансування незаконної діяльності. Обіг криптовалют створює значні ризики для монетарної політики країни: заміщення національної фіатної валюти монетами криптовалют може призвести до втрати контролю над грошовим обігом країни, наслідком чого стане фінансово-економічна та валютно-курсва дестабілізація, що реально загрожує «монетарному суверенітету» та національній економічній безпеці. Майнінг криптовалют призводить до втрати центральними банками країн монополії на емісію грошей та зменшення доходу держави від сеньйоражу через низьку довіру до національних валют країнах зі значною інфляцією і, як наслідок, ризику повної втрати контролю над грошовим обігом країни. Функціонування ринку криптовалют збільшує ризики для фінансової стабільності країни через загрози відтоку депозитів із банківської системи та заміну їх інвестиціями у криптовалюти і можливості витіснення традиційного банкінгу. Обіг криптовалют також може сприяти розвитку національної та транскордонної злочинності через відсутність контролю центрального банку за

транзакціями у криптовалютах та анонімності криптогаманців. Можливе ухилення від сплати податків і тінізації економіки, що може призвести до проблем із фінансуванням бюджету. Можливі проблеми з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, наслідком чого є зростання загроз національній безпеці та можливості потрапляння у чорний список FATF та перетворення на країну, яку уникають інвестори [4, с. 48]. Отже, дані ризики можуть призвести до жорсткої реакції уряду на функціонування криптовалютного ринку;

– найбільшою проблемою може стати *крах та зникнення ринку криптовалют*. Криптовалюта, на нашу думку, має цінність саме тому, що є інвестори, які мають бажання придбати криптовалюту і володіють для цього достатнім обсягом вільного інвестиційного грошового ресурсу. Коли на ринку залишаться тільки продавці криптовалют і будуть відсутні покупці, криптовалюта обезціниться. Це може бути справедливим як для окремо взятої монети, так і для всього крипторинку. Отже, існує ймовірність, що ринок криптовалют як несподівано виник, так несподівано і зникне.

Робота ринку криптовалютних монет супроводжується значною кількістю ризиків, тому інвестування у криптовалюти потребує значних теоретичних і практичних знань та навичок, неймовірного терпіння і віри у майбутнє діяльності криптовалютного ринку.

Висновки. Криптовалюти підлягають адміністративному регулюванню у незначній кількості країн, є надзвичайно волатильним фінансово-інвестиційним ресурсом.

Інвестування у криптовалюти є відчайдушно ризиковим через імовірність повного знецінення монети практично «до нуля» чи втрату криптовалюти через технічний збій на біржі чи шахрайство, проте є надзвичайно привабливим через імовірність багаторазового примноження вкладених грошових ресурсів.

Активна діяльність економічного суб'єкта, пов'язана із майнінгом, торгівлею, інвестуванням чи іншою економічною діяльністю на ринку криптовалют, вимагає значної теоретичної і практичної підготовки особи через імовірність утратити заощадження, вкладені у криптоферми чи інвестиції.

На розвиток криптовалютного ринку впливатиме розширення сфер використання криптовалют та їх правового регулювання, що вимагатиме свого відображення у подальших дослідженнях науковців.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. The 2020 Global Crypto Adoption Index: Cryptocurrency is a Global Phenomenon. *Chainalysis*. URL: <https://blog.chainalysis.com/reports/2020-global-cryptocurrency-adoption-index-2020> (дата звернення: 23.09.2021).
2. Чекис О. Перша країна світу визнала Bitcoin платіжним засобом. *ZN.UA*. 9 червня 2021 року. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/persha-krajina-svitu-viznala-bitcoin-platizhnim-zasobom.html> (дата звернення: 01.08.2021).

3. Банторіна Т.О., Лівандовська О.А. Криптовалюта як валюта майбутньої фінансової системи. *Modern Economics*. 2020. № 24. С. 27–32. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/cryptocurrency-as-the-%D1%81urrency-of/> (дата звернення: 02.08.2021).
4. Ребрук М.А. Криптоактиви: міфи vs факти та потенційний вплив на монетарну сферу. *Національний банк України: Семінар для викладачів ЗВО*. 29 травня 2021 р. 56 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Rebryk_2021-29-05.pdf?v=4 (дата звернення: 03.08.2021).
5. Пуцентейло О.П. Криптовалюта як тренд XXI століття. *Перспективи розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20 травня 2020 р. / редкол.: П.Р. Пуцентейло та ін.; відп. за вип. П.Р. Пуцентейло. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. С. 200–201. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38104/1/%D0%9F%D0%A3%D0%A6%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%99%D0%9B%D0%9E%20%D0%9E..pdf> (дата звернення: 23.09.2021).
6. Стремительный рост Bitcoin, Ethereum, Shiba Inu и многих других криптовалют. *IXBE.COM*. 08 августа 2021 г. URL: <https://www.ixbt.com/news/2021/08/08/bitcoin-ethereum-shiba-inu.html> (дата звернення: 01.08.2021).
7. Номінальний ВВП України з 2002 по 2021 р. (розмір ВВП у доларах – за даними Світового банку та МВФ). *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2020/> (дата звернення: 05.08.2021).
8. Куницький О. Хакери викрали криптовалюту на понад \$600 млн у Poly Network. Це найбільша крадіжка у децентралізованому фінансовому просторі. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/news/khakeri-vikrali-kriptovalyutu-na-ponad-600-mln-u-poly-network-tse-naybilsha-kradizhka-u-detsentralizovanomu-finansovomu-prostoru-11082021-2245> (дата звернення: 23.09.2021).
9. Статистика криптовалют: Bitcoin. *BitInfoCharts*. URL: <https://bitinfocharts.com/ru/> (дата звернення: 10.09.2021).
10. Залишилось 2 спроби: програміст зі США забув пароль від гаманця з біткойнами на 220 млн доларів. *Економічна правда*. 13 січня 2021 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/13/669949/> (дата звернення: 03.08.2021).
11. Мінучарян Д. Як ми купили і не змогли продати біткойни. *LB.UA*, 2 березня 2018 р. URL: https://lb.ua/economics/2018/03/02/391566_kupili_smogli_prodat.html (дата звернення: 02.08.2021).
12. Як вибрати електронний гаманець для криптовалюти. *BANKCHART.UA*. URL: https://bankchart.com.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/yak_vibrati_elektronniy_gamanets_dlya_kriptovalyuti (дата звернення: 23.09.2021).
13. Криптовалюта: стан та тенденції розвитку / З.П. Двудіт та ін. *Економіка та держава*. 2019. № 1. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2019/4.pdf (дата звернення: 01.08.2021).
14. Несен О.В., Цірук К.А. Проблемні аспекти використання криптовалют в Україні та світі. *Молодий вчений*. 2018. № 5(57). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5/170.pdf> (дата звернення: 23.09.2021).
15. Ethereum Price. *YCHARTS*. URL: https://ycharts.com/indicators/ethereum_price (дата звернення: 16.08.2021).
- mnaeu.edu.ua/cryptocurrency-as-the-%D1%81urrency-of/ (in Ukrainian)
4. Rebyrk M.A. (2021, May, 29) Kryptoaktyvy: mify vs fakty ta potentsiynyy vplyv na monetarnu sferu [Cryptocurrencies: myths vs facts and potential impact on the monetary sphere]. Kyiv: Natsional'nyy bank Ukrainy: Seminar dlya vykladachiv ZVO. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Rebryk_2021-29-05.pdf?v=4 (in Ukrainian)
5. Putsentyeylo O.P. (2020, May, 20) Kryptovalyuta yak trend KHKHI stolittya [Cryptocurrency as a trend of the XXI century]. Perspektivy rozvytku nauky i biznesu v hlobal'nomu seredovyshchi: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. / redkol.: P.R. Putsentyeylo, R.F. Brukhans'kyy, N.P. Chorna [ta in.], vidp. za vyp. P.R. Putsentyeylo. Ternopil': TNEU. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38104/1/%D0%9F%D0%A3%D0%A6%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%99%D0%9B%D0%9E%20%D0%9E..pdf> (in Ukrainian)
6. Stremitelnyy rost Bitcoin, Ethereum, Shiba Inu i mnogikh drugikh kriptovalyut [Rapid growth of Bitcoin, Ethereum, Shiba Inu and many other cryptocurrencies] (2021, August, 08). *IKHVE.SOM*. Available at: <https://www.ixbt.com/news/2021/08/08/bitcoin-ethereum-shiba-inu.html> (in Russian)
7. Nominalnyy VVP Ukrainy z 2002 po 2021 rr. (rozmir VVP v dolarakh – za danymy Svitovoho banku ta MVF) [Nominal GDP of Ukraine from 2002 to 2021 (the size of GDP in dollars – according to the World Bank and the IMF)]. *Minfin*. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2020/> (in Ukrainian)
8. Kunytskyy O. Khakery vykraly kriptovalyutu na ponad \$600 mln u Poly Network. Tse naybil'sha kradizhka u detsentralizovanomu finansovomu prostori [Hackers stole cryptocurrency worth more than \$ 600 million from Poly Network. This is the biggest theft in the decentralized financial space]. *Forbes*. Available at: <https://forbes.ua/news/khakeri-vikrali-kriptovalyutu-na-ponad-600-mln-u-poly-network-tse-naybilsha-kradizhka-u-detsentralizovanomu-finansovomu-prostoru-11082021-2245> (in Ukrainian)
9. Statystyka kriptovalyut: Bitcoin [Cryptocurrency statistics: Bitcoin]. *BitInfoCharts*. Available at: <https://bitinfocharts.com/ru/> (in Russian)
10. Zalyshylos' 2 sproby: prohramist iz SSHA zabuv parol' vid hamantsya z bitkoinamy na 220 mln dolariv [There are 2 attempts left: a programmer from the USA forgot the password from his \$ 220 million bitcoin wallet] (2021, January, 13). *Ekonomichna pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/13/669949/> (in Ukrainian)
11. Minucharyan, D. (2018, March, 02) Yak my kupyly i ne zmohly prodaty bitkoiny [How we bought and could not sell bitcoins]. *LB.UA*. Available at: https://lb.ua/economics/2018/03/02/391566_kupili_smogli_prodat.html (in Ukrainian)
12. Yak vybraty elektronnyy hamanets' dlya kriptovalyuty [How to choose an e-wallet for cryptocurrency]. *BANKCHART.UA*. Available at: https://bankchart.com.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/yak_vibrati_elektronniy_gamanets_dlya_kriptovalyuti (in Ukrainian)
13. Dvudit Z.P., Peredalo H.S., Tilipskaya R.B., Terno R.M., Stibel R.I. (2019) Kryptovalyuta: stan ta tendentsiyi rozvytku [Cryptocurrency: state and trends of development]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2019/4.pdf (in Ukrainian)
14. Nesen O.V., Tsiruk K.A. (2018, May) Problemnii aspekty vykorystannya kriptovalyut v Ukraini ta sviti [Problem aspects of using crypto-currencies in Ukraine and the world]. *Molodyy vchenyy*, vol. 5(57). Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5/170.pdf> (in Ukrainian)
15. Ethereum Price, *YCHARTS*. Available at: https://ycharts.com/indicators/ethereum_price

REFERENCES:

1. The 2020 Global Crypto Adoption Index: Cryptocurrency is a Global Phenomenon. *Chainalysis*. Available at: <https://blog.chainalysis.com/reports/2020-global-cryptocurrency-adoption-index-2020>
2. Chekys O. (2021, June, 09) Persha krayina svitu vyznala Bitcoin platizhnym zasobom [The first country in the world recognized Bitcoin as a means of payment]. *ZN.UA*. Available at: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/persha-krajina-svitu-viznala-bitcoin-platizhnim-zasobom.html> (in Ukrainian)
3. Bantorina T.O., Livandovska O.A. (2020) Kryptovalyuta yak valyuta maybutn'oyi finansovoyi systemy [Cryptocurrency as the Currency of the Future Financial System]. *Modern Economics*, vol. 24, pp. 27–32. Available at: <https://modecon.mnau.edu.ua/cryptocurrency-as-the-%D1%81urrency-of/> (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 23.09.2021.
The article was received 23 September 2021.

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
SCIENTIFIC BULLETIN
OF KHERSON STATE UNIVERSITY.
SERIES «ECONOMIC SCIENCES»**

Збірник наукових праць

Випуск 44

Коректура • *В.О. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *В.О. Удовиченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 10,23.
Підписано до друку 23.12.2021 р.
Замов. № 1221/469. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.